

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’DE ÖZEL SEKTÖRDE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK
ANLAYIŞINA İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA

Yüksek Lisans Tezi

Nermin ALKAN

Ankara-2013

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE ÖZEL SEKTÖRDE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK
ANLAYIŞINA İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA

Yüksek Lisans Tezi

Nermin ALKAN

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Sema Yıldırım BECERİKLİ

Ankara-2013

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE ÖZEL SEKTÖRDE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK
ANLAYIŞINA İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Sema Yıldırım BECERİKLİ

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

ADI SOYADI

Doç. Dr. Sema Yıldırım BECERİKLİ

Doç. Dr. Tezcan DURNA

Yrd. Doç. Dr. Pınar ÖZDEMİR

İMZASI

Tez Sınav Tarihi:

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (23.07.2013).

Nermin Alkan

ÖNSÖZ

“Türkiye’de Özel Sektörde Kurumsal Sosyal Sorumluluk Anlayışına İlişkin Bir Araştırma” başlıklı tez çalışmam süresince her daim hoşgörü ve desteklerini benden esirgemeyen değerli aileme, tezin basım heyecanını benimle paylaşan ve büyük bir sabır ve titizlikle basım işlerini üstlenen sevgili Nevin Alkan’a teşekkür ederim.

Tez danışmanım Doç. Dr. Sema Yıldırım Becerikli’ye sunduğu yol gösterici eleştirileri ve emekleri için sonsuz teşekkürlerimle...

Nermin ALKAN

Ankara, 2013

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
ŞEKİLLER LİSTESİ	iv
TABLolar LİSTESİ.....	v
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

NEOLİBERAL KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DEVLETİN DEĞİŞEN ROL VE İŞLEVLERİNİN TOPLUMSAL YANSIMALARI

1. 1970'lerden Günümüze Neoliberal Küreselleşme Sürecine Genel Bakış	12
1.1. Kapitalizmin Evrensel Krizi ve Neoliberalizmin Yükselişi.....	16
2. Yeni Küresel Düzenin Kurumsal Yapısını Oluşturan Aktörleri Üzerine Bir Değerlendirme.....	33
2.1. Küresel Ekonomik Aktörler Olarak Çok Uluslu Şirketler	36
2.2. Uluslararası Finans Kuruluşlarının Müdahalesi	39
3. Neoliberal Küreselleşme Sürecinde Türkiye	43
4. Türkiye'nin Neoliberal Dönüşümünün Toplumsal Yansımaları.....	55

II. BÖLÜM

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK ANLAYIŞI

1. KSS'nin Gelişmesine Neden Olan Tarihsel Olgular	61
1.1. KSS Tartışmaları ve Literatürdeki Gelişimi	74
1.1.1. 1950-1970: KSS'nin Tanımsal İnşası.....	74
1.1.2. 1970-1990: KSS ve Alternatif Temaların Gelişimi.....	79
1.1.2.1. Kurumsal Sosyal Tepkisellik Teorisi.....	82
1.1.2.2. KSS ve Paydaş Teorisi	85

1.1.2.3. Kurumsal Sosyal Performans Teorisi	86
1.1.3. 1990-2000: KSS ve Önem Kazanan Kavramlar	88
1.1.4. Günümüzde KSS Anlayışı	95
1.2. KSS Modelleri	98
1.2.1. Carroll'un Sosyal Sorumluluk Modeli	99
1.2.2. Davis'in Sosyal Sorumluluk Modeli	103
1.2.3. Ackerman'ın Sosyal Sorumluluk Modeli	104
1.2.4. Üç Aşamalı Sosyal Sorumluluk Modeli	106
1.2.5. Sethi'nin Sosyal Sorumluluk Modeli	108
1.2.6. Wood'un Sosyal Sorumluluk Modeli	109
2. Uluslararası Kuruluşların KSS Yaklaşımları	111
2.1. Uluslararası Kuruluşlarca Başlatılan Başlıca KSS Girişimleri	115
2.1.1. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)	115
2.1.2. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)	116
2.1.3. Birleşmiş Milletler(BM) Küresel İlkeler Sözleşmesi (Global Compact) (GC)	119
2.1.4. Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) Finans Girişimi	121
2.1.5. Avrupa Birliği'nde KSS Girişimi	122
3. Türkiye'de KSS Anlayışının Gelişimi	123

III. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ÖZEL SEKÖTRDE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK ANLAYIŞINA İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA

1. Araştırmaya İlişkin Bilgiler	
1.1. Araştırmanın Amacı	130
1.2. Araştırmanın Önemi	131
1.3. Araştırmanın Yöntemi	132
1.4. Araştırma Evreni ve Örneklem	135
1.5. Analiz ve Bulgular	136
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	158

KAYNAKÇA	163
ÖZET	174
ABSTRACT	175

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: *KSS VE KURUMSAL SOSYAL TEPKİSELLİK ARASINDAKİ FARKLAR*

Şekil 2: *WARTİCK VE COHRAN'IN KURUMSAL SOSYAL PERFORMANS MODELİ*

Şekil 3: *SOSYAL SORUMLULUK PRAMİDİ*

Şekil 4: *WOOD'UN KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK MODELİ*

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: BELİRLENEN ANA TEMALAR VE ALT TEMALAR

Tablo 2: ARAŞTIRMA KAPSAMINDAKİ KURUMLARIN LİSTESİ

Tablo 3: ARAŞTIRMA KAPSAMINDAKİ KURUMLARIN GENEL ÖZELLİKLERİ

Tablo 4: ANA TEMALARIN METİNLERE KONU EDİLME SIKLIĞI

Tablo 5: ANA TEMALARIN METİNLERE KONU EDİLME SIKLIĞININ KURUMLARA GÖRE DAĞILIMI

Tablo 6: ÇEVRE TEMALARININ METİNLERE KONU EDİLME SIKLIĞI

Tablo 7: ÇEVRE TEMALARININ DAĞILIMINDA ÖNE ÇIKAN KURUMLAR

Tablo 8: TOPLUM TEMALARININ METİNLERE KONU EDİLME SIKLIĞI

Tablo 9: TOPLUM TEMALARININ DAĞILIMINDA ÖNE ÇIKAN KURUMLAR

Tablo 10: AHLAK TEMALARININ METİNLERE KONU EDİLME SIKLIĞI

Tablo 11: AHLAK TEMALARININ DAĞILIMINDA ÖNE ÇIKAN KURUMLAR

Tablo 12: İŞGÜCÜ VE İŞ YERİ TEMALARININ METİNLERE KONU EDİLME SIKLIĞI

Tablo 13: İŞ GÜCÜ VE İŞ YERİ TEMALARININ DAĞILIMINDA ÖNE ÇIKAN KURUMLAR

Tablo 14: İNSAN HAKLARI TEMALARININ METİNLERE KONU EDİLME SIKLIĞI

Tablo 15: İNSAN HAKLARI TEMALARININ DAĞILIMINDA ÖNE ÇIKAN KURUMLAR

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği (European Union)
A. g.e.	Adı geçen eser
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler (United Nations)
CEC	Commission Of The European Communities (Avrupa Komisyonu)
CED	Committee for Economic Development (Ekonomik Kalkınma Komitesi)
CERES	Coalition for Environmentally Responsible Economies (evreye Duyarlı Ekonomiler Koalisyonu)
ev.	eviren
UŐ	ok Uluslu Şirket (Multi-National Corporation)
DB	Dünya Bankası (World Bank)
Der.	Derleme
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması)
GC	Global Compact (Küresel İlkeler Sözleşmesi)
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
ILO	International Labour Organizations (Uluslararası alışma Örgütü)

ISO	International Standardization Organization (Uluslararası Standardizasyon Örgütü)
IPR	The Institute of Public Relations (Halkla İlişkiler Enstitüsü)
ITO	International Trade Organization (Uluslararası Ticaret Örgütü)
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KSS	Kurumsal Sosyal Sorumluluk (Corporate Social Responsibility)
KSP	Kurumsal Sosyal Performans (Corporate Social Performance)
KST	Kurumsal Sosyal Tepkisellik (Corporate Social Responsiveness)
OECD	Organisation for Economic Cooperation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı)
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
UNCTAD	United Nations Conference on Trade and Development (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü)
UNEP	The United Nations Environment Programme (Birleşmiş Milletler Çevre Programı)
UŞ	Uluslararası Şirket (International Corporation)
WBCSD	World Business Council For Sustainable Development (Sürdürülebilir Kalkınma Dünya İş Konseyi)
WCED	World Commission on Environment and Development (Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu)

WTO	World Trade Organization (Dünya Ticaret Örgütü)
WWF	World Wildlife Fund (Dünya Doğal Yaşamı Koruma Vakfı)

GİRİŞ

1929 buhranı, pazarın sadece kendi kurallarına göre işlediğinde doğal düzene kavuşabileceğine inanan ve ekonominin sorunsuzca işleminin pazarın sahip olduğu doğal düzenin koşulsuz benimsenmesi sonucunda mümkün olabileceğini savunan, bu çerçevede, iktisadi alana müdahalenin sınırlandırılması görüşünden beslenen liberal iktisadi kuramın, köklü bir biçimde sorgulanmasının ve 1970' lere kadar süregelen bir dönemin zeminini hazırlamış olması açısından önemlidir.

Bu bağlamda, pazar ekonomisini merkez alan iktisadi politikaların beklenen aksine sonuçlar doğurması ve bunalımın gün yüzüne çıkardığı gerilimlerin iktisadi ve toplumsal sorunları derinleştirmesi, bu alanların devletin güdümüne bırakıldığı düzeni beraberinde getirirken, 1950'lerden 1970'lere kadar uzanan dönem, toplumsal politika alanında son derece gelişmiş düzenlemelerin sağlandığı bir dönem olmuştur.

1970'lere gelindiğinde ise kapitalizm içine girdiği krize ilişkin liberal iktisadi düşünürlerin açıklamaları kamu müdahalesi üzerine odaklanırken, (Yılmaz, 2007: 187) pazara müdahale edilmesinin bunalımın temel nedeni olduğu iddiası kabul görmüş ve söz konusu durum, 1950'lerden beri süregelen gelişmelerin gerileme sürecine girmesi ve var olan toplumsal politikaların zemininin aşınmasına neden olmuştur.

1980'lere gelindiğinde ise bu dönemi Özkazanç (2005: 635) liberalizmin daha baskıcı öğelerle eklemlenip "neoliberalizme" dönüştüğü ve toplumların pazar mantığı üzerinden tanımlandığı bir dönem şeklinde değerlendirmiştir.

Kısacası, 1929 buhranının gündeme getirdiği koşullar bazı alanlarda kamunun müdahalesini gündeme getirirken, 1970'lerde küresel düzlemde gündeme gelen ağır mali krizlerin neden olduğu koşullar da kamu müdahalesine karşı eleştirileri ön plana

çıkarmış ve bu çerçevede, ekonomi evrensel düzlemde pazar değer ve mekanizmasını merkezine alan bir düzleme oturmuştur. Pazarın koşulsuz egemenliğinin savunulduğu ve iktisadi alana kamu müdahalesinin sınırlandırılması gereği üzerinde durulduğu bu dönemde, girişimciliğin özendirilmesi ve özelleştirmelerin hız kazanması gibi pazarın mekanizmasını güçlendiren değerlerin, önem kazandığı iddia edilebilir.

Bu çerçevede, üzerinde durulması önem arz eden olguların başında neoliberal küreselleşme sürecinin az gelişmiş ekonomilerce içselleştirilmesine aracı olan IMF ve DB gibi uluslararası kuruluşlar gelirken, söz edilen sürecin diğer önemli olgularından biri de ÇUŞ'lerin her geçen gün güçlerini derinleştirdiği bir düzleme erişmeleridir.

Bir diğer anlatımla, neoliberal küreselleşme sürecinin hız kazanmasına paralel bir biçimde, kamunun belirli alanlardaki merkezi konumunun sınırlandırılmasının ve ÇUŞ'lerin iktisadi alanda önemli birer güç haline gelmelerinin beraberinde getirdiği en önemli sonuçlarından birisi; kamunun sorumluluğunda olan girişimlerin ÇUŞ'lere devredilmesi iken, diğeri; bu durumun kamusal girişimlerin, kapitalizmin kar mantığı çerçevesinde şekillenmesinin de zeminini hazırlamasıdır.

Neoliberal ekonomi politikalarının kamusal harcamaların ekonomi üzerindeki etkinliğini kırma girişimleri, bu alanların kapitalizmin kar mantığı ile ticarileştirilmesi eğilimlerini gündeme getirirken, bu politikaların neden olduğu sorunlar özel sektörün öncülüğüne devredilmiştir.

Bu çerçevede, ÇUŞ'lerin girişimde buldukları ülke pazarlarında var olma ve girişimlerinin her koşulda meşru kılınması ve en önemlisi çıkar grupları ile kendileri arasında uzlaşının sağlanması açısından halkla ilişkiler önem kazanan bir kavramdır.

KSS ise ÇUŞ'ler ve holdinglerce 1970' lerde halkla ilişkiler girişimlerinin içine dâhil edilen bir olgudur (Yamanoğlu vd.,2013:145-151).

KSS olgusunun, uluslararası düzlemdeki çoğu kurum ve kuruluşların gündem maddelerinden birisi haline gelmesinin en önemli nedenlerinden biri küreselleşmenin hız kazanması ve buna bağlı bir biçimde, ÇUŞ'lerin küresel pazarda egemen konuma erişmeleridir.

Bir diğer anlamda, ÇUŞ'lerin söz konusu egemenliği uluslararası kuruluşların kendilerinden beklentilerini değiştirmiş ve uluslararası kuruluşlar bu çerçevede, kimi normlar geliştirmişlerdir. Ne var ki uluslararası kuruluşların belirlediği bu normların en önemli kritiği küresel düzlemde belirlenen bu normların geçerliliğinin bir ülkeden diğerine değişmesidir. Yani, KSS ile ilgili hukuki çerçeveler, gelişmiş ülkelerde daha kapsamlı iken, az gelişmiş ülkelerde ise iktisadi endişeler öne çıkmaktadır. Bunun da dışında, her ne kadar sorumlu bir kurum davranışı bilincinde oldukları iddiasında bulunsalar da kuruldukları ülkenin gelişmiş normlarındansa, içinde buldukları ülke normlarını göz önüne aldıkları inkâr edilemez. Bu nedenledir ki bu ülkelerde kurum sorumluluğunu içeren gelişmiş hukuki düzenlemelerin olmaması ülkede girişim alanı bulan ÇUŞ'in sorumluluklarının neler olduğuna ve nerede biteceğine kendilerinin karar verebildikleri bir alan doğurmuştur. (Yamak,2007:133-136).

Örneğin,uluslararası düzlemde kabul gören çalışma koşullarına dair normların pratiğinin uluslararası düzlemde kimi ülkelerde kabul görmemiş olmasının en önemli nedenlerinden biri de bu normların küresel düzlemde kabul görebilmesi adına alınan önlemlerin güçsüz kalmasıdır.

Carroll'ın değindiğine göre, (1999: 268) KSS olgusuna dair açıklamalar uzun bir geçmişe sahip olmasına karşın, modern anlamda KSS olgusunun ellerin bir ürünü olduğu iddia edilir. Bu çerçevede, modern KSS literatürünün baŐlangıç olduğu iddia edilen dönemde, kavrama dair tanımsal çabaların gündeme geldiği gözlemlenebilir.

Bir diğer anlamda, pazar ekonomisinin doğurduğu olumsuz sonuçları giderme çabalarının tarihi oldukça eski olsa da bu çabaların önemli bir parçası ve devamı olan KSS olgusu, 1950 sonrası planlı bir çaba Şeklinde kabul edilmiştir (Keskin,2010:3).

KSS olgusuna dair günümüze değin süre gelen açıklamaların modern anlamda Horward Bowen'in kaleme aldığı "*İŞ Adamının Sosyal Sorumlulukları*" (1953) isimli eserle başladığı kabul edilirken, Bowen iş adamlarının sorumluluğunu toplumun arzu ettiği amaç ve değerlerin göz önünde bulundurulduğu politikaların izlenmesi (Carroll 1999:270) Şeklinde değerlendirmiştir.Söz konusu dönemde kavramsal çabalar Bowen ile sınırlı kalmazken, 1970'lere gelindiğinde tartışmalar daha belirgin bir hal almış ve dönemin önde gelen isimlerinin kavrama dair açıklamaları, dönemin sonlarına doğru iş çevrelerinin neden olduğu toplumsal sorunların çözümüne katkıda bulunmalarına odaklanmıştır.

1960'ların sonlarına gelindiğinde ise çevreciliğin önem kazanmasına karşın iş çevrelerinin her geçen gün zararlı ürünler ve doğal evre üzerinde ciddi suiistimallere neden olan girişimlerle basında gündeme gelmeleri ve güçlenen toplu hareketlerin de etkisi ile iş çevrelerinin, sadece karlarını merkez alan politikaların izini sürmelerinin sonuçları daha ciddi bir düzlemde tartışılır hale gelmiştir. Bu ise işletmelerin olması gereken sorumlulukları konusundaki ciddi tartışmaların zeminini hazırlamıştır.

1980'lerle beraber hız kazanan neoliberal küreselleşme sürecinin az gelişmiş ekonomiler üzerindeki en önemli sonuçlarından birisi, çoğu az gelişmiş ekonomilerin henüz gelişme aşamasında olan toplumsal politika mekanizmalarının hızla çöküşüne zemin hazırlamış olan özelleştirme girişimlerinin benimsenmesidir. Bunun gibi pazar merkezli politikalarla şekillenen dönemde, iş çevrelerinin karlarını merkez almaları gerektiği diğer anlamda, hissedarlara karşı sorumluluğun önem kazandığı dönemdir.

Benimsenen kamu politikaları sonucunda KSS alanında durgunluğun egemen olduğu iddia edilebilse de kurumların bu olgudan tamamen vazgeçmemiş olmalarının nedeni ise daha önce karşılaşılan baskılar karşısında girişimlerinin her koşulda meşru kılınmasına aracı olan bir çabanın gerekliliğinin anlaşılmasıdır. Zaman içerisinde söz konusu gelişmeler dışında, küreselleşme sürecinin hız kazanması kurumlar nezdinde önemli değişimleri gündem getirirken, bu gelişmeler KSS olgusunun hem ulusal hem de uluslararası düzlemdeki kurum ve kuruluşların önemli gündem maddelerinden biri haline gelmesine neden olmuştur.

KSS küreselleşmenin hız kazanmasına paralel biçimde, süregelen dönemlerde kurumların halkla ilişkiler çabalarının bir parçası şeklinde önem kazanırken, kurumlar marka değerinin sürdürülebilir kılınması ve kamu nezdinde kabul gören bir kurumsal değer inşası ve ilgileri kendi ürünlerine çekme gibi kurumsal değerlerle bir plan ve uzmanlar dâhilinde KSS girişimleri ile gündeme gelme çabası içine girmişlerdir.

KSS kurumların uzun vadeli amaçlarına ulaşmalarının önünü açan ve ulaşılan bu değerlerin sürdürülebilir kılınmasına aracı olan bir araç şeklinde algılanırken, sözü edilen kavrama ilişkin var olan literatürün önemli bir kısmı uzun süre bu araçsallığın meşru kılındığı bir anlatının izini sürmüştü ve pazar değerlerinin öne çıkarılmış olduğu

bu açıklama biçimlerinde, KSS kurumların çıkarları ile konumlandırılmıştır (Keskin, 2010:5). KSS olgusunun, son zamanlarda hem ulusal hem de uluslararası düzlemdeki iktisadi aktörlerin gündemini meşgul eden popüler bir kavram halini almasına neden olan dinamikleri, kavrama ilişkin var olan geleneksel anlatıların aksine eleştirel bakış açıları ile irdelenmediği sürece kavramın doğru konumlandırılması mümkün değildir.

Bu çerçevede KSS kavramının temel alındığı bu çalışma, KSS'nin kurumların nedeni oldukları çevresel ve toplumsal ihlallerden aklanabilme mücadelesi için önem kazanan planlı çabaların bir parçası olduğu ve kurumların girişimlerini her koşulda meşru kılmalarına ve uzun vadeli amaçlarını sürdürülebilir kılmalarına aracı olan bir işlev gördüğü iddiasındadır.

Bu bağlamda, bu çalışma günümüzde KSS olgusunun kurumların uzun vadeli çıkarlarına ulaşmalarına aracı olan, girişimlerini her koşulda meşru kılma çabalarının önünü açan ve nedeni oldukları ihlallerden aklanabilme mücadelesi adına geliştirilen bir halkla ilişkiler aracına dönüşmüş olduğunu sorunsallaştırmıştır.

Tarihsel gelişim süreci incelendiğinde, KSS olgusuna ilişkin iki görüşün izini sürmemiz mümkündür. Bu görüşlerden biri görünmez el kuramından beslenirken, iş çevrelerinin sorumluluğunu sadece hissedarları ile sınırlandırır ve bu amaçla çalışan kurumların, topluma kendiliğinden katkıda bulunabileceği iddiasındadır.

KSS'nin özünde iki ekolden beslendiğini savunan *BLOWFIELD* ve *FRYNAS* (2005:505) “KSS kötü kapitalizmdir” (CSR is a bad capitalism) şeklinde karakterize olan görüşün geleneksel işletme kuramları ile ilgili olduğunu ve Friedman'ın da iddia ettiği gibi iş çevrelerinin sorumluluğunun sadece hissedarlarına karşı olan görevlerini sürdürmeleri olduğunu kabul eder. Bu görüşe göre KSS prensip gereği doğru değildir

ve iş çevreleri bu girişimleri sonucu az kar elde edip hissedarlarına zarar verebilirler. Bu konuda herhangi bir uzmanlıkları da söz konusu değildir ama KSS olgusuna karşı geliştirilen bu argümanlardan beslenen kimileri ise KSS ile kar amaçlarını uzlaştırma adına, uzun vadeli karı desteklediğini savunurlar.

Klasik (geleneksel) görüşün önde gelen savunucularından biri olan Friedman iş çevrelerinin sadece hissedarlarına karşı sorumlu olduğunu savunurken, kurumların esas amacının, sadece karlarını maksimize etmeleri olduğunu iddia eder ve bu görüşe göre KSS'nin kabul edilebilir olması kurum çıkarları çerçevesinde gerçekleşmesidir.

Klasik görüşün aksine, KSS kavramına dair öne sürülen görüşlerden diğeri ise modern görüştür. Modern görüş iş çevrelerinin girişimde bulunduğu çevre ve toplumu merkez alırken, geleneksel görüşün iddiasını kabul eder ve kurumun öncelikle kendi hissedarlarına karşı sorumlu olduğunu ama toplumsal gelişime de katkıda bulunması gerektiğini savunur. Modern görüşün önemli savunucularından biri olan Frederick ise klasik görüşün iddiasına karşı çıkar ve iş çevrelerinin olması gereken sorumluluğunu sadece hissedarları ile sınırlandırmaz.

Günümüz literatürüne bakıldığında, modern görüşün güncelliğini koruduğu ve iş çevrelerinin hissedarları dışında topluma karşı sorumlu olduğunun kabul gördüğü iddia edilebilir.

Hız kazanan küreselleşme olgusuna paralel bir biçimde değişimin evrensel bir görünüm kazanması ve kurumların değişen unsurlar karşısında (Becerikli,2000:97) varlıklarını sürdürülebilmeleri ve bu değişimlere hızlı cevap verebilmeleri kendilerini kamuların gözünde meşru kılan girişimlerin önem kazanmasına neden olurken, KSS kurumların amaçlarına ulaşmalarına hızla cevap veren bir kavram halini almıştır. Bu

bağlamda, değişen bu koşullar kurumlara sadece karlarının peşinde koşan birer birim olmaları dışında, değişen pazar koşulları karşısında sürdürülebilir olma çabalarını da eklemlerken, kamu ile samimi ilişkiler kurma zorunluluğu ile karşılaşan kurumlar için KSS önem kazanan bir kavramdır.

Bu bağlamda, KSS olgusunu kapitalizmin kendi iç çelişkilerinin hem aşılması hem de görünmez kılınması konusunda önemli işlev gördüğü iddiasında bulunmamız (Durna,2011:79) bir diğer anlatımla, Keskin'in de değindiği gibi (2010:4) kurumların girişimlerini her koşulda meşrulaştıran ve bu girişimleri sürdürülebilir kılan bir hakla ilişkiler şeklinde değerlendirmemiz mümkündür. Kısacası, "KSS olgusu kendi başına bir değer oluşturmanın aksine kapitalizmin gelişimine aracı olan olgudan daha fazlası değildir" (Blowfield ve Frynas,2005:506).

KSS, uzun süre geleneksel bir anlatının izini sürmüş ve var olan literatürün de önemli bir kısmı kavramı kurumların amaçlarına ulaşmalarına aracı olan araçsal bir olgu şeklinde meşrulaştırmıştır. Bu çerçevede, bu çalışma, KSS olgusunu kurumların neden oldukları toplumsal ve çevresel sorunlar karşısında baskılara karşı geliştirilen aklanma mücadelesinin değerli bir parçası ve uzun vadeli amaçları için kullanılan bir hakla ilişkiler çabası olduğunu iddia eden ve kavramı daha doğru konumlandırabilme çabası içinde olan sınırlı eleştirel çalışmalara¹ az da olsa katkıda bulunması açısından önemlidir.

¹ Kavramı eleştirel bir bakış açısı ile ele alan çalışmalar için bkz:

Durna, T. (2011). "Neoliberalizmin Bir Hegemonya Aracı Olarak Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Çokuluslu Şirketlerin Hayattan Eksilttikleri" **Halkla İlişkiler ve Reklamın Anatomisi Eleştirel Bir Kavrayış**, (Der.) Sema Yıldırım Becerikli, Ankara:Ütopya Yayınevi, s.76-102.Keskin, F.(2010) "KSS Tartışmalı Bir Kavramı Konumlandırma Çabası" **Ankara Üniversitesi SBE Dergisi**, 2(1), s. 3-36. BANERJEE, B. S. (2008). " Corporate Social Responsibility: The Good, The Bad and The Ugly " **Critical Sociology**,34(1), 51-79.BLOWFIELD, M. ve FRYNAS, G. J. (2005).“Setting New Agendas:

Kurumları değişime zorlamış olan iktisadi ve toplumsal unsurlar çerçevesinde KSS olgusunun incelendiği bu çalışmanın amacı içinde buldukları toplum ve çevre sorunlarına karşı sorumlu bir kurumsal davranış içselleştirdiğini ve küresel düzlemde belirlenen KSS normlarına bağlı kaldıkları iddiasında bulunan kurumların kurumsal sorumluluklarında hangi alanları ve alanlara ilişkin hangi değerleri öncelikledikleri daha özelde çalışmanın iddiası çerçevesinde bu olgunun hangi pazar değerleri ve kurumsal arzular çerçevesinde konumlandırıldığına sorgulanmasıdır. Bu bağlamda bu çalışma, iş çevrelerinin toplumsal ve çevresel sorunlar karşısında duyarlı olduklarını gösterme adına kullandıkları KSS'nin, özünde kurumların uzun vadeli çıkarlarına hizmet eden stratejik yatırımlara dönüştüğünü kanıtlamayı amaçlamıştır.

Bu amaçla, KSS olgusunun gelişmesine neden olan unsurların sorgulandığı ve günümüzde KSS olgusunun kurumlarca nasıl konumlandırıldığına inceleme konusu olduğu çalışmada kavrama dair yerli ve yabancı literatür derlenip özellikle kavramın eleştirel boyutu vurgulanmaya çalışılmıştır. İçerik analizinin esas alındığı çalışmanın

Critical Perspectives on Corporate Social Responsibility in the Developing World” **International Affairs**, 81,3, s.599-513. GARRIGA, M. ve EMELE, D. (2004). “Corporate Social Responsibility Theories: Mapping the Territory”, **Journal of Business Ethics** 53:s. 51–71. Scherer, G. A. ve Palazzo, G. (2007).”Toward a Political Conception of Corporate Responsibility Business and Society Seen From a Habermasian Perspective” **Academy of Management Review**, Vol.32(4): 1096-1120. Sözü edilen çalışmalar KSS kavramını neoliberal politikaların neden olduğu toplumsal sorunlar ışığında ele almışlar ve kavramı işletmelerin girişimlerini her koşulda meşrulaştıran çabaların bir parçası şeklinde değerlendirmişlerdir. Sosyal sorumluluk kavramının irdelendiği tezler tarandığında ise literatürde 217 tezden sadece bir kaçını kavramı eleştirel bir bakış açısı ile ele almıştır. Örneğin, PETENKAYA, Z. İ. (2010). *Devletin Değişimi ve Özel Sektör: Dünya’da ve Türkiye’de Sosyal Sorumluluk Anlayışı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, SBE, Halkla İlişkiler ve Tanıtım ABD: Ankara. Küçükyağın, E. (2006). *Küreselleşme Sürecinde Ulus Devlet Kurumsal Sosyal Sorumluluk Örneğinde Durum Analizi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi, SBE, İktisat ABD: İstanbul. Kavrama ilişkin sözü edilen eleştirel anlatıların izinden giden bu çalışma, literatüre bir katkı sağlama amacındadır. Günümüz kurumlarının sorumluluklarının teminatı şeklinde sundukları KSS raporlarının henüz eleştirel bir bakış açısı ile incelenmemiş olması bu çalışmanın söz konusu literatüre sağladığı önemli katkılardan birisidir. KSS kavramı ile ilgili eleştirel yazında hala kuramsal ve uygulamaya yönelik çalışmaların eksikliği söz konusudur. Bu çerçevede uygulama sonucunda elde edilecek veriler kavramı eleştirel bir bakış açısı ile değerlendiren çalışmalara katkıda bulunacağından önem kazanmaktadır.

araştırma kısmında analize konu olabileceği öngörülen verilere, çalışma kapsamında incelenen kurumların KSS değerlendirmelerinin bulunduğu ilgili web sitelerinden ve KSS dokümanlarından ulaşılmıştır.

Çalışma süresince karşılaşılan en önemli güçlüklerden birisi KSS olgusunun ülkemizdeki gelişim sürecini ele alan çalışmaların hala sınırlı olmasıdır. Bu durum ise kavrama dair var olan literatürün önemli bir eksiğini görmemizi sağlarken, çalışmanın bir diğer sınırlılığı ise literatürün önemli kısmının geleneksel anlatıların izini sürmesi diğer anlamda, kavrama dair disiplinlerarası bir incelemenin henüz sınırlı olmasıdır.

Kurumların kamu nezdinde sürdürülebilir bir iş ve kurum değeri oluşturma ve tercih edilir bir marka değerine sahip olma; kimi zamansa nedeni oldukları sorunların karşısında bir aklanma mücadelesi geliştirip gelen baskılara cevap verebilme amacı ile sorumlu bir kurumsal davranış sahibi bir kurum gibi gündeme gelme çabası içinde olduklarını iddia eden bu çalışmanın soruları ise aşağıdaki gibidir:

Dünya’da ve Türkiye’de KSS olgusu nasıl bir tarihsel gelişim süreci izlemiştir?

Tarihsel gelişim süreci içinde kavramın önem kazanmasına neden olan toplumsal iktisadi ve politik unsurlar nelerdir?

Türkiye’de kurumlar hangi alanlarda SS girişimlerine öncelik vermektedirler?

Türkiye’de kurumların SS girişimlerine ihtiyaç duymalarının nedenleri nelerdir?

Çalışmanın önkabulleri ise şu şekildedir:

Günümüzde kurumlar iş alanlarının ve kurum değerinin sürdürülebilirliği için kamunun güvenini kazanma çabası içindedirler.

Kurumların sorumlu kurumsal bir davranışla gündeme gelmeleri kuruma olan güvenin sağlanması ile kamunun gözünde kabul gören marka değerine sahip olunması konusunda önemli işleve sahip bir olgudur.

Kurumlar sorumluluklarına dair girişimlerini belirlerken, önce kendi çıkarları ile paralel olan sorunlara eğilirler.

Kurumlar KSS girişimlerinin kurum değerine olan katkılarının bilincindedir.

Bu çerçevede, üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde, neo-liberal küreselleşme sürecine genel bir bakışla beraber değişen devlet ve özel sektör ilişkisi incelenmiş ve bu ilişkinin toplumsal izdüşümleri değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde ise KSS kavramının tarihsel gelişim süreci ve kavrama ilişkin tartışma ve yaklaşımların literatürdeki gelişimi incelenmiş ve kavrama dair var olan geleneksel anlatılar eleştirel bir okumanın ışığında değerlendirilmiştir. Aynı zamanda tarihsel gelişim süreci içerisinde gündeme gelen KSS modelleri ve çeşitli uluslararası kuruluşların kavrama ilişkin yaklaşımları değerlendirilmiştir. Son olarak da kavramın Türkiye'deki gelişim süreci incelenmiştir.

Araştırma kısmının yer aldığı üçüncü bölümde ise kurumların web sitelerinde yer alan KSS söylemleri ve raporlarına uygulanan içerik analizi sonucu elde edilen verilere ve bu verilerin değerlendirmesine yer verilmiştir. Analizin ikinci aşamasında metinlerin daha özel değerlendirmesine gidilmiş ve çalışmanın iddiasını güçlendiren söylemler saptanmış ve eleştirel bir okumaya tabi tutulmuştur.

Çalışmanın sonuç ve değerlendirme bölümünde elde edilen veriler çalışmanın iddiası doğrultusunda eleştirel bir değerlendirmenin ışığında incelenmiş ve günümüz kurumlarının KSS yaklaşımlarına dair genel bir değerlendirmeye gidilmiştir.

I. BÖLÜM

NEOLİBERAL KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DEVLETİN DEĞİŞEN ROL VE İŞLEVLERİNİN TOPLUMSAL YANSIMALARI

1. 1970'lerden Günümüze Neoliberal Küreselleşme Sürecine Genel Bakış

1970' lerde gelişmiş ülkelerde kendisini hissettiren ağır mali krizler üretim ilişkilerinin sorgulanmasını gündeme getirirken, ulus devletlerin rol ve işlevlerinde kapsamlı bir dönüşümün de zeminini hazırlamıştır. Bu bağlamda, kapitalizmin krizine çözüm olacağı öngörülen iktisadi politikaların temelini ise devletin bazı alanlardaki merkezi konumunun daraltılması ve toplumsal değerlerin kapitalizmin ticarileştirme ve kar mantığı çerçevesinde serbest pazara devredilmesi gerekliliği oluşturmuştur.

İnsel' in de (2004: 8) değindiği gibi, dönemin iktisadi politikalarının temelini oluşturan neoliberal düşünce uzun süreli olgunlaşma döneminin ardından 1970' lerin ortalarından itibaren egemen düşünce biçimi halini almıştır. 1974 buhranının iktisadi etkileri neoliberal düşünce biçiminin hızlı bir biçimde benimsenmesine neden olmuş ve makro ekonomi politikalarının etkinliğine olan güvenin sarsılmasının da temelini oluşturmuştur. Yani, 70'lerin ortalarından itibaren derinleşme sürecine giren düşünce biçimi, kısa sürede küresel düzlemde en önemli iktisadi ve politik değerleri oluşturan ana eğilim halini almıştır.

Marx ve Weber'in, kapitalizmi değerlendirirken değindiği biçimde kapitalizm sürekli bir devinimden, var olanın hızla eskimesi ve pazarın sürekli genişlemesinden can almaktadır (Marx ve Weber' den aktaran; İnsel, 2004: 33). Kriz döngüsü içinde gelişip derinleşen kapitalizm, eskinin hızla terk edilmesi adına sistemin tamamında bir dönüşüm sürecine girmektedir. Neoliberal doğrultuda hız kazanan küreselleşme

sürecinin ulusal düzlemdeki etkilerine dikkat çeken Nişancı (2006: 111) bu etkilerin esasen ulusal aktörlerin görece konumlarının ve güçlerinin belirlenmesi olduğunu savunmaktadır. Yani, küreselleşme sürecinin kimi aktörlere önemli imkânlar sunması kimi aktörlerin ise mevcut konumlarını aşındırma çabası gütmesi (Nişancı,2006:111) sürecin doğal bir sonucudur.

Diğer bir anlatımla, İnsel' in (2004:13) değindiği gibi, kapitalizmin önemli bir dönüşüm sürecine girmesine neden olan neoliberal dalga ve küreselleşme olgusunun esasen, gelişmiş ülke hükümetlerinin, onlara bağlı çalışan uluslararası ticaret kurum ve kuruluşlarının ve uluslararası şirketlerin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin üzerindeki egemenliklerini derinleştirmelerinin zeminini hazırladığını savunabiliriz.

Bu doğrultuda, neoliberal küreselleşme sürecinin derinleşmesine hizmet eden ve bu sürecin temel aktörlerini temsil eden ulusüstü kuruluşlar ve çok uluslu şirketler (ÇUŞ) sürece olan etkileri açısından tartışılması gereken oluşumlardır.

Neoliberal küreselleşme sürecinin önemli rollerini üstlenen aktörlerin başında ulusüstü kuruluşların geldiğini savunan Went (2001: 51) bu kuruluşlarla onları temsil eden aktörlerin bu sürece olan en önemli etkilerini hükümetleri uluslararası düzlemde ekonomilerini daha verimli kılabilmesi adına özelleştirmeler² konusunda ikna etme ve cesaretlendirmeleri olduğunu savunmaktadır. Bu nedenle neoliberal küreselleşme sürecine yön veren aktörlerin başında uluslararası kuruluşlar gelirken, bu kuruluşların süreçteki görevlerinden biri özelleştirmelerin hız kazanmasına aracı olmalarıdır.

² Dar anlamda Kamu İktisadi Teşebbüslerinin özel kesime devri anlamına gelmektedir. Geniş anlamda ise iktisadi, mali, toplumsal ve politik nedenlerle ulusal ekonomide kamu kesiminin iktisadi hacminin daraltılması anlamına gelmektedir. 1980'lerde Batılı ve az gelişmiş ülkelerde kamu kesiminin iktisadi hacminin daraltılması anlamında önemli adımlar atılmıştır. Az gelişmiş ülkeler açısından amaçlanan serbest pazar ekonomisine geçiş, rekabetçi ortamların geliştirilmesi ve gereksiz kamu harcamalarının önüne geçilmesidir (Gümüş ve Sevi, 1996: 407).

Neo-Liberal küreselleşme sürecine hız kazandıran ve devletlerin sürece hızlı bir biçimde eklemlenmesinin nedeni olan olguların başında karlılık arz eden kamsal hizmet alanlarının özelleştirilmesi sonucu çıkar gruplarına devredilmesi gelmektedir. Devletin iktisadi alandaki egemenliği özelleştirmelerle çıkar gruplarına devredilirken Temelli' nin (2009: 115) değindiği gibi, sadece üretim alanını içine alan bir devirden söz edilmesini mümkün kılan gösterge, devir sürecinin iktisadi anlamda karlılık arz eden ve pazar olanağı mümkün bütün toplumsal hizmet alanlarının özelleştirilmesini içermesidir. İnsel' in (2004:38) üzerinde durmuş olduğu önemli bir olgu kapitalizmin istikrarsız denge ortamları içinde etkinliğini gösterebildiğidir. Yani, ilk tahlilde biraz çelişkili gibi görünen bu durum kapitalizmin can damarı olan rekabetin o güne kadar işletilmemiş verimlilik alanlarını ele geçirmesine aracı olmaktadır. Toplumsal hizmet alanlarının kapitalizmin kar ve ticarileştirme mantığı çerçevesinde özel sektöre devri ise kapitalizmin birikim mantığının doğal bir dinamiğini göstermektedir (2004: 38).

Eğitim, sağlık ve iletişim gibi önemli alanların özelleştirilmesi sonucu gelişen tablonun günümüz açısından toplumsal görünümü ise daha az eğitim ve sağlık hakkı olurken, liberal düşünce ortamlarının sorunların çözümü için önerileri kurumların ve kişilerin vicdanına devredilen, gönüllü sorumlulukların ötesine gidememiştir.

Neoliberal politikalar temelde toplumsal eşitsizliği tekrardan üretirken, pazarı merkezine alan toplumsal düzenlemelerle varlıklı azınlığın çıkarlarını gözetmektedir. Buğra'nın (2008: 11) değindiği gibi, liberal düşünce ortamlarında devletin belli başlı alanlara müdahalesi reddedilirken, iktisadi kalkınma en önemli toplumsal olgudur. Bu doğrultuda, var olanın sadece iktisadi kalkınma için kullanılması toplumsal alanlarda gündeme gelen önemli sorunların kapitalizmin vazgeçilmez bir parçasını temsil eden gönüllülüğe devri ile sonuçlanmaktadır.

Durna (2011: 83) 1970'lerden itibaren *refah devletinin* çözülüşü ile beraber egemen olan iktisadi politikaların devletin belli başlı alanlardaki merkezi konumunu daralttığını ve güçlü şirketlerin bu süreçte önemli bir güç haline geldiğini belirtmiştir. Bu doğrultuda, devletin öncülüğünde üstlenilmesi gereken girişimlerin, kapitalizmin kar ve ticarileştirme mantığı çerçevesinde özel sektörün gönüllülüğüne devredilmesi bu sürecin doğal bir sonucudur. Devletin toplum hizmetlerinin, bu gibi girişimlerle çökertilmesi Balseven ve Önder' in (2009: 97) de dediği üzere, toplumun önemli bir kesiminin işsizlik ve açlık gibi toplumsal sorunlarla mücadele etme zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir.

Neoliberal küreselleşme sürecinde devletin belli başlı alanlardan geri çekilişi ve özelleştirme girişimlerinin hız kazanmasına paralel bir şekilde, özel sektör eskisine oranla daha etkin ve karmaşık roller üstlenmiştir (Can, 2007: 105). Bu sürecin neden olduğu kırılma görülmüyor görünmez kılma girişimleri, gönüllü kişi ve kuruluşların işbirliği ile oluşturulan gönüllü sorumlulukların gündeme geldiği bir dönemi de beraberinde kurmuştur.

Can'ın da (2007: 115) üzerinde durduğu gibi, neoliberalizm toplumsal alanı kapitalizmin kar mantığı çerçevesinde ticarileştirirken, devletlerin sağladığı kamusal hizmet alanları artan bir biçimde sorumluluk çağrısına devredilmiştir. Neoliberalizm toplumsal sorunlarla başa çıkmanın gönüllülüğe diğer bir anlamda da kişisel önceliğe devredilmesini önerir. Çünkü neoliberalizmin olmazsa olmazını temsil eden gönüllü girişimlerin anlamı, toplumsal sorunları kişisel sorumluluğa indirmektir.

Kısacası, 80'lerle beraber ağırlığı hissedilen neoliberal akım kamusal alanları daraltırken, bu daralmanın neden olduğu toplumsal sorunları ise gönüllü kuruluşlar ve

işletmelerin işbirliği ile aşma ve görünmez kılma çabası içindedir. 80 sonrası ağırlığı hissedilen bu eğilimler, öncelikle eğitim ve sağlık gibi toplumsal sorunlar karşısında sorumluluk çağrısını gündeme getirmiştir. Aslında, sorumluluk çağrısı temelde kamu alanındaki bütün iktisadi düzenlemelerin pazar üzerinden tanımlanmasını temel alan sürecin adını temsil etmektedir (Temelli, 2009: 297-298).

1.1. Kapitalizmin Evrensel Krizi ve Neoliberalizmin Yükselişi

Timur'un (2004:36) değindiğine göre, 1929 buhranını takip eden dönemlerde, kapitalizm başka bir döneme girmiştir. 1929 buhranı sonucunda pazar ekonomisinin temel değerleri sorgulanırken, dönemin temel ilkeleri savaş sonrasında tecrübe edilen acılardan çıkarılan derslerden beslenmiştir. Söz konusu dönemde pazar ekonomisinin öngörülen sonuçları vermemesi sonucu devletin mali alanda makro iktisadi dengeleri sağlaması adına, iktisadi alana müdahale etmesi gerektiği ve işsizliğe karşı etkili bir istihdam politikası oluşturması dönemin egemen görüşünü oluşturmuştur (2004:36).

Buğra ise (2003:12) II. Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde kimsenin iktisadi liberalizmi savunamamasının nedenini, kendi kurallarına göre hareket eden pazar ekonomisinin ciddi zararlara neden olurken, insani ve toplumsal açıdan sürdürülemez bir sistem olduğunu kanıtlaması olarak belirlemektedir. Bu süreç iktisadi alanı tekrar toplumun güdümüne bırakan bir düzeni beraberinde getirmiştir.

1950'lerden 1970'lere kadar uzanan dönemin gelişmiş ülkeler için *Altın Çağ* şeklinde nitelendirilmesini mümkün kılan olgulardan birisi, bu süreçte ulusal modern refah devletlerinin doğuşunun zeminini oluşturan son derece gelişmiş düzenlemelerin gündeme gelmesidir (Özdemir, 2010: 56). Bu doğrultuda, dönemin iktisadi doktrini olan *Keynesçi İktisat Teorisi* refah devleti kuram ve pratiğinin özünü oluşturmuştur

(Akdoğan,2009:18). Bilindiği üzere, bu iktisadi doktrin devletin ve emeğin uzlaşısını esas alırken, devletlerin emeğin lehine pazara müdahalede bulunması ve akabinde de tam istihdamın sağlanması gerektiği savı üzerine temellenmiştir. Bu iktisadi doktrini TOYE ise (2009: 32) devletlerin müdahalesi aracılığı ile gönülsüz işsizliğin³ ortadan kaldırılırken,var olan kaynakların potansiyel üretimlerini gerçekleştirmelerinin önünü açmak şeklinde özetlemiştir.

Savaşkan ise (2009:211) bu iktisadi kuramı evrensel bir vatandaşlık üzerinden herkesin topluma katılmaları adına, devletlerin meta dışı alanları mümkün olduğunca genişletmesi ve insanların sadece pazar ilişkilerine bağlı kalmadan gereksinimlerini karşılamaları olarak belirlemiştir.

Timur'un (2004: 36) değindiği gibi, her dönemin kendi olgusunu var etmesi bu dönemde refah devletini (*Welfare State*) gündeme getirmiştir. Refah devletinin bir tanımını vermemiz gerekirse, Aktan'ın (1999:43) tanımına göre, refah devleti kısaca toplumsal refahın sağlanması amacı ile devletin iktisadi alana kapsamlı müdahalede bulunmasını temel alan devlettir. Bu devletin amacı ise pazar ekonomisinin gündeme getirdiği başarısızlıkların ortadan kaldırılmasıdır. Diğer bir tanıma göre ise devletin toplumsal rol ve işlevlerini kapsamlı bir biçimde değişikliğe uğratmış olan bu devlet algısı gelişmiş ülkelerde çalışan kesimlerle iş çevreleri ve işverenler arasında varılan bir uzlaşımın esas alınmasından doğmuştur (Şaylan,2003: 93).

³ Yazarın irade dışı işsizlik ile (gönülsüz işsizlik) ima ettiği, kadın ve erkeklerin zorunlu olarak işsiz bırakılmalarından ötürü bugün üretememiş olduklarının hiçbir surette üretilmediğidir. Kavram ile ilgili açıklama için bakınız "KEYNES' in Kalkınma İktisadı İçin Önemi", TOYE, 2009: 32-58. Aren (2011: 36-37) ise irade dışı işsizi cari ücret karşılığında çalışma isteği olduğu halde işsiz kişi şeklinde tanımlamıştır. Klasik iktisadi kuram irade dışı işsizliğin olabileceğine karşı çıkmış ve bütün işsizlerin iradi işsiz olduklarını kabul etmiştir. Bu düşüncenin bir sonucu liberal iktisatçıların savunduğuna göre işçiler eğer gereği kadar düşük bir ücret karşılığında çalışırlarsa işsiz kalmazlar.

Yıldırım (2000: 78) ise refah düşüncesinin, toplumsal hakların toplumun her kesimine toplumsal servete olan katkılarına bakılmaksızın, her koşulda sağlanması gerektiğine işaret ettiğini belirtmiştir.

Kapitalizm doğası gereği krizlerle var olup bu kriz döngüsü içinde gelişme ve derinleşme imkânı bulurken, 1970' lere gelindiğinde, gelişmiş ülkelerde hissedilen ağır mali krizlerden kapitalizmin kurtulma reçetesi krizlerin ana sorumlusunu iktisadi alana devlet müdahalesini içeren politikalar şeklinde belirlemiştir. Kapitalist sistemin önemli bir özelliğini Arrighi' den bir alıntı ile anlatan Buğra ise (2003: 13) kapitalist sistemin, tarih süresince düzenlenmiş ve düzensiz birikim dönemleri arasında gidip gelen bir döngünün içinde var olduğuna değinmiştir. Birikim süreçleri ve bunalımlar arasında önemli bir etkinliğin varlığından söz etmemizi mümkün kılan en temel olgu kapitalizmin tarih süresince sürekli bunalımlarla derinleşip varlığını sürdürdüğüdür.

İktisadi alanda yaşanan krizler, toplumsal dengeleri önemli ölçüde değiştirip devletin kapitalist sistemin öngördüğü doğrultuda örgütlenmesine neden olmaktadır. Buradan hareketle, refah devletinin temel kabullerinin ilk kez “1973 Petrol Krizinin” sonrasında geniş ölçüde sorgulandığı gözlemlenirken, tekrar eden kriz devletin üretim alanına karışmasının bir sonucu şeklinde değerlendirilmiştir.

Liberal doktrinin gelişim süreci incelendiğinde, devletin küçültülmesi ve belli başlı alanlarda merkezi konumunun daraltılması düşüncesinin ön planda olduğunu görülmektedir. Çağdaş liberal düşünce okullarının tamamı bu olgu üzerinde dururken, neoliberalizmin doğuşunda bu liberal düşünce okulları önemli ölçüde etkili olmuştur (Can, 1999: 146-147).

Yılmaz'ın (2007: 187) üzerinde durduğu gibi, 1970' lerde kapitalizm krize girdiğinde, liberal iktisatçıların krizden kurtulma çabaları devletin iktisadi alana olan müdahalesine odaklanmıştır. Onlara göre, devletin iktisadi alana müdahalesini içeren politikalar krizin arkasında olan en önemli nedenlerden biridir. Devlet iktisadi alana müdahale ederken, pazarın kendi kendini idare eden mekanizmasını bozmaktadır.

Birikim süreci sonrası hissedilen evrensel krizlerin baş sorumlusu ilan edilen refah devleti, 1970' lerden itibaren çözülme sürecine girmiş, gelişme ve zenginleşme durma noktasına gelirken, krizler uzun soluklu bunalımların dönemini başlatmıştır. Özkazanç'ın (2007: 38) değindiği gibi, 1970' lerden itibaren hissedilen krizlerin ağır etkileri sonucu devlet, emek ve işveren üçlüsü arasında sağlanan uzlaşma çözülme sürecine girmiş, refah devleti ağır bir krizin içine sürüklenmiştir. Yeni sağ ideolojiden beslenen refah devletini gözden düşüren çabalar döneme damgasını vurmuştur.

Yeni sağ ise modern ötesi çağın egemen ideolojisi olup, devletin ne iktisadi ne de toplumsal alanda var olması gerektiğini savunmaktadır. Belli başlı alanlardan devletin özelleştirmeler aracılığı ile uzaklaştırılması gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü bu ideolojinin savunusu ulusal kalkınmanın özel sektörün küresel dinamiklere göre hareket etmesine bağlı olduğudur. Yani, değişen düzenin yeni sağ olarak bilinen ideolojisi için önemli olan az gelişmiş ülkelerin serbest pazar ekonomisi kurallarını sorunsuzca işletmeleridir⁴ (Güler, 2005: 27-84). Yeni sağ düşüncenin özünü temsil

⁴ Yazara göre, bu ideoloji özgürlüğün güvencesinin serbest pazar ekonomisi ve kapitalizm olduğu inancından beslenen ve eşitlik sorununu göz ardı eden liberalizmin çağdaş bir yorumudur. Yeni sağ serbest pazar ekonomisini demokrasinin başlıca koşulu olarak kabul etmektedir. Buna göre devlet aşırı genişlerken kişisel toplumsal özgürlüklerin başlıca engeli olmuştur. Hâlbuki pazar ekonomisinden asla bağımsız düşünmemizin mümkün olmadığı rekabet toplumsal refahı kendiliğinden sağlaması mümkün olan öz güçleri barındırmaktadır. Devlet müdahalesinin bu öz güçleri engellemesi kişisel tercihlerin gerçekleşmesini olanaksız kılmaktadır. Kişisel ve toplumsal refahın tehdidi ise bu sürecin doğal bir sonucunu oluşturmaktadır. Devletin aşırı bürokratikleşmiş olması kişisel ve toplumsal zenginleşmenin önünü tıkamaktadır (Güler, 2005: 97). Diğer bir anlatıma göre ise bu ideolojinin temel kabulü refah

eden serbest pazar ekonomisine, en temelde küresel kapitalizme olan inancı iktisadi düzlemde gündeme gelen dönüşümlerin de zeminini hazırlamıştır.

Özkazanç'ın da (2007: 41-45) değindiği üzere, devletlerin krizi, kapitalizmin iktisadi düzlemde neoliberal politikalar doğrultusunda dönüşüm geçirmesine neden olurken, küreselleşmenin değişik bir tarz kazandığı bu süreçte ise politik düzlemdeki dönüşüm kapitalizmin çıkarlarına ters düşen olguların neden olduğu çelişkilerle baş edebilme adına daha otoriter bir görünüme bürünmüştür. Bu dönemde benimsenmiş olan diğer önemli bir olgu ise toplumsal rızanın sağlanmasında popüler tarzların daha da önem kazanmış olmasıdır. Süreçte benimsenmesi beklenen görüşün özünü serbest pazar ekonomisi ve minimal devlet oluşturmuştur. Özelleştirmeler ve emeğin gücünü kırabilme doğrultusunda girişimler önem kazanırken ekonominin toplumun en temel ilkesi şeklinde kabul görmesi benimsenmiştir.

Landsberg'in (2008: 80) belirttiği gibi, dönemin iktisadi doktrinini oluşturan neoliberalizm kavramını etkili bir biçimde tartışma çabası, kavramın pratiğinin neden olduğu iktisadi ve toplumsal sonuçlarını irdelemenin dışında, kavramın kapitalizmin çıkarlarının gelişmesine ve derinleşmesine hizmet eden örtülü bir işlevini tartışma gereksinimi doğurur. Kavramlar kullandıkları tarihsel ve toplumsal bağlamlara göre var olan anlamlarının dışında çeşitli anlam kazanırlar (Savran, 1996:53). Bu nedenle, kavramların taşımış olduğu örtülü anlamları tartışmamız kavramın anlamlandırılması çabasını daha etkili kılabilir.

devletinin kamu hizmeti sunma mekanizması aracılığı ile toplumsal sınıflar arasında gelir dağılımı gerçekleştirmesinin insanları tembelleştirdiği gibi kişisel sorumluluk almaktan da uzaklaştırdığıdır. Bu bağlamda bu ideolojiden beslenen diğer bir kabul; gerçekten çalışan insanların ve toplumun üzerine gereksiz bir ağırlık bindirdiği iddia edilen devletin sorumluluk bilinci olan kişilerin varlığını önemli ölçüde engellemesidir (Akdoğan, 2009: 55).

Neo-Liberalizm kavramının bir tanımı ile başlamamız gerekirse, kabul gören ortak bir tanımı aktaran Eres, (2008: 762) iktisadi düzlemde kavramın, iktisadi alanın serbestleştirilmesi ve ticaretin önündeki tüm engellerin kaldırılıp, kamusal alanın tüm alt alanlarının ticarileştirilmesi, devletin küçültülüp, ekonomi üzerindeki denetiminin azaltılması ve kamu harcamalarının düşürülmesi olgusuna işaret ettiğini belirtmiştir. Diğer bir tanım ise kavramın liberalizmden beslendiğini diğer tanıma benzer şekilde rekabeti ve özel mülkiyeti benimsediğini vurgulamıştır (Seyidoğlu,1992:852).

Ulusal İktisat Kongresi'nde iktisadi politikalar düzleminde tartışılan kavramın özü, devletin özel durumlar söz konusu olmadığı sürece, iktisadi alana müdahalesinin sınırlanması gerektiğine işaret ettiği (Alpaslan vd.,2008:2). Kısaca kavram özünde pazar sisteminin koşulsuz egemenliğini savunurken, devletin bu alana müdahalesinin sistemin mekanizmasına zarar verip toplumsal çıkarları asgarileştirdiğini iddia eder. Pazarın insan iradesinden bağımsız olması gerektiğini savunurken, kendi kurallarına göre işlediğinde pazarın zaten doğal bir düzen oluşturacağına ve toplumsal sorunların çözüleceğine inanır. Girişimciliği, uluslararası ticareti, tam rekabeti merkez alan ve koşulsuz serbest pazar sistemini işaret eden iktisadi politikalar özünde devletin belli başlı alanlardan uzaklaştırılması gerektiğini savunmaktadır.

Bu bağlamda, 1970'lerin sonu 1980'lerin başından itibaren *Uluslararası Para Fonu* (IMF) ve *Dünya Bankası* (DB) gibi belli başlı uluslararası kuruluşların önerileri doğrultusunda geliştirilmiş politikalar iktisadi alanın *Neoklasik* iktisat politikalarının oluşturduğu bir zeminde şekillenmesine neden olurken, bu politikaların ana eksenini ithal ikameci politikalardan ihracatı merkezine alan politikalara geçiş oluşturmuştur. (Onaran, 2004: 211). *Neoklasik* olgunun birbiri ile ilintili üç özelliğinden bahseden Weiss ve Hobson'ın değindiğine göre, (1999: 166) devletin sahne arkasından emirler

vermemesi, pazarın belirlediği bir sistemin benimsenmesi ve serbest ticaret girişimleri bu olgunun en temel dinamiklerini oluşturmaktadır.

Pazarın örtülü işlevlerini açığa çıkarma amacı güden İnsel (2003: 21-27) ise pazar kavramının, günümüzü anlamlandıran kavramların arasında önemli bir sırada durduğuna değinmiştir. Yazar, pazar ilişkileri ve mekanizmasını olumlu anlam içinde kullananların, pazar kavramının özgürlüklerin de güvencesi olduğunu iddia ettiklerine göndermede bulunmuştur. İktisadi ve politik düzlemin egemen görüşlerini oluşturan olguların birisini pazarın “*özgürlük, demokrasi ve etkinlik*” kavramları ile doğrudan ilişki içinde tanımlanması oluşturmaktadır (İnsel, 2003: 21).

Diğer bir anlatımla, Nişancı'nın (2006: 115) değindiği üzere, neoliberalizmin en önemli stratejilerinden birisini oluşturan kavramların başında demokratikleştirme gelmektedir. Neoliberalizm devletleri köklü bir biçimde dönüştürüp, iktisadi anlamda bir bağdaştırma sürecine zorlarken, başvurduğu en önemli savını demokratikleştirme oluşturmaktadır⁵. Neoliberal düşünce, demokrasinin iktisadi gelişme sonucu ulaşılan bir kavram olmadığını, iktisadi gelişmenin demokratikleşmenin bir uzantısı olduğunu savunmaktadır. Kısaca demokratikleşme; belli başlı koşulların gerçekleşmesi sonucu kendiliğinden gelişen bir olgu olmanın aksine, bilinçli bir girişimi gerektirmektedir⁶.

⁵ Neoliberalizmin demokratikleştirme olgusuna Noam CHOMSKY'nin (2000: 12) eserinin önsözünde değinen *Robert Mchesney* demokrasinin etkili olabilmesi için vatandaşlar arasında güçlü bir bağ olması gerektiğini ve bu bağın kendini çeşitli pazar dışı örgütler ve kurumlarda gösterdiğini vurgulamıştır. Kısacası; vatandaşların etkileşimde olabildikleri ortam ve koşullar canlı bir politik kültürün temelini oluşturmaktadır. Neoliberal demokrasi ise pazar mantığı ile bu ortamları ve koşulları ticarileştirirken vatandaşın tüketici üretme eğilimi göstermektedir.

⁶ Neoliberalizmin demokratikleştirme olgusuna ilişkin Nişancı (2006: 115-116) sivil toplum odaklı bir açıklama da getirmiştir. Yazara göre, neoliberalizm demokratikleşme kavramını sivil toplumla birlikte kullanmaktadır. Sivil toplum ve demokratikleşme ideali düşüncesi birlikte konumlandırılırken, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından önem kazanan “adeta hegemonik bir değerler dizisi konumuna gelen” (2006: 115) bu düşünce, çıkar gruplarının neoliberal küreselleşme süreçlerinden kazanımlarını çoğaltan ve güvence altına alabilen önkoşulları da tanımlamıştır. Neoliberalizmin demokratikleştirme

Neoliberalizmin özünde var olan diğer bir olgu, devletin bir “yönetilemezlik” krizinin içine düştüğü ve bu krizin kamusal hizmetlerin çağdaş gelişmeleri takip eder bir biçimde düzenlenmesini engel teşkil ettiğidir. İktisadi gelişmenin sağlanmaması devletin aşırı genişlemesinin doğal bir sonucunu temsil etmektedir. Yani, devletin ağır bir “yönetilemezlik” krizinin içine düştüğü tespitinden hareket eden düşünce, devletin aşırı genişlediği için hizmetleri verimli bir şekilde üretemezken, bu durumun ise kamusal hizmetlerin niteliğini düşürdüğünü iddia etmektedir (Ataay, 2006: 180). Bu bağlamda, pazar mekanizmasının hizmetleri devletten daha verimli işleteceğini savunan neoliberalizmin amacı devletin müdahale alanlarının daraltılması ve pazarın sorunsuzca işletilmesine engel olan girişimlerin kaldırılması şeklinde özetlenebilir.

Ancak, pazar ekonomisini merkez alan iktisadi politikaların geçerliliği sonucu oluşan olgu Özkazanç’ın belirttiği üzere, (2005:637) küresel eksende iktidarın sadece pazar modeli üzerinden düzenlenmesine neden olmuştur. 1980 döneminde önemli hız

kavramına taşıdığı anlam devlet müdahalesinin sınırlarını tanımlarken, sivil toplum örgütlerine demokratikleştirici görevler tanımlamaktadır. Diğer bir anlatımla sivil toplumun gelişimi ile insan hak ve özgürlüğünün gelişimi arasında doğrudan bir ilişki kurmaktadır. Her sivil toplum örgütünü geneller biçimde özgürlüğün ve demokratikleşmenin öznesi şeklinde görmemiz hata içeren bir davranıştır ve neoliberalizmin tanımladığı demokrasi de demokrasinin vatandaşlıktan koparılmasına neden olan bir olgu olarak bir o kadar hatalıdır. Neoliberal düşünce söz konusu olduğunda demokrasi ve sivil toplum kavramlarının dikkat edilmesi gereken iki kavramdır. Neoliberal görüşte belirli bir demokrasi ve de sivil toplum kavramının söz konusu olduğu düşünülmelidir. Kısacası, sivil toplumun neoliberalizm de taşıdığı anlam serbest pazarın gelişebileceği ve çıkarların güvence altına alınabileceği bir ortama işaret eder (Nişancı, 2006: 117). Can’a göre (2007: 92-94) ise sivil toplum kuruluşları küresel politik sistem içindeki en önemli aktörlerden birini temsil etmektedir. Yazara göre; hükümet dışı örgütler ve gönüllü kuruluşlar şeklinde adlandırılan bu kuruluşlar önemli aktörleri temsil etmenin dışında, Batı toplumları ve gelişmekte olan toplumlar için demokratikleşmenin vazgeçilemezlerini temsil etmektedirler. Sivil toplumun güç kazanması neoliberal küreselleşme sürecinde sorun çözücü bir alanı temsil etmesinden ileri gelmektedir. Bu düşünce 1980’lerde hissedilen küresel krizlerin akabinde, daha derin anlamda ise 1990’larda güçlenmiştir. Yani, devletin gerilemesi ve serbest pazar mekanizmasının getirdiği sorunlar sivil toplum örgütlerini dönüşüm sürecinin baş aktörleri konumuna getirmiştir (2007: 92-94). Çalışmanın odağını oluşturan neoliberal küreselleşmenin gündeme getirdiği gelişmelerin sivil toplum kavramı üzerindeki etkilerini tartışan Edwards’ın değindiğine göre (aktaran Can, 2007:93) neoliberal dönemde gündeme gelen gelişmeler “sorun çözücü bir alan” şeklinde sivil toplumu canlandırmıştır. Bu düşüncenin 1980’lerle beraber değer kazandığına değinmemizi mümkün kılan temeller neoliberalliğin neden olduğu sorunların aşılmasında kamusal alan karşısında “özel ve sivil sektörün” önem kazanmış olmasıdır. Bu çerçevede pazarı merkez alan iktisadi politikalarla gündeme gelen kırılmanın ve pazar politikaları karşısında oluşan toplumsal güvensizliğin aşılmasında gönüllü kuruluşlar toplumsal alanda birincil aktörler konumuna erişmişlerdir (Can,2007:93).

kazanan mali kontrollerin kaldırılması ve pazar kurallarının gevşetilmesi sonucunda ulus devletlerin hareket alanları sınırlanmış ve karar alma özgürlükleri kısıtlanmıştır. Bunun doğal bir nedeni; ticaretin üzerindeki engellerin kaldırılması sonucu sınırların ötesine hareketlenmenin önem kazanmış olmasıdır (Selamoğlu, 2000: 35).

Özünde ekonomi politik kuramını temsil eden neoliberal düşünce, uluslararası düzlemde belirlenecek olan serbest pazar ve ticaret kurallarının,ulusal devletler eliyle geçerli kılınmasının toplumsal açıdan en önemli adımlardan biri olarak görmektedir. Girişimciliğe⁷ azami alan açılmasını ve serbest pazarın var olmadığı alanlarda devlet aracılığı ile kurulmasını savunmaktadır (Gambetti, 2009: 145).

Ulus devletlerin küreselleşme sürecine paralel biçimde öneminin azaldığını savunan küreselleşmeciler için artık küresel pazar politikanın önüne geçmiştir. Diğer bir anlatımla pazar mekanizması hükümetlerden verimli çalışmaktadır. Küreselleşme karşıtları ise küreselleşmenin yeni bir süreç olduğunu kabul etmezler. Küreselleşme onlara göre, refah devletini gözden düşüren minimal devleti amaç edinen çevrelerin kullandığı bir terimdir (Bozkurt, 2000: 20).

⁷ Neoliberalizmin girişimciliğe azami önem vermesinin nedenlerini belirten Özkazanç'ın (2005: 637) saptamasına göre, girişimcilik neoliberalizm kurduğu en önemli düşlerinden birini temsil etmektedir. Diğer bir anlatımla, neoliberal düşünce insanların girişimci bir ruha sahip olmalarını istemektedir. Neoliberalizm, bu nedenle girişimciliğin toplumda insanların doğasında var olan temel bir olgu şeklinde kabul görmesi için çabalamaktadır.Çünkü girişimci birey kendi kendine girişimde bulunan ve mevcut standartlarını genişletme çabası içinde olan, sorumlu ve tercih sahibi olan bireyleri temsil etmektedir. Kişi bu noktada, toplumda tüketen ve satın alan kimliğine ek olarak iş ortamında başarılı, toplumsal riskler karşısında hazırlıklı, kendisinin ve çevresindeki insanların kaderinden sorumlu olan kimliğini kazanmış olmaktadır. Tam rekabeti merkezine alan bu politikalar, rekabeti toplumun bütün alanlarına yayarak kişilerin kendi kendilerini idare etmelerinin stratejilerini aramaktadır (2005: 637). Kendinden sorumlu bir özne kurgusu ile gelişen liberalizm kişileri eğitiminden sağlığa kadar uzanan geniş bir alanda sorumluluklarını üstlenme konusunda özendirirken, Marx ve Gramsci'nin saptamaları sivil toplum kavramının anlaşılması konusunda ikinci bir bakış açısı sunar. Gramsci sivil toplumu rıza üretilen önemli bir alan şeklinde değerlendirirken, Marx sivil toplumu kişisel çıkarıcılığın ve egoizmin önem kazandığı bir toplum çerçevesinden ele almıştır (Can,2007:91).

Neoliberal küreselleşme süreci Batı toplumlarındaki refah devleti pratiğinin ve kurumlarının güçlü bir gözden düşürme çabalarına maruz bırakıldığı ortama işaret etmektedir. Bu gözden düşürme çabalarının en önemli savı toplumsal refahı sağlama adına düzenlenen politikaların sürdürülemez olduğu düşüncesidir (Buğra; 2008: 75). Kapitalizmin evrensel nitelikteki değişimi bütün ülkelerde toplumsal refahı doğrudan etkilemektedir (Günlü,2008:7).Bu çerçevede, süreci etkili bir biçimde tartışma çabası çalışmanın amacı doğrultusunda, neoliberal küreselleşmenin toplumsal izdüşümlerini tartışma gereksinimi doğurmaktadır.

80' lerle birlikte ekonomi politikaları ve toplumların düşünce kalıpları önemli ölçüde neoliberalizm adını verdiğimiz iktisadi düşünce tarafından şekillendirilmiştir. Neoliberal politikalar emeği sürekli kuralsızlaştırma çabalarını karşımıza çıkarırken, bu eğilimin pratiği ise “reel asgari ücretin düşürülmesi, sendikaların baltalanması ve istihdamın güvencesizleştirilmesi” politikalarının can bulması olmuştur (Kozanoğlu, 2008: 21-23). Bu nedenle, gelir ve servetin dağılımının eşitsizliği gittikçe artan bir düzleme otururken emeğin metalaşması görülmemiş bir ölçüde hız kazanmıştır.

Buğra (2003: 15) emeğin metalaşmasını, serbest ticaretin gerekli bir unsuru şeklinde belirtmiştir. Uluslararası rekabetin küreselleşme sürecinin bir zorunluluğu olduğunun tartışılmaz bir şekilde öne sürülmesi, emeğin mali olarak düşürülmesi gerekliliğinin tartışmasız kabulünü doğurmaktadır. 1980' lerden sonra değişimin net bir biçimde hissedildiğini belirten ve emeğin metalaşma sürecine dikkat çeken Buğra (2003:14-15) süreci şu şekilde özetlemektedir:

Devletin mali krizi tartışmaları gelişmiş ülkelerde refah devleti ve gelişmekte olan ülkelerde kalkınmacı modellerin eleştirisini beraberinde getirmiştir. Durumun

tam netlik kazanması Thatcher ve Reagan hükümetlerinin başa geçmesi, gelişmekte olan ülkelerde ise uluslararası kuruluşların 1980'lerde dönüşüm sürecinin aktörlerini temsil etmesi ile olmuştur. Pazar ekonomisinin öncelikli amacı emeğin metalaşması önündeki engellerin kaldırılması, özelleştirme politikalarının geçerlilik kazanması ve üretim ilişkilerinin düzenlenmesine hizmet eden önlemlerin kaldırılması olmuştur. Buna bağlı bir biçimde, kamu hizmeti harcamalarının kısıtlanması dönemin gerçeğini yansıtırken “pazarda belirlenen ücretten emeğini satmazsan aç kalırsın” düşüncesine doğru ciddi adımlar atılmıştır. (Buğra, 2003: 14-15).

Diğer bir nokta ise Şenses ve Taymaz'ın (2003:8) değindiği gibi 1980 sonrası benimsenen iktisadi politikaların ücretler ve verimlilik üzerinde önemli ölçüde etkili olduğudur. Benimsenen ihracat politikaları ile geçerliliğini kazanan kısa dönemlerde düşük harcama temelinde rekabet gücünü artırma eğilimi *emek-yoğun* endüstrilerde ücretlerin düşürülmesini amaçlamıştır. Küreselleşmenin önde gelen isimlerine göre; başarılı ülkelerin temel noktası pazar ekonomisini benimsemeleri ve serbest girişime azami alan açmalarıdır. Fakat hızla artan rekabet eğilimi üretim zincirine parça başı düzensiz ve kötü koşullarda çalışılan halkaların eklenmesini getirmiştir (Kozanoğlu, 2008: 23-25).

Went (2001: 49-55) pazarın günden güne bütünleşip uluslararasılaşmasının sınırlar arasındaki mal ve hizmet hareketlerinin sınırlanmamasının ve kontrollerin hızla ortadan kalkmasının ücretler, çalışma koşulları, istihdam ve kamu hizmeti gibi konularda ülkeleri “*dibe doğru bir yarışa*” yönlendirdiğini iddia etmektedir. Yani neoliberalizmin etkileri en net biçimde sosyal farklılıklarda ortaya çıkmaktadır. Artan gelir eşitsizliği ise küresel ekseninde kendini hissettirerek karşımıza çıkmaktadır.

Neoliberal politikaların geçerliliği sonucu oluşan dönüşümler devlet ve pazar ilişkilerinin düzenlenmesini amaçlamaktadır. Devletin aşırı birikiminin neden olduğu krize çözüm bulma amacı ile düzenlenen gelişmeler devletin belli başlı sektörlerdeki girişimlerinin engellenmesini ve üretici konumunun daraltılmasını öngörmektedir. Toplumsal refahın sağlanması için düzenlenen girişimler gerileme sürecine girerken bütün mali imkânlar pazarın desteklenmesi için aktarılmıştır.

Özkazanç' ın da (2007:49) desteklediği gibi, kamu harcamalarında kısıntıların sonucu iddia edildiği gibi kişilerin seçme özgürlüğünün artmasının aksine, parası olanların kaliteli hizmet satın alabildiği, diğerlerinin ise kalitesiz kamu hizmetlerine mahkûm olduğu bir kutuplaşma sürecini beraberinde getirmiştir. Günümüzde içinde bulunduğumuz küreselleşme sürecinin temel sorununu sadece iktisadi alanı ön plana çıkarırken diğer sorunları ötelemesi şeklinde belirtebiliriz. Sadece iktisadi gelişmenin göz önüne alınması ise adaletsizlik, eşitsizlik ve dışlanma gibi toplumsal sorunların uluslararası kimlik kazanmasına da neden olmaktadır (Selamoğlu,2000:49).

Bütün değerlerin pazar değerine dönüştüğü ve özgürlüğün ise serbest pazar ekonomisi algısı ile özdeşleştirildiği küreselleşme sürecinin en belirgin özelliği ise işsizlik, açlık ve dışlanma gibi önemli göstergelerin artmasıdır. Kamu hizmetlerinin serbest pazar ekonomisine eklenildiği günümüz koşullarında kamu hizmetlerindeki harcamaların düşürülmesi ve kamu hizmeti alanının özelleştirmeler ile daraltılması toplumsal eşitsizliği derinleştirmektedir (Temelli, 2009: 140-157). Küreselleşmenin neden olduğu toplumsal eşitsizlik ve dışlanma gibi sorunlara dikkat çeken Temelli (2009: 277) kapitalist sistemin eşitsizliği toplumun tüm alanına dağıtan gelişiminin sadece neoliberal döneme özgü olmadığını iddia etmektedir. Sistem doğasında var olan dinamikler nedeni ile sürekli eşitsizliğe neden olan ve gelir dağılımını bozan bir

gelişim sergilemektedir. Neoliberal dönemin bu süreçte neden olduğu belirgin özellik ise bu gelişime karşı direnç noktalarının gücünün kırılması olmuştur.

Ekonominin serbestleştirilmesi ve önemli özelleştirmeler sonucu ekonominin bazı üretim alanları çökertilmiş, iletişim ve ulaştırma gibi gelişme vadeden alanlar gerçek değerlerinin çok altında iç ve dış çıkar gruplarına devredilmiştir. Özelleştirme girişimleri kısa dönemde gelir sağlamış, uzun dönemde ise kar imkânı olan önemli kuruluşların sağladığı katma değer özel kesimin eline geçmesine neden olmuştur (Balseven ve Önder, 2009: 95).

Öztürk ise (2008: 148-235) bu durumu sermayenin bireysel kapitalistin elinde toplanması ile açıklamaktadır. Diğer bir anlatımla daha az sayıda kapitalistin gittikçe çoğalan miktar ve değerinde sermayeyi elinde toplaması ile açıklanan merkezleşmenin özellikle kriz dönemlerinde hız kazandığını belirtmektedir. Çünkü kapitalizmin olası kriz durumlarından doğan çelişkiden can aldığına değinebiliriz. İşte bu nedenle kriz dönemlerinde karın düşmesi güçlü olan işletmelerin daha güçsüz olanlarla birleşmesi eğilimi merkezleşme eğilimini güçlendirmektedir. Bu eğilimler tekelleşme sürecinde ve anonim şirket oluşumlarında belirgin biçimde gündeme gelmektedir. 1960' lardan itibaren hemen her ülkede merkezleşme hız kazanırken ülkemiz açısından devletin merkezleşme olgusuna katkısı diğer ülkelere göre daha sistemli ilerlemiştir.

Esnekleştirme, özelleştirme girişimlerinin hız kazanması kamusal hizmetlerin konumunu aşındırırken, ücretli emeğin de bundan etkilenmesi kaçınılmaz olmaktadır (Yeldan, 2009: 151). Benimsenen özelleştirme girişimleri devletin emeğin üzerindeki rolünün düşürülmesine neden olurken, sendikalar örgütlenme üzerindeki engeller ve sendikaların toplu pazarlık gücünün düşürülmesi, işlerin sürekli statüden kısmi statü

adı altında devam ettirilmesi,emeğin esnekleşmesine neden olan politikaların başında gelmektedir (Mütevelliöglu ve Işık, 2009: 182).

Neoliberal dönemde gündeme gelen kamusal hizmet alanlarının ticarileştirme algısı ile çıkar gruplarına devrinin küresel pazarın gücünü artırıcı bir işlev gördüğüne dikkat çeken Savaşkan' ın (2009: 206) değindiği gibi, hükümetler çıkar gruplarının önünde engel teşkil eden girişimleri kapitalizmin mali sonuçlarını toplumsallaştırıp kaldırma çabası gütmektedir. Kamusal hizmet alanındaki bütün sorumluluklar ulus ötesi şirketlere ve gönüllü kuruluşlara devredilirken kamusal harcamaların iktisadi birikimin önünde engel teşkil etmesi önlenmektedir. Bu bağlamda, hem kapitalizmin evrensel niteliğe bürünüp derinleşmesine engel teşkil eden girişimler engellenmekte hem de sistemin neden olduğu toplumsal dengesizlikler sistemin devamlılığına tehdit oluşturmadan sürdürülebilir hale getirilmektedir. Küreselleşmenin başatları olan ulus ötesi şirketler üretimi küresel ekseninde biçimlendirirken, aslında sömürü modern bir çehre altında devam ettirilmektedir (Türe,2008: 75).

Neoliberal ideolojinin öncülüğünde dönüşümünü gerçekleştiren kapitalizmin 1990' lara gelindiğinde altın çağına girdiğini savunmamızı destekler nitelikteki temel olgu dönemde özellikle iletişim teknolojilerinin gelişmesinin neden olduğu canlılığın küresel ekonominin hareketliliği ile birleşmiş olmasıdır (İnsel,2004: 14). Üretimin uluslararasılaşması Buğra'nın (2003: 16) değindiği gibi bazı gelişmelerden bağımsız olarak düşünülemez. Başta ulaşım ve iletişim gibi önemli alanlardaki hızlı gelişmeler kapitalizmin gerçek anlamda küresel nitelik kazanmasına ve evrensel sınırları özdeşleştirerek derinleşmesine neden olmuştur. Bu gelişmeler ise üretimin küresel düzlemde dev şirketler tarafından örgütlenmesine zemin hazırlamış ve kapitalizmin sınırları görülmemiş düzleme ulaşmıştır. Bütün ülkelerde toplumun pazara bağımlı

kılındığı bir algı gündeme gelirken bunun toplumsal anlamı pazarın her sıkıntısının insanlığın tamamını etkiler hale gelmesidir (Buğra,2003:17).

İnsel' in (2004: 157) de değindiği gibi, daha az vergi, daha az düzenleme ve daha çok ticari serbestlik ve pazar mantığı üzerinde şekillenen dönüşümler, o güne kadar henüz metalaşmamış olan toplumsal alanın, neoliberal küreselleşme sürecine eklemlenirken, metalaşmasına neden olmaktadır. Kısaca toplumsal alan ticarileştirme mantığı çerçevesinde metalaşırken, toplumsal eşitsizliğin derinleşmesine hizmet eden bir zeminin inşasının temelleri atılmıştır.

İrdelemiş olduğumuz 1980 ve sonrasına damgasını vuran gelişmeler kısaca, ekonominin küresel düzlemde bütünleşmesi, devletin dışa açık iktisadi politikaları benimserken, iktisadi alana müdahalesinin giderek sınırlandırılması ile karakterize olmuştur. Bu dönemden sonra artık serbest pazar ekonomisi önem kazanırken, toplum pazar mantığı çerçevesinde tanımlanmıştır (Coşkun, 2008: 181). Küreselleşme sürecinin öngördüğü gibi, kamusal hizmet alanlarının kar mantığı çerçevesinde özelleştirilmesi girişimleri önem kazanırken, Yıldırım (2000:72) tüm bu gelişmelerin refah devleti kuram ve pratiğinde önemli değişiklikleri gündeme getirmekle birlikte refah toplumu düşüncesini öne çıkardığını iddia etmektedir. Balseven ve Önderin' de (2009: 82) belirttiği üzere, neoliberalizmin krizden çıkış önerileri, ulus devletlerin ekonomi üzerindeki denetiminin önlenmesi, serbest pazar mantığının benimsenmesi ve küresel düzlemde ticaret ve para akımlarının serbestleştirilmesidir. Neoliberal akımın öngördüğü diğer önemli önerileri ise pazarın uluslararası alanda hüküm sürmesinin önünde önemli bir engel olduğu düşünülen kamusal hizmet girişimlerinin özelleştirilmesi ve ticarileştirilmesi şeklinde özetlenebilir.

Diğer bir anlatımla, 1980' lerde gündeme gelen gelişmeler Thorbecke'nin de (2009: 149) belirttiği gibi dışa dönüklük, pazara güven, serbest pazarı merkezine alan politikalar ve devletlerin rol ve işlevlerinin asgarileştirilmesi olarak özetlenebilir. Batıdaki Reagan ve Thatcher hükümetlerinin etkisi altında gelişmekte olan ülkeler pazarın gücüne inanma konusunda önemli ölçüde teşvik edilirlerken,devletin merkezi rolünün belli başlı alanlarda kısıtlanması sürecine girmişlerdir. Kapitalizm doğası gereği krizin düşmesi ve mevcut birikim olanaklarının ortadan kalkması sonucu içine düştüğü kriz durumundan çıkabilme adına sistemin tamamında bir dönüşüm sürecine girmektedir. Sistemin devamlılığını güvence altına alıp, üretkenliği sürekli kılabilmek adına gerçekleştirdiği bu düzenleme biçimi üretim güçlerini, toplumsal ilişkileri ve kurumlarını kapitalizmin çıkarları doğrultusunda biçimlendirirken devletin iktisadi alandaki etkinliğini ve rolünü değişime uğratmaktadır (Balseven ve Önder,2009:78).

1970' lerde IMF ve DB gibi uluslararası kuruluşların desteği doğrultusunda neoliberal ekonomi politikalarının az gelişmiş ülkelerin çoğuna kök saldı olgusuna değinen Şenses (2009: 239) söz konusu düzenlemeleri içeren politikaları kısacası şu şekilde özetlemiştir. Uluslararası ticaret akımlarının serbestleştirilmesi ve devletlerin iktisadi alana müdahalelerin kaldırılması, sağlık ve eğitim gibi alanlar birincil olmak üzere bazı kamusal hizmet alanlarında özelleştirmelerin önemli ölçüde hız kazanması ve emeğin metalaşmasının aracılığını üstlenen işgücünü esnekleştirme politikalarının gündeme gelmesi, bu dönemin karakteristiğini oluşturmuştur.

Yaşanan tüm bu gelişmeler Soral' ın da (2009:11) değindiği gibi, ekonominin küresel düzlemde neoliberalizm adını verdiğimiz akımın etkisi altına girdiğinin bir göstergesidir. Pazarın temel aktör olduğu bu dönemde daha öncede değindiğimiz gibi temel insan haklarından olan eğitim ve sağlık hizmetlerinde bile devletin rolünü özel

sektöre devretmesi gerektiği çünkü hizmet kalitesi ve verimliliğin artmasının temelde özel girişime bağlı olduğu düşüncesi dönemin temel savını oluşturmuştur. Devletin bu alanlardaki egemenliğinin daraltılması ve özel sektörün önemli güç haline gelmesi kamusal hizmetlerin ticarileştirme eğilimi altında şekillenmesine neden olmuştur.

1980 öncesinde devlet belli başlı alanların gelişmesinde ana rolü üstlenirken, 1980 sonrası dönem ise devletin bazı alanlarda temel araçlarının elden çıkartıldığı ve rolünün hızla azatlığı bir dönem olarak karakterize edilmektedir. Kamu kurumlarının 1990' larla beraber özelleştirilmesi girişimlerinin hız kazanması, endüstri alanının dış aktörlere satılması ve şirket bütünleşmeleri sürecinin hız kazanması ve bu doğrultuda endüstri üretimlerinde devletin rolünü iç ve dış aktörlere bırakması sürecin temelini oluşturmaktadır. Yabancı işletmelerin özendirilmesi adına teşvik politikalarında ciddi değişikliklerin gündeme gelmesi, beraberinde uluslararası alanda belli başlı alanlarda merkezileşme olgusunu doğurmuştur. 1980 sonrası dönemde devletin endüstri adına oluşturduğu politikaların, son dönemlerde görünümü *Küçük ve Orta Ölçekli (KOBİ)* işletmelerin teşvikini amaçlayan politikalarından ibarettir (Şenses-Taymaz,2003:2-4).

Görüldüğü gibi, 1970' lerin sonundan itibaren hissedilen bunalımların küresel ölçekteki etkisi iktisadi, politik ve kültürel anlamda köklü dönüşümlerin başlaması ve devletlerin bu sürece hızlı bir biçimde eklemlenmesine aracı olan belli başlı kurum ve kuruluşların dönemin temel aktörleri konumuna erişmeleri olmuştur.

2. Yeni Küresel Düzenin Kurumsal Yapısını Oluşturan Aktörleri Üzerine Bir Değerlendirme

Bilgin'in de (2007:78) değindiği gibi, bugün küresel sistemde gündeme gelen köklü değişimlerin ana aktörlerini temsil eden ve sistemin merkez kurucu kadrosunu oluşturan tekelci kapitalist ulus devletler ile onların uluslararası iktisadi kuruluşlarını ve ÇUŞ' leri birinci kategoride değerlendirmemiz mümkündür.

Daha önce de değinildiği gibi, neoliberal küreselleşmenin ulusal sınırların var olan geçirgenliğini daha da kırılan bir hale getirmesi ve üretimin uluslararasılaşması kadar önemli olan diğer bir özelliği ulus aşırı işletmelerin ve uluslararası kuruluşların gücünün önemli ölçüde artmış olmasıdır (Temiz,2004:4).

Özdemir ise (2010: 68) IMF, DB, OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı) ve WTO (World Trade Organization) gibi öne çıkan uluslararası örgütlerin neoliberalliğin küresel ölçekte genişlemesine ve pekiştirilmesine hizmet eden başlıca kuruluşlar olduğunu vurgulamaktadır. Her ne kadar, kimisi bilinçli kimisi ise belirsiz bir biçimde,sürece etki etseler de bu kuruluşların hepsi dönüşüm, iktisadi girişimlerin özelleştirilmesi, devletin küçültülmesi ve kamu hizmet alanlarının ticarileştirilmesini önemli ölçüde desteklemektedirler.

Yeni küresel düzenle beraber üretim ve tüketim ilişkileri değişirken, devletin bazı alanlardaki merkezi konumu daraltılmış ve devlet bu alanlardaki konumunu ulus üstü örgütlere, ÇUŞ' lere ve Sivil Toplum Kuruluşları' na (STK) devretme sürecine girmiştir. Küresel düzlemde karar alma süreçlerine müdahale erginliğine erişen sözü edilen kuruluşların önceliğinde başlatılan köklü iktisadi ve toplumsal değişimler önce kamu hizmetlerinin işlevselliğini son derece sınırlandırmıştır.Alada (2007:167) da bu

durumun temelde iletişim eğitim ve sağlık gibi toplumların önceliklerini temsil eden alanların çıkar gruplarına devredilmesinin önünü açmış olduğunu savunmaktadır.

Çalışmanın sınırlarının sivil topluma ilişkin kuramsal tartışmalara değinilmesi açısından oldukça dar olması çalışmanın amacı göz önüne alındığında Can'ın (2007: 89) üzerinde durduğu gibi, sivil toplum tartışmaları tarihinde oldukça kritik bir yerde duran liberal geleneğin sivil toplumu nasıl kurguladığı üzerinden analiz edilmesinin gerektiği öngörülmüştür. Bu çerçevede, liberal düşünce sivil toplumu aslında kişilerin hem kendi çıkarları hem de kamusal çıkarlar için çalışmış oldukları bir alan şeklinde kurgulamıştır. Kişiler sivil toplum kuruluşlarında kendi çıkarlarını gözetirlerken aynı zamanda kamusal düzenin de bir parçası olmaktadır. Sözü edilen bu geleneğe göre, STK'lar kamusal sorunlar karşısında üretmiş oldukları çözümlerle devlete göre daha etkili programlar sunabilmektedirler. (Can, 2007:89).

Liberal düşüncenin önerileri doğrultusundaki girişimlerin sivil toplumu belli bir davranış ve değer kodlarının canlandırdığı kültürel bir oluşundan çok iktisadi bir düzleme indirgediğine değinen Caniklioğlu (2007:112) bu olgunun ise sivil topluma liberalizm içinde "pazar toplumu" olma anlam ve işlevini kazandırdığına değinmiştir. Caniklioğlu'nun da değindiği üzere, (2007:111) neoliberal politikaların girişimciliğe azami alan açması pazar ekonomisinin kurumsallaştırılması girişimlerinin önemli bir dinamiği olan bu olgunun geliştirilmesi sürecinde sivil topluma aracı birim şeklinde görevler verilmiştir. Bu çerçevede neoliberalizmin küresel düzlemde kurumsallaşması sürecinde sivil toplum önemli işleve sahip olan birimler şeklinde kurgulanmıştır.

Diğer üzerinde durulması gereken olgu ise STK'ların küresel politik sistem içindeki en önemli aktörlerden birisi halini almış olmasıdır. Daha öncede değinildiği

üzere, neoliberal küreselleşmenin getirdiği temeller STK'ları "sorun çözücü bir alan" (Can, 2007: 93) şeklinde gündeme getirmiştir. Bu gelişmeler 80'lerin pazar krizlerine paralel bir biçimde toplumsal sorunların aşılmasında kamusal, özel ve sivil sektörlerin beraber hareket etmeleri gerektiğinin önem kazanması şeklinde özetlenebilir. Bunun asıl nedeni kapitalizmin neden olduğu toplumsal sorunların ve güvensizlik ortamının ortadan kaldırılmasının amaçlanmış olmasıdır (Can, 2007: 93). Bu çerçevede; pazar mekanizmasının neden olduğu kırılganlığın STK'ları küreselleşmenin temel aktörleri şeklinde öne çıkardığını belirtmemiz mümkündür.

İçinde bulunduğumuz dönemlerde hem akademik hem de kamusal tartışmalar bağlamında önemli konulardan biri haline gelmiş olan (Keyman-İçduygu, 2003:219) sivil toplum kavramı bu canlanışı ile beraber toplumsal değişimin de birincil aktörleri konuma erişmişlerdir. Diğer bir anlatımla, sivil toplum bu canlanma süreci içerisinde toplumsal gelişimin, demokratikleşmenin ve iktisadi kalkınmanın da önemli aktörleri şeklinde kabul görmüştür⁸.

Şenses de (2009:248) neoliberalizmin ve onun sözcülerinin ön plana çıkardığı kimi sivil toplum örgütlerinin ise genellikle neoliberalizmin ilkelerini sorgulamadan aciz ve onun çizdiği dar bir çerçevede hareket eden politik alanda etkisiz türden örgütlenmeler olduğunu belirtmektedir.

Bu kısa çerçevenin ardından, uluslararası kuruluşların ve ÇUŞ'lerin neoliberal küreselleşme sürecine olan etkileri kapsamlı bir şekilde tartışılacaktır.

⁸ Yazarların makalelerinde (2003:219) değindikleri "Küreselleşmenin Türkiye Üzerindeki Etkileri" (*The impacts the globalization on Turkey*) isimli çalışmada sivil toplum kavramının, demokratikleşme sürecinde eksik nitelendirmelerle tanımlandığının üzerinde durulmuştur (Keyman ve İçduygu, 2003: 219).

2.1. Küresel Ekonomik Aktörler Olarak Çok Uluslu Şirketler

Pazar ekonomisinin etkisini küresel düzlemde artırması ile uluslararası ticari ve mali girişimlerde serbestleşmenin ivme kazanması sonucu ÇUŞ'lerin de önemi hızlı bir biçimde artmıştır. ÇUŞ'lerin bu denli önem kazanması küresel ekonominin de köklü bir biçimde değişmesine neden olmuştur. Çünkü ÇUŞ'ler uluslararası ticari akımların da temel belirleme unsuru konumuna erişmişlerdir. Bu çerçevede, bölge ve çoğu ülkenin gelecekteki kaderi bu ÇUŞ'lere bağlı şekillenmektedir (Aktan ve Vural; 2006: 8-9). Günümüzde, küresel düzlemde 61 bin ÇUŞ'nin ve bunlara bağlı 900 bin işletmenin (Aktan ve Vural, 2006: 9) bulunduğunu göz önünde bulundurduğumuzda ÇUŞ'lerin küresel düzlemdeki etkilerini değerlendirmemizi daha anlamlı kılacaktır.

Durna (2011: 80) kapitalizmin küresel bir güç şeklinde derinleşmesi sürecinin anlamlı bir analizi olmadan, ÇUŞ'lerin küresel düzlemdeki etkinliğini anlamamanın güç olacağına değinirken, ÇUŞ'lerin küresel düzlemde etkinliğinin artışının daha öncede değindiğimiz küresel anlaşmalara⁹ bağlı olduğunu vurgulamıştır. Bu anlaşmaların en temel amacını ise ÇUŞ'lerin önündeki engellerin kaldırılması şeklinde özetlemiştir.

Şenses (2009: 236) ulus devletlerin etkisinin azalması ile beraber ÇUŞ'lerin önemli roller üstlenmelerinin küreselleşme sürecinin en önemli özelliğini temsil eden

⁹ 23 ülkenin katılımı sonucu gerçekleştirilen ve 1 Ocak 1948'de geçerli kılınan GATT anlaşmasının içeriğine göre ithalat vergileri azaltılmalı ve uluslararası ticaretin önündeki engeller kaldırılmalıdır. Bu çerçevede küresel kapitalizm ÇUŞ'leri merkez alan şekillenmeleri sonucu az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kaderini bu şirketlerin önceliğine devretmiştir. Bu anlaşmaların devamını temsil eden WTO ise bu süreçte uluslararası şirketlerin olabildiğince özgür bir ortamda ücretli emeğin ve vergi girdilerinin düşük olduğu ülkelerde girişimde bulunma imkânının önünü açmıştır. Yani bütün bu anlaşmalar aracılığı ile ÇUŞ'ler küresel düzlemde sınırsızca girişimde bulunma olanağı elde etmiştir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin imkânları kısıtlı olduğu için bu ülkelerin ÇUŞ'leri iktisadi gelişme ve kalkınmanın kaçınılmaz çözümü şeklinde görmelerine neden olmuştur. Bu tür anlaşmalar ile önleri açılan ve az gelişmiş ülkeler nezdinde kalkınmanın temeli şeklinde algılanan ÇUŞ'lerin ise denetimsiz bir biçimde girişimlerini gerçekleştirme imkânları doğmuştur. Bütün bu gelişmeler bütün ÇUŞ'lerin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki emek ve insan hakları ihlalleri ve doğal çevrenin tüketimi ve kirliliği ile sonuçlanmaktadır. (Durna, 2011: 80).

bir olgu olduğuna değinmiştir. Küresel kapitalizmin ana aktörleri haline gelen ÇUŞ'ler kuruluş, gelişme ve zenginleşme dönemlerinin hemen ardından 1990'lardan sonra ülkelerin ulusal gelirlerini¹⁰ aşan gelirlere sahip olup küresel düzlemde etkin konuma erişmişlerdir.

ÇUŞ'leri az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde girişime özendirilen temeller arasında iki olgunun önemine değinen Durna, (2011: 80) bu olgulardan birincil olanı ucuz emeğin kullanılması diğerini ise sınırsız ve denetimsiz bir biçimde toprağın ve doğal çevrenin kullanımı şeklinde dile getirmiştir. Tüm bu girişimler, doğal çevrenin zarar görmesi dışında söz konusu ülkelerdeki endüstrinin tamamen çökmesi ve ülke endüstrisinin dışa bağımlı hale gelmesine neden olurken, işsizliğin de hızla artmasına zemin oluşturmuştur. Bu doğrultuda pazar ekonomisini merkezine alan çoğu ülkenin 2000'lerin sonlarında gelmiş olduğu noktanın özeti ise kapitalizmin temelinde var olduğu kabul edilen serbest pazarın ÇUŞ'lerce denetlenmesi ve güçlü işletmelerin tekeline girmiş olmasıdır (Soral, 2009: 21). Ercan'ın (2004: 11) üzerinde durduğu diğer önemli olgu ise uluslararasılaşma isteğinde olan işletmelerin küresel düzlemde gerçekleşen dönüşümün kendine özgü güç dengesi içinde verili kuralları mecburen kabul eden bir konuma da itilmiş olduğudur (Ercan, 2004: 11).

Went'e (2001: 18) ise iç pazarlarını ve geleneksel sektörlerini koruma çabası içinde olan ülkelerin uluslararası girişimlere maruz kalma riskini baştan taşıdıklarına değinmiştir. Bu ülkeler ÇUŞ'lerin taleplerine önem göstermedikleri takdirde üretimin başka bir alana çekildiğine ve girişimlerin kaçtığına tanık olmaktadır. Sonuç itibari

¹⁰ GÜNEY (2003: 25) ise 1990'lardan itibaren özel sektörün küresel düzlemde etkin konuma gelişini Ford' un ekonomik gücünün Norveç'in ulusal gelirini aşması ve Philip Morris'in senelik kazancının Yeni Zelanda'nın ulusal gelirinden daha çok olması ile örneklendirmiştir. Bir diğer örnek ise; küresel ticaretin %67'sininin 500 işletmenin denetiminde olmasıdır.

ile artan tekelleşme belli bir grubun eline aşırı ve kontrol edilmesi imkânsız olan güç verirken, pazar kanunları kaçınılmaz biçimde ve gün geçtikçe artan oranda bağımsız iktisadi ve toplumsal politikaların izlenmesini imkânsız kılmaktadır.

Küresel kapitalizm ulusal kapitalizmlerin toplamı olmaktan çıkarken, küresel düzlemde karar alabilen ve ülkeleri üretim ve pazar değeri şeklinde gören ÇUŞ'lerin oluşturduğu bir sistem haline dönüştürmüştür. Bu denli güce elinde bulunduran ÇUŞ'lerin az gelişmiş ülkelerde üretimi gerçekleştirme ve istihdam sağlama olanağı ulusal kalkınmacı iktisadi politikalarından vazgeçilmesine neden olmuştur (Türe,2008:85).

ÇUŞ'ler bu anlaşmalar ve gelişmeler çerçevesinde artan güçleri aracılığı ile devletin öncülüğünde aşılması gereken çoğu toplumsal sorunun da öncüsü olmuştur. Durna (2011: 83) bu durumun temelini neoliberal ekonomi politikalarının önerdiği her türlü toplumsal değerlerin ticarileştirilmesi eğilimlerinin ana uzantıları olduğunu vurgulamıştır. Neoliberal politikaların kar mantığı çerçevesinde toplumsal değerleri ticarileştirmesi eğilimi eğitim gibi önemli alanlardaki toplumsal sorunları şirketlerin önceliğinde gerçekleştirilen gönüllü girişimlere devredilmesi ile sonuçlanmıştır. KSS olgusunu kapitalizmin gündeme getirdiği kırılganlığı ÇUŞ'lerin onarmakla "sorumlu addedildiği" (Durna, 2011: 83) bir girişim alanı şeklinde okumamızı mümkün kılan bu ve bunun gibi olgulardır.

KSS uygulamaları, bir yandan çokuluslu şirketlerin neden olduğu sorunlardan doğan kamuoyu tepkilerini bertaraf ederken diğer yandan da kapitalist üretim ilişkilerinin kendi içinde sorunlarını çözme kapasitesini ortaya koymaktadır... KSS, sistemin krizlerini aşmak üzere ortaya çıkmış bir istisna iken sonradan kural haline gelen bir uygulama olarak düşünülebilir (Durna,2011:83).

Bu çerçevede değerlendirildiğinde, KSS olgusu kapitalizmin neden olduğu bu kırılganlığı görünmez kılarak,kapitalizmin içine düştüğü krizleri aşma adına sisteme

önemli girişim alanı sağlamaktadır.ÇUŞ'lere gelen tepkileri etkisiz kılarken, sistemin devamlılığına engel oluşturan olguların aşılmasına aracı olmaktadır. KSS olgusunun aslında kapitalist üretim ilişkilerinin can damarı olan ticarileştirme mantığının doğal bir uzantısı olduğuna değinen bu tahlilde önemli olan bir diğer olgu ÇUŞ'lerin marka itibarlarını koruma adına gelen eleştirileri etkisiz kılma çabalarının önemli bir parçası olduğunu dile getirmemizi mümkün kılmasıdır.

2.2. Uluslararası Finans Kuruluşlarının Müdahalesi

Kapitalist küreselleşme sürecinin güç ilişkilerini köklü biçimde değiştirdiğine ve dengesiz bir düzleme oturttuğuna değinmiş olan Şenses, (2009:242) küreselleşme sürecinin aslında küresel düzlemdeki güçler dengesinin az gelişmiş ülkeler karşısında gelişmiş ülkelerin ve emeğin karşısında ise çıkar gruplarının güçlendiği bir düzlemde gelişip derinleştiğini vurgulamıştır. Az gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkelerin iktisadi politikaları üzerindeki denetim alanlarını neoliberal küreselleşme sürecine paralel bir biçimde genişleten uluslararası kuruluşların bu dengesiz güç ilişkilerinin korunmasında etkin roller üstlenmiş olduklarını gözlemlememiz mümkündür (2009: 242).

1980' lerin kalıcı önemi olan iki olgu ile karakterize olduğuna değinmiş olan Rodrik'e göre, (2009:205) üzerinde durulması gereken önemli noktalardan birincisi, gelişmekte olan ülkelerin uluslararası kuruluşların desteğini alıp pazar ekonomisini merkezine alan politikaları benimsemeleri olurken,diğer olgu bu ülkelerin uzun süren borç krizlerinin içine çekildiğidir. Yeni küresel düzenin dinamiklerinin belirlenmesi ile neoliberal küreselleşmenin derinleşmesine aracı olan bu kuruluşlar devletin bazı alanlardaki egemenliğini de devralmışlardır.

Uluslararası kuruluşların genel bir tanımına değinmemiz gerekirse, Gümüş ve Sevi (1996:490) bu örgütleri, en geniş anlamda, küresel düzlemde girişimde bulunan, ticari amaç taşımamalarının ötesinde devletlerin birçoğunu ilgilendiren türlü birleşme şeklinde tanımlamıştır¹¹.

Daha öncede üzerinde durduğumuz üzere, küreselleşme sürecinin en önemli özelliklerinden birisi, ulusal politikaların ve bu politikaları üreten mekanizmaların da küreselleşmesidir. Artan küreselleşme ile beraber ulusal politikalar ulus aşırı güçler ve kuruluşların etkisi altında şekillenir hale gelmiştir. (Temiz,2004:10).

II. Dünya savaşı sonrası dönemde ekonominin küresel düzlemde bir bütün şeklinde örgütlenip düzenlenmesi olgusu gündeme getirilmiştir. Söz konusu olgunun gerçekleşmesine aracı olan “Bretton Woods” IMF ve DB gibi örgütlerin¹² temellerini oluşturmuştur. IMF’nin amacı temelde çeşitli uluslararası paraların karşılıklı değişim değerlerinin belirlenmesi, karlılığın artırılması ve bir daha 1929 buhranına benzer bir bunalımla karşılaşılmasına engel olması şeklinde belirlenmiştir. DB’ nin kuruluşunun temel amacı ise öncelikle *sermayenin* uluslararası hareketlerinin düzenlenmesidir. Bu

¹¹ Uluslararası örgütlerin aslen hükümetler arası uluslararası örgütler (international inter-governmental organizations) ve hükümetler-dışı uluslararası örgütler (international non-governmental organizations) şeklinde iki türü bulunmaktadır. Birinci gruba girenler devletlerarasında oluşturulan ancak kendilerini oluşturan devletlerden bağımsız olan ve devlet kurumu niteliği taşımaz her türlü birleşmelerdir. Dar anlamda sadece bu tür uluslararası örgütler kastedilmektedir. (Gümüş ve Sevi, 1996:490). Uluslararası kuruluşlarla ilgili daha kapsamlı kavramsal açıklamalar için bkz; a.g.e, s. 490.

¹² IMF 1944’de Bretton Woods toplantılarında kararlaştırılan uluslararası para sisteminin düzenlenmesi amacı ile kurulan örgüttür. Bu toplantılarda alınan kararlarla kurulan IMF ve DB birbirleri ile kardeş kuruluş durumundadır. IMF uluslararası iktisadi düzeni sağlama ile görevli iken DB da uluslararası kalkınma konuları ile görevlendirilmiştir. IMF’ nin işlevlerinden birisi dış ödeme açığı olan ülkelere kısa vadeli kredi desteği sağlamaktır. Uzun dönemli kalkınma kredileri veren DB bu noktada IMF’den biraz farklılaşmaktadır. Resmi adı Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası olan bu banka Birleşmiş Milletler Teşkilatına bağlı bir uluslararası mali kuruluştur. Önceleri savaş sonrası zarar gören Avrupa ekonomilerinin toparlanmasına katkıda bulunma adına krediler verirken 1950’lerin sonundan itibaren az gelişmiş ülkelere kredi veren bir kurum haline almıştır. DB ülke hükümetlerine, resmi kurumlara ve özel sektör kuruluşlarına kredi sağlamaktadır. Özel sektöre açacağı krediler için ise ülke hükümetinin garanti vermesini istemektedir (Gümüş ve Sevi,1996: 460-491).

çerçevede kapitalizmin küresel ölçekte karlılık içinde üretilmesi ve kurumsallaşması tamamlanmıştır. (Şaylan,2003:249).

IMF, DB ve WTO gibi öncelikle dikkat çeken örgütler devletin küçültülmesi, bazı kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi ve hükümetlere serbest ticaret politikalarını benimsetmelerine olan katkıları ile küreselleşme sürecine hız kazandırmışlardır. Belli başlı uluslararası örgütler, bir anlamda, küreselleşme sürecine hız kazandırırken, ulus devletlerin karar alma süreç ve mekanizmalarını etkiler nitelikte gelişmektedirler. Bu çerçevede, ulus devletlerin rol ve işlevlerinde kapsamlı bir dönüşümü hızlandıran söz konusu uluslararası kuruluşlar, küresel düzlemde karar alan örgütler biçiminde önem kazanmaktadır. Kısacası söz konusu uluslararası örgütlerin neoliberal küreselleşme sürecinin gelişmesine aracı olduğunu savunan Şenses' in (2009: 239-240) değindiği gibi söz konusu sürecin özellikle IMF' nin istikrarsızlık içindeki az gelişmiş ülkelerin iktisadi politikalarına müdahalesi ile değerlendirilmesi önemlidir. Bu ülkelerin mali politikalarına etkisi uzun bir geçmişe sahip olan IMF' nin 1980' lerle beraber DB ile etkileşime girmiş olması dış ticaretin serbestleştirilmesi ve kimi kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi gibi alanlarda önemli ölçüde etkili olmuştur. Daha sonra diğer önemli iki kurum kadar dikkat çekmemiş olsa da WTO¹³ da neoliberal küresel düzenin temel taşlarından birini oluşturmuştur.

Küreselleşme sürecinin önemli kurumsal aktörlerinden birisi olan GATT ona göre daha etkili bir kuruluş olan WTO ile değişmeden önce tarihin en uzun soluklu

¹³ Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)'nın 7 Ocak 1995 tarihinden itibaren aldığı isim" (Gümüş, Sevi, 1996: 463). GATT ise kapsamlı bir ticaret sözleşmesi olması ile beraber gümrük vergilerini indirme ve diğer kısıtlamaları kaldırma amacı ile ticaretinin serbestleştirilmesi amacı için kurulan uluslararası bir kuruluştur. Geçici bir anlaşma şeklinde gündeme gelen GATT ise Uluslararası Ticaret Örgütü'nün (ITO) kuruluşunun gerçekleştirilememesi üzerine onun amaçlarını da devralan sürekli bir kuruluş haline gelmiştir. GATT ile ilgili daha kapsamlı açıklama için bkz; a.g.e. 463-464.

ve zorlu ticaret anlaşması olan *Uruguay Süreci*'ni¹⁴ başlatmıştır. Kendiliğinden doğal bir düzen oluşturabileceği öngörülen pazar ekonomisinin kurulmasının ne kadar zor ve karmaşık bir iş olduğu sürecin planlanandan daha uzun sürmesi sonucu bir kez daha anlaşılmıştır. Fakat girişimler gerçekten oldukça etkili olmuştur. Bu anlaşma ile amaçlanan ise temelde kendi kurallarına göre işlemesi düşünülen pazar ekonomisinin görülmemiş bir ölçüde bütün ülkeleri etkisi altına alması olmuştur. Tartışmalar genel anlamda şu alanlarda toplanmıştır. Bunlar ise “tarım ürünlerinin ticareti ve hizmetler alanında serbest ticaret ilkesinin benimsenmesi” olmuştur (Buğra, 2003: 15). WTO belli başlı alanlarda az gelişmiş ülkelerin alanını daraltan denetim mekanizmalarının gündeme gelmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Diğer iki kurum gibi öne çıkmamış olsa da WTO, liberalleşme eğilimini mal ticaretinin ötesinde hizmet ticaretine ve dış ticaretle ilgili alanlara genişletme açısından etkili güç olmuştur. Diğer bir anlatımla; WTO az gelişmiş ülkelerin uluslararası ticari girişimlere önemli ölçüde daha açık bir hale gelmelerinin zeminini oluştururken ÇUŞ'lerin uluslararası girişimlerinin önünde engel oluşturan olguların kaldırılmasında etkili olmuştur¹⁵ (Şenses, 2009: 240).

Üzerinde durulması gereken bir diğer önemli olgu ise Rodrik'in (2000: 26) de değindiği gibi, uluslararası örgütler geniş imkânlarla sahip olsalar da iktisadi anlamda

¹⁴ GATT çerçevesinde gerçekleştirilen ticaret görüşmelerinin sekizincisi olan ve iki bölüm halinde gerçekleştirilen görüşmelerde mal ve hizmet ticaretleri konu alınmıştır. Mal ticareti ile ilgili olarak mal akımlarının serbestisinin sağlanması ve GATT etkinliğinin artırılması gibi amaçlar tartışılmıştır a.g.e. 423.

¹⁵ “Çok Uluslu Şirket” terimi birden çok ülkede girişimde bulunan ulusal şirketleri tanımlamak amacı ile 1950'lerin sonuna doğru kullanılmış olan kavramdır (Yıldırım, 1983: 9). Diğer bir tanıma göre ise (Aktan ve Vural, 2006: 6) küreselleşme ile önemli aktörlerden biri haline gelen ÇUŞ'ler birden çok ülkede kazanç elde edici iktisadi girişimlerde ve uluslararası üretimde bulunan işletmeler şeklinde de tanımlanabilir. Diğer bir anlatımla genel merkezi belli bir ülkede olduğu halde girişimlerini birden çok ülkede genel merkezce koordine edilen şube ve bağlı şirketler aracılığı ile gerçekleştiren işletmelerdir. Çokuluslu şirketler için Uluslararası Şirket (UŞ) kavramının kullanılması gerektiğini iddia eden bazı çalışmalar da vardır. Bu tür şirketlerin genel adlandırma biçimi ÇUŞ (Multinational Corporation) iken UŞ (International Corporation) ve devletaşırı şirket (Transnational Corporation) şeklinde de kullanılan çalışmalar vardır. ÇUŞ'lerle ilgili daha kapsamlı kavramsal bilgi için bkz: Aktan ve Vural, 2006: 6.

güçlü devletlerle mücadele edebilecekleri imkânları olmadığı için çoğu zaman güçlü devletlerin etkileri altında kaldığını iddia etmemiz mümkündür. Yani, bu çerçevede uluslararası kuruluşların belli ülkelerin ve grupların çıkarlarına kararlar alabildikleri ve özellikle WTO ve DB gibi baskın kuruluşların zengin batılı ülkelerin etkisi altında şekillendikleri sonucuna varılabilir (Rodrik, 2000: 26).

3. Neoliberal Küreselleşme Sürecinde Türkiye

Daha öncede değinmiş olduğumuz gibi, 1970'lerin sonlarında gündeme gelen ağır mali krizler kapitalizmin küresel düzlemde bir değişim sürecine girmesine neden olurken, seksenlerle beraber bu sürece devletin merkezi konumunun daraltılmasını ve pazar ekonomisinin doğal mekanizmasını bozan engellerin kaldırılması durumunda var olan sorunların aşılacağını vadeden etkili bir düşünce biçimi eklenmiştir. Hemen her ülke neoliberalizm adı verilen bu düşünce biçiminin egemenliğinde şekillenirken, bu süreç Türkiye tarihi açısından da önemli bir dönüm noktası olmuştur.

1980'leri ülke tarihi açısından önemli bir dönemeç biçiminde tanımlamamızı mümkün kılan temel olgu, 80'lerden itibaren genel anlamda dönüşüm doğrultusunda bir dinamizm belirgin bir biçimde gündeme gelmiş olmasıdır. Fakat Nişancı'nın tabir ettiği gibi (2006: 111) dönüşüm kavramı, ne geçmişten radikal bir kopuşu ne de onun tekrardan üretilmesini içermektedir. Ekonominin toplum karşısında özerkleştirilmesi ve çıkar gruplarının kurucu statüsüne eriştirilmesi çabaları ile karakterize olabilen bu dönüşüme (Nişancı, 2006: 112) ülke diğer ülkelere göre daha gecikmeli olsa da hızlı bir biçimde eklenmiştir. (Nişancı, 2006: 111; Boratav, 2008: 129).

Boratav (2008:129) ülkenin iktisadi tarihini değerlendirirken, 1977 döneminin temelde ülke açısından ertelenmiş iktisadi krizlerin ve bu krizlerin etkilerinin nesnel

bir biçimde hissedildiği bir dönem olduğunu dile getirmiştir. 1980' lere gelindiğinde ise ülke sadece iktisadi değil politik bir bunalımın da eğişine sürüklenmiştir. Kısacası 1974 sonrası petrol ücretlerindeki sıçrama sonunda küresel ekonominin sürüklendiği durgunluğa ülke de hızlı bir biçimde eklemleme sürecine girmiştir. 1979 'un sonuna gelindiğinde ise iktisadi bunalımlar geniş halk kitlelerini en önemlisi tarımla uğraşan emekçileri savunmasız bırakan bir niteliğe bürünmüştür (Boratav,2008:140-145).

Neoliberal gücün iktidara taşınmasında krizlerin etkili olduğuna dikkat çeken Nişancı (2006: 123) krizlerin iktidarları olumlu bir güç biçiminde kullandığını ve bu doğrultuda dönüştürücü gücü eline geçirdiğini savunmuştur. Diğer bir anlatımla, mali krizler neoliberalliğin küresel aktörlerini ulusal aktörlerin daveti ile egemen kılmıştır. Bu doğrultuda, ülkelerin ulusal süreçlerinin küresel düzlemde bütünleşmesine imkân verilmezken bu bütünleşme özellikle kalkınmacı girişimleri merkez alan politikalarla değil de serbest pazarın değişim ilkesi ve karı azamileştirme güdüsü ile şekillenmiştir (Nişancı,2007:124).

Bu bağlamda,Yılmaz'ın (2007:198) da değindiği gibi 1970'lerde kapitalizmin bir dizi kriz koşullarının içine girmiş olması kar oranlarının düşmesine neden olurken sorunlardan kurtulma önerileri neoliberal politikaların kabulü üzerine odaklanmıştır. IMF ve DB gibi uluslararası örgütlerin önerileri doğrultusunda geliştirilen sürecin bir diğer önemli bileşeni ise ülke içinde belli bir donanıma erişmiş olan çıkar gruplarının dışa açılma ve dış pazarın olanaklarından kar elde etme ve artı değerin olduğu belirli alanlarda girişimde bulunma talepleri ile özetlenebilir (Yılmaz, 2007:198).

Neoliberal küreselleşme sürecini az gelişmiş ülkeler açısından değerlendiren Şenses'e (2009: 257) göre, sürece söz konusu ülkeler açısından bakıldığında üzerinde

durulması gereken önemli olgulardan birisi endüstrileşmiş ülkeler ve onlarla iş birliği içinde olan ulusüstü kuruluşların bu ülkelerin küresel kapitalizme eklemlenmesi için gerçekleştirdiği bilinçli çabalarıdır. Diğer bir anlatımla, mali krizler sonrası etkili olan IMF ve DB gibi kuruluşların girişimleri bu krizlerle mücadele içinde olan ülkeleri bu sürecin içinde bulunma adına zorlamıştır. Örneğin, ülke açısından bu model ise 1980 döneminde henüz tecrübe edilmemiş ciddi derinlikteki bir borç krizi sonucu ulusüstü kuruluşlarla gerçekleştirilen anlaşmalarla geçerliliğini kazanmış olup askeri darbenin ardından ise bu modelin sürekliliği ilan edilmiştir (Şenses, 2009:257).

Kısacası ülke 1980'lerin başından itibaren IMF ve DB gibi uluslararası kurum ve kuruluşların desteği ile pazar ağırlıklı ve uluslararası ticari politikaları merkezine alan neoliberal ekonomi politikalarını özümsemiş ülkelerden biri haline gelmiştir. Bu çerçevede, 1980'lere kadar izlenen ithal ikameci politikaların birikim sorunlarının her geçen gün artması ve çıkar mücadelesinin derinleşmesi ülke adına 1980'lerin başında *24 Ocak Kararları* adı altında gerçekleştirilen bir iktisadi girişimin gündeme gelmesi ile sonuçlanmıştır (Yılmaz, 2007: 198). Soral (2009: 11) da ülkenin bu küresel akıma 1980'lerde mal ticaretinde serbest politikalar 1989 döneminde ise finansal serbesti ile eklemlendiğini vurgulamıştır. Kısacası, bu değişim planlı ve karma ekonomiden daha verimli olacağı öngörülen kuralsız pazar ekonomisine geçiş anlamına gelmiştir.

Diğer bir anlatımla, ülke açısından süreci mümkün ve gerekli kılan olgu 1970 döneminin sonuna gelindiğinde ülke kapitalizminin birikim koşullarının tıkanması ve bu tıkanmadan doğan krizler olmuştur. Bu tıkanma karşısında alınan kararları Yılmaz (2007:198) kısa sürede kriz durumundan kurtulma adına geliştirilen öneriler şeklinde değil, ülke kapitalizmine ilişkin bir dönüşüm sürecinin bileşeni biçiminde okunmasını önermiştir.

Bu çerçevede, küreselleşme sürecinde ülke ekonomisinin genel görünümüne bakıldığında Temiz (2004:153) ülke ekonomisinin gündeme gelen iktisadi değişimler çerçevesinde üç ana dönem altında incelenmesi gerektiğine değinmiştir. Bu anlamda 1970 sonrası ithal ikameci politikaların geçerli olduğu dönem, 1980 sonrası ihracatın merkez alındığı dönem, 1988 sonrası ise parasal akımların liberalize edildiği dönem biçiminde bir gruplandırma olasıdır.

Bu çerçevede, ithal ikameci politikaların son dönemlerine bakmadan önce söz konusu politikaların geçerli olduğu ilk dönemde kalkınmanın endüstrileşme aracılığı ile sağlanması amaçlanmıştır. Bu anlamda, iktisadi kalkınmanın sağlanabilmesi adına devlet kamu iktisadi teşebbüsleri¹⁶ (KİT) aracılığı ile iktisadi alanda üretici konumu amaçlanan endüstrileşme sürecini gerçekleştirme çabası gütmüştür. 1979' lara kadar süregelen dönem ülke ekonomisinin gelişiminin kendi iç dinamiklerine bağlı biçimde gerçekleştirildiği dönem olmuştur. Bu anlamda, 1979 öncesi dönemde ülke ekonomisi izlediği ithal ikameci politikalarla önemli ölçüde üretimi gerçekleştiren ve kamunun öncülüğünde verimli programların üretildiği ve ulusal endüstrilerin korunması amacı ile önemli önlemlerin alındığı bir iktisadi özelliğe sahip olmuştur. (Temiz,2004:153).

Buğra (2008: 197) ise 1970'lerin sonuna doğru ülkenin hem iktisadi hem de politik süreçleri paralize eden bir kriz ortamına girdiğine değinmiştir. Diğer anlamda, küresel düzlemde etkili olan ağır petrol krizlerinin etkileri ithal ikameci politikaların benimsendiği ülkelerin kendi iç sorunları ile bütünleşmiş olup bu durumun karşısında etkili önlemlerin alınmasını güçleşmiştir. 1980 darbesinin ülke açısından en önemli sonuçlarından biri IMF ve WB gibi ulusüstü kuruluşların da desteği ile dışa açılan bir

¹⁶ İktisadi Devlet Teşekkülü ile Kamu İktisadi Kuruluşlarının ortak adı (Türk Dil Kurumu; 2013). KİT genel anlamda iktisadi alanda etkin olan devlet kuruluşlarının adıdır.

endüstrileşme modelinin benimsenmiş olmasıdır. Bu çerçevede, Turgut Özal ve onun çevresinin katkıları sonucu neoliberal politikaların da etkisi ile küreselleşme sürecine hızlı bir biçimde eklenen ülkelerden biri olmuştur (Timur,2004:49).

Diğer bir anlatımla, Temiz'in (2004:154) de değindiği gibi, 1970'lerin sonuna gelindiğinde dış borçlanmanın artması ve 1973'de gündeme gelen birinci petrol krizi ve 1979'daki ikinci petrol krizi ve bu krizleri takip eden döviz krizlerinin de baskıları altında kalkınmacı politikalar sürdürülemez bir hale gelmiştir. Bu dönemde çoğu az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı benzer iktisadi sorunların belli başlı uluslararası kuruluşların gözetiminde ve pazar merkezli iktisadi politikaların önerileri çerçevesinde oluşturulan politikalar ile aşılabileceği düşünülmüştür. Bu anlamda, ülke WB ve IMF önerileri doğrultusunda ithal ikameci politikalardan ihracatı merkez alan kalkınmacı politikaları benimsemiş 24 Ocak 1980 de alınan istikrar önlemleri sonucu da bu politikaların geçerliliği kabul edilmiştir (Temiz,2004:154).

1980 döneminde ülke gündemine damgasını vuran iktisadi kararların Boratav (2008: 148) sadece istikrar programı niteliği taşımadığını ve küresel çıkar gruplarının özellikle WB aracılığı ile "pazarladığı" "içte ve dışa karşı pazar serbestisi" ile emeğe karşı güçlendirilmesi gibi önemli özelliği barındırdığının altını çizmiştir. Söz konusu istikrar önlemlerinin bu özelliğinin ise zaman içinde daha da ön plana çıkan bir olgu olduğunu savunmuştur. Boratav'ın (2008:150) değindiği bir diğer önemli olgu, 1980 de gerçekleşmiş olan rejim değişikliği ile 24 Ocak programının önündeki tüm önemli engellerin ortadan kalkmış olmasıdır.

Bu bağlamda, 24 Ocak Kararları'na değinmemiz gerekirse özünde bu kararlar aşağıdaki gibi temellendirilmiştir;

- İthal ikameci gelişme politikalarından, ihracatı merkez alan köklü bir değişimi amaçlamıştır. Bu çerçevede ihracatın, kurlar, düşük krediler, gümrüksüz girdi, ihracatta vergi iadesi gibi girişimlerle özendirilmesi,
- Pazar ekonomisinin işlevlerinin artırılması ve bu doğrultuda da kamu kesiminin ekonomi üzerindeki hakkının azaltılması ve özelleştirmeler,
- Mal ve hizmet pazarının ve ithalatın liberalize edilmesi,
- Yabancı girişimlerin liberalize edilmesi,
- Finans akımlarının liberalize edilmesi,
- Ücretleri düşürme gibi girişimler bu kararların temelini oluşturmuştur (Şenses ve Kırım, 1991'den aktaran; Yılmaz, 2007: 199).

Soral ise (2009:37) ülke ekonomisindeki köklü değişimin, bu iktisadi kararlar ile başladığını ve bu kararların ülke ekonomisinde kapsamlı bir değişimin başlangıcı olduğunu savunmuştur. Bu kararların ana çerçevesini ise devletin iktisadi alana olan müdahalesinin sınırlandırılması ve tarım ürünleri destekleme alanlarının daraltılması ile uluslararası ticari akımların serbestleştirilmesi ve teşviki son tahlilde ise ithalatın kademeli şekilde liberalize edilmesi olguları ile çizmiştir¹⁷.

Genel bir değerlendirme ile söz konusu olan istikrar kararları 1970' lerde IMF ve WB gibi uluslararası kuruluşların dış tıkanma koşulları ve tehdidi altında bulunan

¹⁷ Askeri darbenin ardından Özal'ın damgasını vurmuş olduğu dönemde ülkede toplumsal sorunları kontrol altında tutan mekanizmalar ortadan kaldırılırken bu mekanizmaların en önemlisi ise küçük köylülüğün önemi ile ilgili olanlar olmuştur. Bu çerçevede tarım desteklerinin kaldırılması ve tarım ürünlerinde ticari liberalize girişimlerinin dışında, Özal döneminde turizm ve inşaat gibi bazı alanlara verilen destekler aracılığı ile en verimli tarım arazileri betonlaşma sürecine girmiştir (Buğra,2006: 56). Bu bağlamda ülke ekonomisi bu kararlarla önemli ölçüde değişim sürecine girerken, kararların etkili olduğu sektörlerin başında tarım gelmiştir. Tarım sektöründeki ortalama değişim oranı 1963 ve 1979 arasında 63 %3,4 ken, 1980 ile 1990 arasında bu oranın % 1,4 e düştüğü gözlemlenmiştir (2006: 56). Diğer önemli bir nokta ise bu dönemde ticaret hadlerinin de değişmiş olmasıdır. Yani tarım ürünleri mali anlamda endüstri ürünlerinin oldukça gerisinde kalmıştır. 1980 ve 2000 arasında ise ülke küresel düzlemde tarım sektöründe verimlilik artışı göstermemiş olan ülkeden birini temsil eder hale gelmiştir (WB, 2001: 288-9'dan aktaran; Buğra,2006: 56).

çoğu az gelişmiş ülke için öngördüğü standart istikrar politikaları paketlerinin bilinen bütün dinamiklerini içermektedir (Boratav, 2008: 148-149). Söz konusu kararların en temel unsurlarını ise Boratav (2008:149) kademeli şekilde liberalize edilen bir ithalat politikası; “pahalı döviz, ucuz kredi ve vergi iadesi” (2008: 149) olguları ile ihracatın ulusal önceliğe dönüştürülmesi; temel malların çoğundaki desteklerin kaldırılması ve iç talebin daraltılmasına aracı olan makro iktisadi politikaların benimsenmesi olguları ile özetlemiştir (Boratav,2008:149).

Görüldüğü üzere,1980 dönemini ülke açısından değerlendirdiğimizde iktisadi, politik ve toplumsal ilişkilerin liberal düşünce biçimi içinden tekrar tanımlandığı bir dönemi simgelediği gibi bu girişimler ülkenin küresel düzlemde gerçekleşen iktisadi dönüşümlere hızlı bir biçimde eklenmesi adına atılan adımların göstergelerinden biri anlamına gelmektedir.

Ülkede neoliberal dönüşümlerin kavramsallaştırılması konusuna değindiği bir diğer çalışmada Özkazanç’ın (2005: 637-638) iddiasına göre, 1980’lerde ülkenin neoliberal eğilimlerin etkisi ile şekillendiğini iddia etmemizi mümkün kılan en temel olgu pazarın ve pazar odaklı toplum düşüncesinin ülkenin tarihinde hiç görülmemiş ölçüde savunulmuş olmasıdır. Diğer bir anlatımla, pazar ekonomisinin sorunsuzca bir şekilde işleminin zeminini oluşturan girişimler ve dönüşümler bu dönemde önemli ölçüde artmıştır. Batıda gündeme gelen girişimciliğe azami alan açılması ve kamusal alanların özelleştirilmesi gibi girişimler ülkenin gündemine taşınmış olup bu nedenle dönemi pazar ve pazar toplumu düşüncesinin zemininin oluşturulduğu ve bu düşünce biçiminin derinleştirildiği kuruluş dönemi biçiminde değerlendirmemiz mümkündür. Bu çerçevede, 1980’ler ülke tarihi açısından kapitalizmin derinleştiği atılım evresinin

önemli bir bölümünü simgelediği gibi bu dönemde ülkenin kendine has bir neoliberal dönüşüm sürecine girdiğinin göstergesidir¹⁸. (Özkazanç,2005: 637-638).

Bir diğer önemli olgu ise gerçekleşen askeri darbe sonucunda ülkenin küresel ekonomi ile hızla bütünleşirken dış güçlerin ülkede önemli ölçüde girişimde bulunma imkânı elde etmiş olmalarıdır. Diğer bir anlamda, askeri darbe söz konusu sürece hızlı bir biçimde eklemleme adına gerekli olan anlaşmaların aktörlerinin belirlendiği bir ortama da zemin hazırlamıştır. Ülkede belirli bir konuma ulaşan geniş ölçekli işletme sahipleri ve WB, IMF ve DTÖ gibi belli başlı uluslararası kuruluşlar sürecin egemen aktörleri haline gelmişlerdir (Ercan, 2004:20). Kısaca, askeri darbe 24 Ocak kararları ile başlatılan iktisadi politikaların ulusal ve uluslararası egemen grupların çıkarları ve istekleri doğrultusunda biçimlendirilmesine imkân tanımıştır.

Genel bir değerlendirme ile 1970'lerin sonlarında küresel düzlemde gündeme gelen mali krizlerin etkileri ülkenin 1980'lere kadar benimsediği iktisadi politikaların birikim sorunları ile eklemlemeince ithal ikameci politikaların geçerliliği sorgulanırken IMF ve WB gibi uluslararası kuruluşlarında desteği ile ülke kendi kurallarını merkez alan pazar düşüncesini benimsemiştir. Daha önce de üzerinde durulduğu gibi aslında 24 Ocak kararları çerçevesinde başlatılan bu dönüşüm sürecinde Nişancı'nın da tabir ettiği gibi (2006: 123) neo-halkçı karizmatik liderlerin sürecin önemli aktörleri haline gelmesi Özal ve çevresi için geniş bir alan sağlamıştır. Bu iktisadi önlemlerin önemli maddelerinden birisini özellikle kamusal alanların özelleştirilmesi oluşturmuştur. Söz

¹⁸ Ülkenin kendine has neoliberalizm tarzının özgünlüğü ile kastedilen Özkazanç'ın (2005:637-638) saptamasına göre askeri darbe sonucu "güçlü bir otoriter devletçi gelenek üzerinden ağır bir devletçi tahakküm mekanizması ile iç içe geçmiş olmasıdır" (2005: 637). Bu bağlamda pazar ve devlet zoru iç içe geçerken ülkenin devlet ve ekonomi ilişkisi açısından çıkarmamız gereken en önemli sonuç pazar toplumu düşüncesinin devletin müdahalesi diğer anlamda zoru ile kurulmuş olmasıdır (2005:639).

konusu kararlar çerçevesinde geliştirilen iktisadi istikrar politikaları özelleştirmelerin görülmemiş düzlemde ve hızda ülkenin gündemine taşınmasına neden olmuştur.

Özkazanç'ın da değindiği gibi, (2005: 638) kamu hizmetlerinin önemli ölçüde özelleştirilmesi ve kamu sektörünün özel sektörleşmesi gibi olgular iktidarın da pazar ilkelerine göre düzenlenmesi çerçevesinde söz konusu dönemde benimsenen iktisadi politikaların başında gelmiştir.

Özelleştirmelerin geçmişine bakıldığında 1990' lar ülkede kamu sektörünün özel sektöre özelleştirmeler aracılığı ile devrinin önemli ölçüde hız kazandığı dönem olmuştur. Coşkun (2008: 185) özelleştirme, taşeronlaşma, emeğin metalaşması ve dış ticaret hareketlerinin esnekleştirilmesi adına izlenen politikaların temelde krize giren birikim sürecinin önünü açma zorunluluğunun sonucu olduğuna değinmiştir. Ülkenin iktisadi istikrar önlemleri ile ithal ikameci endüstrileşme sürecinden ihracat merkezli bir gelişim modeline geçmiş olduğu seksen döneminin ülke açısından esas amaçlarını değerlendirdiğimizde bu amaçların ilki ücretlerin düşürülmesi bu çerçevede rekabet gücünün artırılması şeklinde önümüze çıkmaktadır. Bir diğeri ise talebin merkezini iç pazardan dış pazara çekerken ülkenin küresel ekonomi ile bütünleşmesinin önünün açılması şeklinde özetlenebilir. (Onaran, 2004: 214).

Ülkenin eklemleme çabası içinde olduğu bu iktisadi sürecin temelindeki esas öğretisini sorgulamış olan Tekeli'nin (1984: 34) değindiğine göre, evrensel düzlemde pazar ekonomisine geçen bütün ülkelerin küresel bir pazar oluşturmak üzere evrensel pazarla bütünleşmesi ve küreselleşme sürecinin hız kazanması adına mal ve üretim hareketlerinin serbestleşmesi bu iktisadi sürecin temelini oluşturmuştur. Bu öğretinin özündeki dinamiklerini ise dış ticaretin korunması politikaları, kamu sektörünün özel

sektöre devredilmesi, kamu tekellerinin kaldırılması ve son tahlilde iktisadi alandaki müdahalelerin sınırlandırılması gibi olgular oluşturmuştur.

Başbakan ve gündemdeki iktisadi politikaların birincil aktörü olan Özal 1980 dönemine damgasını vuran isim olmuştur. Özal dönemi şeklinde de adlandırılabilen bu dönemde özelleştirme girişimleri sürekli gündemde kalmış ve kar oranı göz önüne alındığında süreklilik arz eden kamu kurumları değerinin oldukça altına özel sektöre devredilmiştir. 1980'lerin uluslararası mali genişleme politikalarını benimsemiş olan ülkenin düzleminin değişmesi ve küreselleşme sürecinin önemli ölçüde derinleşmesi sonucu ülkede çıkar gruplarının güçleri daha da artmıştır (Dişbudak, 2008: 221-234). Diğer bir anlatımla Ercan'ın (2004: 21) değindiği üzere ülke kapitalizminin sonunda uluslararasılaşma eğilimine girmiş olması geçerli olan egemen konumların dengesini de değiştirmiştir. 1980'lere kadar karın toplam döngüsünün işlevlerinin kendi içinde birleştiren ve holding biçiminde organize olan çıkar grupları kendi çıkarlarını toplum çıkarları gibi gösterme eğilimine girmişlerdir (Ercan, 2004: 21).

Özelleştirmeler aracılığı ile sağlık, eğitim ve iletişim gibi önemli alanlar çıkar gruplarının önemli ölçüde kar elde edebileceği alanlar haline getirilirken, devletin ise düzenleme mantığının güçlenmesini öngören politikalarla çıkar gruplarının var olan güçleri önemli ölçüde artırılmıştır¹⁹. Bilgin'in (2007: 84) iddiasına göre, ülkede 1980 döneminden sonra önemli bir değişimin göstergesi olan ve *Türk Kapitalizmi* şeklinde de adlandırılan toplumsal elitlerin ön plana çıktığı ve bu kapitalist elitlerin kısa süre içinde egemen bir konumu temsil eder hale geldikleri bir dönem de başlamıştır. Yani,

¹⁹ Günümüzde özelleştirmeler iktidarlar açısından gerçekleştirilmesi gereken temel amaçlardan birisi haline gelmiştir. Örneğin 1986 ve 1996 dönemleri arasında tam 4.215.00\$ civarında bir özelleştirme gerçekleştirilirken 1998 döneminde bu rakam 1.172.00\$ ulaşmıştır. Benzer biçimde kamu mallarının özel sektöre aktarılması sürecine baktığımızda holdinglerin %10'u geçen miktarda özelleştirmelerden kazanç elde ettiğini görmemiz mümkündür (Ercan; 2004: 22). Özelleştirmelerle ilgili daha kapsamlı açıklama için bkz; a.g.e. s. 22.

Özal'ın gündemde olduğu seksen sonrası dönem, aslında *Türk Kapitalizminin* küresel kapitalizmle eklemlenmesi adına atılan önemli adımlar biçiminde okunması mümkün olan bir dönemdir (Bilgin, 2007: 84).

Çalışmalarında genelde neoliberal küreselleşme sürecinin toplumsal sonuçları üzerine odaklanan Şenses'in (2009:260) değindiği gibi söz konusu dönemde devletin küçültülmesi ve gündemin kısa dönemli toplumsal sorunlar üzerine odaklanması gibi durumların az gelişmiş ülkelerdeki en önemli sonuçları henüz geliştirilme aşamasına gelinmiş olunan etkili toplumsal politika oluşturma mekanizmalarının önemli ölçüde çökertilmesi olmuştur. Diğer önemli olgu ise endüstrileşmenin gözden düşmesidir.

Ekonomide tekelleşme eğiliminin önem kazanması gelir dağılımı hali hazırda bozulmuş olan toplumun günden güne kutuplaşmasına neden olurken, gelir eşitsizliği ve dış borçlanmanın görülmemiş bir düzleme erişmiş olmasına rağmen endüstrileşme hızındaki artışın sınırlı kalmasını beraberinde getirmiştir (Bilgin, 2007:118). Pazar ve günden güne bütünleşen küresel ekonomi ilk tahlilde az gelişmiş ülkelerin iktisadi ve toplumsal gereksinimleri açısından olumlu bir gelişme göstermiş izlenimi oluşturmuş olsa da ciddi makroekonomik istikrarsızlığa ve kısa dönemli krizlere neden olmuştur. Krizlerden çıkış için IMF destekli iktisadi programların gündeme gelmiş olması ülke geliri içinde toplumsal sorunlar için devredilen miktarın düşürülmesi ile sonuçlanmış ve kamu harcamaları geri plana itilmiştir (Şenses,2009:260).

Bu çerçevede, ekonominin toplumun merkezi şeklinde tanımlanması kamusal alanın kapitalizmin pazar ve ticarileştirme mantığı ile düzenlenmesine neden olurken iktisadi ve politika alanındaki düzenlemeler henüz önemli bir gelişme mekanizmasını geliştirememiş olan ülkelerin toplumsal politika alanını önemli ölçüde aşındırmıştır.

Neoliberal düşünce ile şekillenen ülkelerin birçoğunda toplumsal eşitsizlikler derinleşirken, söz konusu dönemde gündeme gelen ve emeğin suiistimalinin zeminini oluşturan politikalar Boratav'ın (2008:151) değindiği gibi sadece işçileri merkez alan bir oluşumla değil emekli ve memur maaşlarında, kıdem tazminatlarında, tarım adına geliştirilen destekleme politikalarında da önemli ölçüde gerilemeleri içermiştir.

Diğer bir anlatımla, 1980'lere damgasını vuran dışa açık iktisadi politikaların benimsenmesinin temel ürünlerinden birisi olan kamusal harcamaların önemli ölçüde sınırlandırılması olgusu eğitimden sağlığa bazı önemli toplumsal alanların çökmesine neden olmuştur. 1980'lerin iktisadi politikalarının uzantısı olan minimal devlet algısı az gelişmiş ülkelerin henüz olgunlaşmamış olan toplumsal politikalar geliştirebilme ve izleme olanaklarını tahrip etmiştir. Çünkü kamusal harcamalar liberal ekonominin dışladığı alanlardan biri olmasından ötürü hükümetler bu alanlardan uzaklaşırken söz konusu alanlar kapitalizmin kar ve ticarileştirme mantığı çerçevesinde özel sektörün önceliğine devredilen alanlar halini almıştır.

Kapitalizmin toplumsal sorunları göz ardı etmesi, günümüz kapitalizminin en ciddi ve aşılması güç sorunlarının toplumsal politikalar alanında gündeme gelmesine neden olmuştur. Toplumsal politikaların kapitalizmle olan ilişkisinde rastlantısal bir durum söz konusu olmamakla beraber ilişkinin temelini iktisadi ilişkilerin ticarileşme eğilimine ve pazarın güdümüne girmesi oluşturmaktadır (Buğra- Keyder, 2006:7-10). Diğer bir anlatımla, Şenkal'ın (2007:98) da değindiği gibi küreselleşme ve toplumsal politika arasındaki ilişkinin önemi küreselleşmenin ciddi etkilerinin kamusal politika alanında gündeme gelmesidir.

4. Türkiye'nin Neoliberal Dönüşümünün Toplumsal Yansımaları

Daha öncede değinildiği gibi, 1980'lerin karakteristiğini oluşturan en önemli olgulardan biri olan kamusal harcamaların sınırlandırılması toplumsal politika alanını pazar kurallarını merkez alan bir doğrultuda biçimlendirirken, küreselleşme sürecinin hız kazanması ile beraber ülkeler iktisadi düzlemdeki değişimlere paralel bir biçimde toplumsal politika alanında da ciddi değişimlere sahne olmuştur. Kısaca kapitalizmin pazar merkezli iktisadi modelini benimseme çabaları, toplumsal politikaların önemli ölçüde ihmaline neden olurken, gündeme gelen değişimler, küresel düzlemde etkileri halen devam eden toplumsal politika krizleri ile sonuçlanmıştır.(Şenkal, 2007: 151).

Kamu kesimi dengesinin sağlanması amacı ile toplumsal harcamalardan hızla uzaklaşıldığı (Temiz,2004:157) bu dönüşüm sürecinde Batılı ülkelere paralel biçimde ülke hemen her alanda bir dönüşüm sürecinin içine girmiştir. Söz konusu dönüşümün en önemli etki alanı küresel düzlemde olduğu gibi ülkede toplumsal alanda gündeme gelirken; devletin örgütlenme biçimini önemli ölçüde dönüştüren iktisadi programlar eşliğinde devletin kamusal alandaki görev ve işlevleri neoliberal mantık çerçevesinde dönüştürülmüştür (Ataay,2006:178).

Diğer bir anlatımla, Görmüş'ün (2005: 603) değindiği gibi, 1980'lerden sonra gündeme gelen iktisadi dönüşümlere paralel bir düzlemde "*sermayenin*" örgütlenme biçiminin dönüşümü ve gündeme gelen gelişmelerin maddi gereksinimleri artırması toplumsal politikalar için gerekli olan mali değerlerin talep edilmesini doğurmuştur.

Kamunun düzenleme müdahalesini içeren ve kamu harcamalarının düzenli bir biçimde kullanılmasını gerektiren ve kendi kurallarına göre gelişen pazar ilişkilerinin dışında tanımlanmadığı sürece kapitalizmin kar mantığı çerçevesinde ticarileştirilme

eğilimine maruz kalması kaçınılmaz olan bir alanı temsil eden toplumsal politikaların neoliberal küreselleşme sürecinde önemli ölçüde aşındığını savunmamız mümkündür (Buğra, 2006: 43). Bu aşınmanın temelini oluşturan ve devletlerin vatandaşlık hakları temelinde gerçekleşen müdahalesini reddeden liberal iktisadi düşünce biçimi 70'lerin sonlarından itibaren vatandaşlık haklarına verilen değerlerin günden güne azalmasına neden olmuştur. Dönemin temellerini oluşturan liberal iktisadi düşüncenin merkezine aldığı aile ve din gibi geleneksel kurumlar önem kazanırken, pazarın sadece bu kurum ve değerlerin oluşturduğu bir düzlemde devlet müdahalesine gereksinimi olmadan da var olabileceği savunulmuştur (Buğra,2006:44).

Kısacası, iktisadi alanı toplumun merkezine alan politikalar kamu müdahalesi gerektiren ve vatandaşlık hakları temelinde tanımlanan değerlerin dahi kapitalist kar mantığı çerçevesinde tanımlanmasının zeminini oluşturmuştur. Yoksulların önündeki engelleri önemli ölçüde çoğaltan eğitimden sağlığa özelleştirme (Şenses, 2009: 699) girişimleri toplumsal politikaları aşındırmış ve toplumsal eşitsizliğin derinleşmesine zemin oluşturmuştur. Yoksullukla²⁰ mücadele edilmesine ilişkin neoliberal düşünce varlıkların adaletli bir biçimde dağılımından geri dururken,neoliberalizmin toplumsal

²⁰ 1970'lerde kavrama ilgi gösterilirken, bu dönemden sonra, ilginin tamamen kalkınma kavramı adı altında "Washington Mutabakatı" adı verilen, uluslararası kuruluşların işbirliği ile geliştirilen istikrar programları aracılığı ile dışa açık, pazarı merkezine alan neoliberal düzleme oturmuştur. Yoksullukla mücadele amacı söz konusu dönemden sonra devletin kalkınmacı rolü ile beraber geri plana atılmıştır. Yoksullukla mücadele akademik metinlerde bile göz ardı edilirken, söz konusu dönemde tamamen dışlanan bir kavramı temsil etmektedir. Yoksulluğun aksine, dönemi meşgul eden en önemli girişimler liberalleşme, özelleştirme, esnekleştirme ve kuralsızlaştırma kavramları ile açıklanmaktadır. Küresel düzlemde neoliberalizme geçiş süreci tüm ülkelerde kavrama bakış açısında önemli değişimlere neden olmuştur. Yoksullukla neoliberalizm arasındaki ilişkinin sıradan bir analizi bile iki kavram arasındaki önemli bağlantıları anlamamızı sağlamaktadır. Neoliberal küreselleşme süreci net bir biçimde emeğin dolaşımını kısıtlarken; gelir dağılımındaki keskin değişikliklerin zeminini hazırlamıştır. Bu duruma ülkelerde pazar odaklı politikaların önem kazanması ve durumdan en çok etkilenen sektörlerden biri olan tarım sektöründeki desteklerin kaldırılması eşlik etmiştir. Neoliberalizm kısacası ülkelerde gelir dağılımında önemli değişikliklere neden olurken; toplumun bazı kesimlerinin bu durumdan önemli ölçüde etkilenmesine katkı sağlamıştır. Yoksulluk ve eşitsizlik göstergelerinin bir bölümünü kendisi var etmemiş olsa da neoliberalizmin bu göstergelerin kötüleşmesinde önemli katkısı olduğu gerçeği göz ardı edilemez. Neoliberal derinleşme söz konusu göstergelerin aşılmasına engel oluşturmaktadır. Yoksulluğa dair süregelen tartışmaların en belirgin özelliği soruna neden olan etmenlerdense sorunla mücadele politikalarının önem kazanmış olmasıdır. (Şenses, 2009: 682-688).

politika algısının bir parçasını oluşturan bağışların önemini vurgulamaktadır (Şenses, 2009: 692).

Kamusal hizmet alanlarının özelleştirilmesinin özünde var olan olgu kamusal hizmet algısından vazgeçilip, kar elde etme amacı gütmesidir. Toplumsal hizmetlerin özelleştirilmesi girişimleri, toplumsal eşitsizliklerin köklerini derinleştirirken, sadece mali gücü olanların kaliteli hizmet almasına ve belli oranda da işsizliğinde artmasına neden olmaktadır (Şenkal, 2007:157). Kamusal tekellerin özel tekele dönüştürülmesi anlamına gelen özelleştirme girişimlerinin çoğu az gelişmiş ülkelerde beklentilerin karşılanması konusunda başarısız olduğunu anlamamızı mümkün kılan bu alanlarda gündeme gelen toplumsal dönüşümlerin bir analizidir (Bayliss, 2009: 546).

Kapitalist toplumlarda toplumsal politika tartışmalarının temelini oluşturan ve egemen düşünce biçimi olan mülksüz insanın asli görevinin çalışması olduğu inancı temelde kamu harcamalarının kullanımını reddederken, özünde karşı çıktığı insanın toplumda var olmasından ötürü doğan haklarını temel alan bir toplumsal politikanın varlığıdır (Buğra, 2008:12). Ekonominin toplumun merkezine egemen olduğu liberal düşünce biçimi ile şekillenen ülkelerde, toplumsal politikaların günden güne aşınıp daha ciddi ve aşılması güç sorunlarla eklemlenmesine neden olan bu düşünce biçimi insanın varlığından doğan haklarını görünmez kılarken, hak temelli toplumsal politika ortamının önündeki en önemli engellerden birisidir.

Şenses'e göre ise (2009:689) kuramsal açıdan bakıldığında, neoliberal iktisadi düşünce iktisadi alandan çekilen devletin neden olduğu boşluğun doldurması amacı ile sivil topluma ve sivil toplum kuruluşlarına güvenmiştir. Bu çerçevede; söz konusu ilişkinin ulaşılmış olduğu düzlemi daha anlaşılır kılan bir gözlemcinin değerlendirdiği

gibi²¹ *Washington Mutabakatı'nın* önem kazanmasına paralel bir biçimde liberalizm ve sivil toplumun ülkede beraber önem kazanmış olmasıdır (Şenses, 2009: 690).

Bu çerçevede, Şenses'in (2009:690) tabiri ile genellemenin hatalı olabileceği göz önünde bulundurulurken, sivil toplum kuruluşlarının neoliberal derinleşmeden önemli ölçüde etkilendiği gerçeği göz ardı edilmemelidir. Bu noktada, iddia edilen 1980'lerin sonrasında itibaren oluşan önemli sivil toplum kuruluşlarının önceki dönemlerdeki benzerlerinin aksine, hükümetlerle daha ahenkli ilişkilerin içine giren kuruluşlar olduğudur (Şenses,2009:690). Bu çerçevede, demokratikleşmenin bir aracı olan sivil toplum her geçen gün neoliberal kurumsallığın değerli birer parçası haline gelirken, burada üzerinde durulması gereken olgulardan biri Keyman ve İçduygu'nun (2003:233) değindiği üzere, sivil toplumun hukuksal ve toplumsal değerler üzerinden desteklenmediği sürece amacını gerçekleştirme konusunda çıkmaza giren bir oluşum olduğudur.

Devlet, STK ve özel sektör ortaklıklarının²² toplumsal hizmet sunumunda öne çıkardıkları rolün önemi, günümüzün toplumsal politikalar ortamını en güzel şekilde

²¹ Şenses'in (2009: 690) göndermede bulunmuş olduğu çalışma için bkz; Aydın, Z. (2005). "The State, Civil Society and Environmentalism" **Environmentalism in Turkey between Democracy and Development**, (der.) Fikret Adaman ve Murat Arsel, Ashgate: Aldershot, s. 54.

²² Buğra (2008: 96) söz konusu ortaklıklar bağlamında tartışılması gereken önemli konunun STK'ların politik süreçleri etkilemek ve hükümetler üzerinde baskı oluşturma işlevlerinin söz konusu ortaklıklar çerçevesinde mümkün olup olamadığı ile ilgili olduğuna değinmiştir. Devlet-özel sektör ve STK'ların sınırlarının muğlâklaşması sonucu gündeme gelen durum STK'ların politik aktörler olmaktan çıkıp idari mekanizmaların birer parçasını temsil eder hale gelmesine neden olmaktadır. Sonuç itibari ile bu durum devlet karşısında eleştirel tavır almalarının önünde önemli engeller oluşturmaktadır. Eleştirel tavır alma imkânının bu nedenlerle daralmış olması temelde en önemli görevleri olan hak taleplerinin dile getirilmesi açısından önemli bir sorun oluşturmaktadır. Diğer önemli bir nokta ise liberal düşünce biçiminin egemen olduğu kimi ortamlarda kamu harcamalarının reddedilmesi ve devletin küçültülmesi adına atılan adımlar istihdam olanaklarının azalması ile sonuçlanırken; STK'ların toplumsal alanda artan diğer rolü de girişimciliğin vurgulanmasıdır. "Yoksulları girişimciliğe özendirerek bu durumdan kurtarma düşüncesi (!)" (Buğra, 2008: 96) sivil toplum kuruluşlarının bu konuda toplumda artan rolü ile beraber toplumsal hakların tartışılmasının önünde engel oluşturmaktadır.(Buğra, 2008: 96). İnel'in değindiği gibi, (2004: 230) 1970'lerin ortalarından itibaren gündeme gelen neoliberal düşünce biçimi sadece iktisad sorunların değil hemen her alandaki toplumsal sorunların pazar ekonomisi mekanizması

anlaşılır kılan üç temel özelliştir (Buğra, 2007:148). Can ise (2007: 93) bu durumun 1990'larla beraber daha da önem kazandığının altını çizirken, bu durumun toplumsal sorunların aşılmasında küresel kapitalizmin ve hızla gündeme gelen, köklü toplumsal değişimlerin neden olduğu güvensizliğin ortadan kaldırılmasının amacının bir parçası olduğuna değinmiştir.

Diğer bir anlatımla, devletin merkezi konumunun daraltılması ve geriletilmesi ile pazarı toplumun merkezine alan iktisadi politikaların neden olduğu kırılganlığı ve güvensizliği aşma girişimleri, toplumsal politika alanında sivil toplumun ve kimi özel sektör kuruluşlarının girişimlerine artan önem vurgusu ile bu kuruluşların önceliğine devredilen alanlardan olmuştur. Yani söz konusu kuruluşlar devletin belli alanlardaki rolünün temel aktörleri haline gelirken, toplumsal politika alanı bu kuruluşların kendi çıkarları doğrultusunda karar alabilecekleri alanlar haline dönüşmüştür. Bu bağlamda, neoliberal dönüşüm sürecinin toplumsal alanda gündeme getirmiş olduğu önemli bir diğer olgu ise toplumsal politikaların gerilemesi sonucu beliren toplumsal tahribatın görünmez kılınması ve sistemin devamlılığının sağlanması adına izlenen politikaların sonucu hak çerçevesinde tanımlanan değerlerin *Toplumsal Sorumluluk, Yardımsever Vatandaşlık ve Gönüllülük* çağrısına devredilmesidir. Bu değerler, dönemin toplumsal politika alanındaki ana eğilimleri gösterirken günümüz toplumlarında bu değerler ise toplumsal alanın önemli birer özelliği haline gelmişlerdir (Buğra, 2007: 147).

içinden çözümlenebileceğine inanmıştır. Bu doğrultuda, neoliberalizmin kurumsallaştırılması çabaları aslında “sivil toplumun politik ve hukuki varoluş zeminini tahrip etmiştir”. (Özkazanç,2005:640). Bu konuyla beraber sivil topluma ilişkin gündeme gelen önemli sorunsallardan birisi toplumsal sorunlara çözüm temelinde tanımlanmış olan “sivil toplum” çoğu iktisadi, politik ve kültürel aktörlerin kendi iktidarlarını meşrulaştırma sürecinde kullanılması diğer anlatımla kavramın suiistimalidir. Söz konusu canlanma sürecinin ardından kavramın ne anlama geldiği muğlâklaşırken, kavramın taşıdığı ahlaki ve politik değerlerin de ne olduğu muğlâklaşmıştır. (Keyman,2008:1).

Gerçektende bu kavramlar günümüz toplumlarında toplumsal politika alanını tanımlama adına kullanılan en önemli değerler haline gelmişlerdir. Liberal iktisadi düşünce toplumsal politika alanında kamu müdahalesini reddederken, gönüllülüğün ve toplumsal sorumluluğun vurgusu her geçen daha da önem kazanmıştır. Kamunun müdahalesinin zorunlu olduğu durumlarda ise Buğra'nın da (2006: 44) değindiği gibi muhtaçların tespitini merkez alan mekanizmalar önerilirken vatandaşlık haklarından mümkün olduğunca uzak durulmaktadır. Liberal iktisadi düşünce ile şekillenen çoğu toplumda, kamu müdahalesinin reddi ve pazar odaklı toplum modeli günden güne bu ülkelerin toplumsal politika üretebilme mekanizmalarını aşındırırken, çoğu toplumsal sorumluluğun gönüllü kişilere ve kurumlara devri çoğu kamusal hakların görünmez kılınmasına neden olmuştur. Modern toplumlarda inşa edilmiş gönüllüğe eklenen bu hakların etkin biçimde tartışıldığı bir ortam mümkün görünmemektedir.

Bu bağlamda, çalışmanın diğer bölümünü oluşturan KSS düşüncesi, özellikle sözü edilen neo-liberal dönemde, Amerika'da ve gelişmiş toplumlarda özel sektörün toplumsal alanda hem girişimlerde bulunmasını hem de gönüllü kuruluşlara iktisadi açıdan desteklemesini öngören bir düşünce biçimi şeklinde gündeme gelmiştir. Tam bu bağlamda, gönüllülüğün modern toplumlarda inşası ile şekillenen KSS olgusunun, özel sektörün çıkar temelli düşünce biçiminden ne kadar arınmış olabileceğini (Can, 2007: 104) tartışmamız önem kazanmaktadır.

II. BÖLÜM

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK ANLAYIŞI

1. KSS'nin Gelişmesine Neden Olan Tarihsel Olgular

Bilindiği üzere, endüstri devrimi öncesi dönemde işletmeler küçük ölçekli ve sipariş üzerine üretimde bulunan küçük ticarethanelerden ibaretti. Söz konusu dönem hem ticari hem de iktisadi girişimlerin dini inançlar çerçevesinde şekillendiği dönemi temsil ederken, işletmecinin sorumlulukları ise kişinin dini görüşü ve vicdanına bağlı geliyordu. Din toplumsal normları ve kuralları oluşturduğu gibi ticari alanın düzeninde etkilerini gösterirdi (Aktan- Börü, 2007: 22-23). Bu bilgiler ışığında endüstri devrimi öncesi dönemde modern anlamda işletme düşüncesinden ve işletmelerin sorumluluğu gibi olgulardan söz edilmesi mümkün olmamakla beraber (Özserin,2008:9) kavramın tarihsel gelişim süreci endüstrileşme sürecinin gündeme getirdiği gelişmeler ve sözü edilen gelişmelerin izlerini süren tarihsel olguların ışığında incelenmelidir.

Üretimde ve ekonomide köklü değişimlere neden olan endüstri devrimi buhar makinesinin icadı ve bunun üretim alanında kullanılması sonucu önceleri el emeğine bağlı gerçekleştirilen üretimin kısa sürede üretimi mümkün kılan makinelere devri ile gelişmiştir. Çetin'in (2002: 88) de değindiği gibi, endüstri devrimi liberal düşüncenin derinleşmesini hızlandıran düşünsel değişimlerin temelleri çerçevesinde gelişmiştir.

Diğer bir anlatımla,devletin hem iktisadi hem de toplumsal arenadaki merkezi konumunun daraltılması gerektiğini savunan liberal iktisadi düşüncenin İngiltere ve Fransa gibi ülkelerde ağırlığının hissedildiği dönem bu iki ülkenin endüstri devrimini başlattıkları dönemdir. Yani, endüstri devrimi ile liberalizmin egemenliği eş zamanlı olgu özelliği göstermiştir.(Şaylan,2003:60). Liberal ekonominin işletmeleri toplumun

diğer kesimlerinden bağımsız değerlendirdiğini ve “iş iş içindir” mantığı ile beslenen bir düşünce biçimi olduğunu savunan Clark’ın (aktaran Yamak, 2007: 20) değindiği gibi, bu dönemde işletmeler kanunlarca tanımlanmamış herhangi bir sorumluluğu asla kabul etmemişlerdir.

Endüstrileşme sürecinin topluma getirmiş olduğu en önemli değişikliklerden biri modern anlamda işletme kavramının oluşması ve işletmelerin ekonomide önemli kurumlar haline gelmiş olmalarıdır. Bu çerçevede, endüstri devrimi karın maksimize edilmesi olgusu üzerine temellendiği için bu dönemde örgütlerin sorumluluğu sadece hissedarlarına karşı olan sorumlulukları ile sınırlandırılmıştır (Bayraktaroğlu vd, 2009 34).

Endüstri devrimi sonrası dönemde iktisadi mali ve toplumsal alana damgasını vuran ve işletmelerinde bu doğrultuda, politikalar üretmesine neden olan liberalizmin en önemli savunucularından birisi olan Adam Smith’in görüşüne göre kişisel çıkarlar daima ön planda tutulmalıdır ve bu çıkarların pazarın düzenini oluşturmasına önemli ölçüde izin verilmelidir. Eğer ki kişisel çıkarlar herhangi bir sınırlamanın etkisi altına girmeden bağımsız bir biçimde iktisadi alanda etkin olduğunda “görünmez bir el” bu çıkarların tatmin edilmesi sürecinde etkinleşip kişisel çıkarlardan toplumsal çıkarları doğuracaktır (Özcan, 2009: 96).

Bir diğer anlatımla, Aktan ve Börü’nün (2007:23) değindiği gibi, bu dönemde Adam Smith’in görünmez el teorisinin egemen görüş olması işletmelerin üretimin ve karlılığın dışında kalan konularla ilgilenmelerinin hiç bir gereği olmadığı görüşünden beslenmelerine neden olmuştur. Görünmez el teorisine göre kişiler ve kurumlar kendi çıkarları için çaba harcarken harekete geçirmiş oldukları kuvvetler bir bütün şeklinde

toplumda olumlu gelişmeleri beraberinde getirecektir. Bu görüşten beslenen dönemin işletmeleri ise kişisel çıkarlarını ve karlarını maksimize etmenin dışında herhangi bir sorumlulukları olduğunu kabul etmemişlerdir (Aktan-Börü, 2007:23).

Kısaca, liberalizmin ve liberalizmin ekonomi kuramındaki izdüşümünü temsil eden klasik iktisadın en önemli savunucularından biri olan Adam Smith'in görünmez el teorisinin kuramsal inşasının en temelini oluşturan toplumun doğasında var olduğu ileri sürülen tamamlama özelliğidir. Bu özelliğe göre, toplumda meta üreten herhangi bir kişi sadece kendisi adına bir iktisadi girişimde bulunmakla kalmaz diğer insanlara da katkıda bulunmuş olur. Yani, pazar birbirinden bağımsız verdikleri kararlarla mali girişimlerde bulunan insanların toplandığı, üretimi gerçekleştirdikleri ve ürettiği malı birbirleri ile değiştirebildiği görünmez elin dengelemiş olduğu doğal bir bütünleşmenin göstergesidir (Şaylan, 2003: 47). İktisadi alana devletin müdahalesinin gereksizliğini savunan gizli el kuramı işletmelerin sorumluluklarının ise sadece karlarını maksimize etmeleri olduğunu ileri sürmüştür.

Bu görüşün önde gelen savunucularından olan bir diğer isim ise Friedman'dır. Friedman iş çevrelerinin toplumsal açıdan sadece kar elde etme ile sorumlu olduğunu savunurken kişisel özgürlüğü maksimize eder ve devletin getirmiş olduğu düzenleme ve kurumların sorumluluklarını sınırlandırır. Friedman'ın görüşüne göre ne devletler ne de işletmeler toplumun gereksinimleri için sorumluluk almamalıdır ve söz konusu girişimler sadece kişisel vicdani girişimlere bırakılmalıdır (L'Etang, 2002:160-161).

Endüstri devrimi, toplumların hızlı bir biçimde gelişip zenginleşmesine imkân sağlarken toplumsal eşitsizliklerinde hızla artmasına neden olmuştur. Liberal iktisadi politikaların temelleri doğrultusunda gelişen endüstri devrimi, çatışmalarında günden

güne derinleştigi bir toplumun oluşmasının da zeminini hazırlamıştır. Nitelikli işgücü sorunu ve işletmelerin maksimum karı ön planda tutmaları gibi nedenler işletmelerin çalışanlarına gereken önemi vermemelerine neden olmuştur.

Bu çerçevede, endüstri devriminin gündend güne önem kazanması ve ülkelerin endüstri kapitalizmine açılışı endüstrileşen ülkelerde toplumsal gerilimlerin ve derin çatışmaların gündeme geldiği bir gelişme eğilimi izlemiştir. Endüstrileşme süreci bir anlamda kapitalist dönüşümlerin tecrübe edildiği toplumlarda daha önce görülmemiş bir toplumsal ve iktisadi düzenin oluşumu anlamına gelmesidir (Şaylan,2003:72). Bu bağlamda,

...Endüstrileşen toplumlarda, yepyeni kolektiviteler, bu kolektiviteler arasında yeni tür ilişkiler ve bölüşüm gerilimi, bu süreçlerin belirlediği politik oluşumlar ortaya çıkmaktadır. Bunu kısaca çalışan sınıfların toplumsal ve politik mücadelesi olarak tanımlamak olanaklıdır (Şaylan, 2003:72).

Bilindiği gibi Endüstri Devriminin getirdiği gelişmelerin en önemli toplumsal sonuçlarından biri işçi sınıfının doğmuş olmasıdır. Laçiner (1992:8) önemli atılım evresine giren bilimsel gelişmelerin sunduğu imkânları kendi isterleri doğrultusunda kanalize edebilen “girişimci” grupların neden olduğu bu oluşumun Birinci Endüstri Devriminin bir ürünü olduğunu savunmuştur. Bu gelişmelerin sunmuş olduğu imkân doğrultusunda her geçen gün güçlenen ve zenginleşen işletmelerin çalışanlarına karşı sömürsü de artmıştır. Bu devrimle kendilerine özgü üretici konumlarını sürdüremez hale gelen geleneksel zanaatkârların “işçileşmesi” (1992:8) sonucu oluşan daha sonra kırsal kesimden gelenlerin eklendiği bu kitlenin (Laçiner, 1992:8) sömürü karşısında başlatmış olduğu haklarını arama mücadelesi iş çevrelerinin kendi çalışanlarına karşı sorumluluklarının temelini oluşturmuş olması açısından önemlidir.

Bu dönemde Bilimsel Yöneticilik Okulunun ilkelerinden beslenen dönemin iş çevreleri üretim süreci hakkında daha az bilgi sahibi olan işçilerini önemsememiş ve işçilerin gereksinimlerini göz ardı etmişlerdir. İşletmelerin sorumluluğu işçilerin var olan standartlara alışmaları adına güdülendirilmeleri ve işbirliğinin zorunlu kılınması ile sınırlandırılmıştır. Çalışanlar, hızlı üretim, verimliliğin artırılması ve iş disiplini temel alan ölçütlere göre sürekli patronlardan oluşan bir ekibin denetiminde çalışmak zorunda kalmışlardır (Parker,2009:8).

Diğer bir anlamda, bu dönemde Amerika Birleşik Devletleri'nde egemen olan Bilimsel Yönetim Okulu'nun ilkelerine göre bir kurumun amacı karlılığın sağlanması ile sınırlıdır. Bunun için olabildiğince verimli çalışmanın sağlanması işçilerin sürekli iş başında güdülendirilmeleri ile mümkündür. İnsanı edilgen bir öge biçiminde gören bu düşüncenin hem örgüt içi insan ilişkilerini ve sorunlarını hem de örgütün çevresi ile olan ilişkilerini göz ardı ettiğini savunabiliriz. Bilimsel Yönetim Okulu işçilerinin örgüt dışı sorunlarının kurum içinde davranışları ve çalışmalarını etkilediği gerçeğini reddetmiştir (Kazancı,1980:3).

Endüstri devrimi sonrası işletme türleri ve iş görme tekniklerinin çeşitlenmesi ile pazarın genişlemesi sonucunda kanunlarla desteklenmesine rağmen işçi haklarının korunamamış olduğu doğrudur. Bu dönemin işletmelerinin sorumluluğunu oluşturan işletme karının maksimize edilmesinin egemen görüş olması işletmelerin üretim, kar, verimlilik gibi hissedarların çıkarlarını ön plana çıkaran girişimlerle işçilerin çalışma şartları gibi önemli konuları göz ardı etmelerine neden olmuştur (Yamak,2007:17).

Bunun en önemli sonuçlarından biri ise toplumun iktisadi karlılığı merkezine alan değerlere göre şekillenmiş olmasıdır. Daha öncede değindiğimiz gibi, 1920'lere

gelene kadar iş çevrelerinin sorumlulukları karın maksimize edilmesi olgusu üzerine temellenmiştir (HAY ve GRAY'dan, aktaran Yamak, 2007:19). İş çevrelerinin kendi çıkarlarına odaklanmaları ve işgücünü sadece üretimin bir nesnesi şeklinde görmeleri ve bunların ötesinde hiç bir sorumluluklarının olmadığı bu dönemin egemen düşünce biçiminin beslendiği diğer ilkelerdir (Yamak, 2007: 19).

Fransa, İsviçre ve İngiltere gibi ülkelerde önemli ölçüde kabul gören bu akım işletmelerin sadece işle ilgili sorunlarla ilgilenmeleri gerektiğini savunmuş ve işletme sorumluluğunu karın ve verimliliğin maksimize edilmesi ve sürekliliğinin sağlanması ile sınırlandırmıştır. İşçileri sadece üretim nesnesi şeklinde değerlendiren ve iktisadi karlılığı merkez alan politikalarla insanların gereksinimlerini göz ardı eden işletmeler üretim ve kara odaklanmalarının sonuçlarını 1929 Buhranı ile görmüşlerdir. Bir diğer anlatımla; iş çevreleri girişimlerinden etkilenen çevrenin varlığını ve bu çevreden her durumda etkilenen birer birim olduklarını ve üstlenmeleri gereken sorumluluklarının olduğunu anlamaları derin sonuçları doğuran bir iktisadi buhranı tecrübe etmeleri ile mümkün olmuştur (Bayraktaroğlu vd., 2009: 34).

Bilindiği üzere, 24 Ekimde ABD'de New York Borsası'nda hisse senetlerinin değerinin düşmesi ile başlamış olan ve kısa sürede küresel eksende etkileri hissedilen bunalım tarihe damgasını vuran en önemli bunalımlardan biri olurken, üretimin hızlı bir biçimde düşmesi ve işsizliğin artması gibi iktisadi sorunları doğurmuştur. Buhran sadece bu iktisadi sorunlarla sınırlı kalmamış, kısa sürede önemli toplumsal sorunları ve politik çalkantıları da beraberinde getirmiştir (Şaylan,2003:85). Bir diğer anlamda Aktan ve Börü'nün (2007:24) de değindiği gibi, 1900'lerin hızlı ve hareketli iktisadi gelişmeleri bunalım ile son bulurken,paniğin ve gerilimin neden olduğu ortam geride işsiz kitleler bırakıp işsizliğin artması ile satın alma gücünü de düşürmüştür.

Buhrana karşı alınan önlemler öncelikle liberal kuramın öngördüğü çerçevede geliştirilmiştir. Liberal düşüncenin pazar mekanizmasının sorunsuz çalışması sonucu bunalımdan çıkılacağını öngörmüş olması pazarın işlemesine engel olan oluşumların aşılması çabalarını doğurmuştur. Bu bağlamda, buhranın aşılması için alınan önlemler ücretlerin düşürülmesinin önünde önemli engel olduğu düşünülen sendikalar ve toplu sözleşmelerin kaldırılması olmuştur. Benzeri çabalar buhranın aşılması adına olumlu sonuçlar doğurmanın aksine bunalımın günden güne daha da derinleşmesine ve ciddi toplumsal sorunlarla sonuçlanmasına zemin hazırlamıştır (Şaylan, 2003: 89-90).

Bunalım işçiler ve tarımla uğraşanlar kadar diğer tüketici kategorilerinin de güç duruma düşmesine neden olmuş ve bu bunalımdan güçlü işletmelerde nasiplerini almıştır. Sistemin belirli bir ögesinde gündeme gelen aksama hızlı bir biçimde diğer öğelerle eklemlenmiş ve düzenin bozulmasına neden olmuştur. Buhranın ardından iş çevreleri sorumluluğu üzerlerinden atma çabası içine girerken, bunalımın en önemli sonuçlarından biri olan işsizler kitlesi ve toplumun diğer kesimleri iş çevrelerinin söz konusu bunalımın sorumlusu olduğunu ilan etmişlerdir. Öncelikle iktisadi politikalar ile ilgili olan bunalımın sonuçları toplumsal sorunları görmezlikten gelmenin izlerini taşıdığını göstermiştir. Kısacası, bunalım iş çevrelerine sadece karı maksimize çabası gütmeyen neden olabileceği ağır sonuçları göstermiştir (Kazancı, 1980:2-3).

Bunalımın ardından, üretimi ve iktisadi karlılığı merkezine alan hükümetlerin ve örgütlerin toplumsal rolleri sorgulanırken, gizli el kuramından beslenmiş olan mali ve iktisadi politikaların beklenenin aksine sonuçlar doğurmuş olması devletin iktisadi alan müdahale etmesi gerektiği düşüncesini gündeme getirmiştir. Diğer bir anlatımla, buhran pazar ekonomisinin temel değerlerinin sorgulanmasına ve örgütlerin Bilimsel Yönetim İlkeleri'nden gördükleri olumsuz sonuçları giderme çabası içine girmelerine

neden olmuştur. Kısacası, buhran örgütlere toplumsal sorumlulukları olduğunu kabul ettirmenin ötesinde kar elde etme çabalarının sürekliliğini sağlama zorunluluğunu da doğurmuştur. Bunun diğer anlamı ise işletmelerin sistemi denetim altında tutabilme ve karlılığın sürekliliğini sağlama adına sorumlu davranmalarının zorunlu bir durum olduğunu anlamış olmalarıdır.

Kriz sonrası alınan önlemler endüstrileşmiş toplumlarda bir dizi toplumsal ve kültürel değişimleri beraberinde getirmiştir. Hükümetler krizin tekrarlamaması adına iktisadi aktörler arasında eşgüdümlülüğü artırıcı düzenlemelere giderken, daha güçlü sendikaların oluşmasına izin veren kanunlar geliştirilmiştir. Bu dönemler çalışanların sendikal haklarını edinme, çalışma koşulları ve ücret politikası ile ilgili düzenlemeler ve diğer toplumsal hakları adına pazarlık gücü elde ettikleri dönemlerdir. İşletmelerin elde etmiş oldukları güç aracılığı ile toplumda neden oldukları tahribatı önleme adına devletin *anti-tröst* kanunlar çıkarması, çalışanlarına daha insani haklar tanınması KSS kavramını hukuki bir düzleme oturtmuştur. Yani bu dönemde işçevreleri için karlı ve verimli olmanın ötesinde KSS kanunlarla gündeme gelen zorunluluklar anlamına da gelmiştir. Bu çerçevede, KSS' nin iş çevrelerine aşılmasında öncelikli olgu kanuni zorlamalar olmuştur. (Yamak,2007:24; Aktan ve Börü,2007:24).

Özcan'ın (2009: 98) da değinmiş olduğu diğer bir olgu, pazarı merkezine alan iktisadi politikaların başarısızlığı bunalımın neden olduğu sonuçların ışığında tekrar gözden geçirilirken, liberal kuramın "*mutlak müdahalesizliğinin*" (2009: 98) olumsuz etkileri hükümetlerin belirli alanlarda önemli roller üstlenmeleri gerektiğini gündeme getirmiştir.Örneğin, tam istihdamın sağlanması ve eğitim gibi toplumsal politikalarda hükümetlerin önemli işlevler üstlenmeleri gerektiği tartışılmıştır. Küresel düzlemde ülkeleri etkisi altına alan iktisadi buhran önemli toplumsal değişimlere neden olduğu

gibi iş çevrelerini de köklü değişimlere itmiştir²³. İşletme girişimlerinde ve üretimde devletin rolü önem kazanırken söz konusu dönüşümlerin KSS kavramının doğuşunda önemli etkileri olmuştur (Aktan-Börü,2007:25). Yıkıcı savaşların ardından toplumsal konulara her kesimin ilgi göstermesi beklenirken (Post vd.'den; aktaran Aktan-Börü; 2007:24) özellikle ikinci savaşın ardından hükümetler vatandaşlara karşı iş bulma ve barınma gibi sorunlar karşısında sorumlu olma ve hastalıkları durumunda bakımlarını üstlenme durumunda kalmışlardır (Çelik, 2007:61).

Tüm bu gelişmeler iş çevrelerine de halkın gözünde tekrardan güven kazanma zorunluluğu doğurmuştur. Çünkü daha öncede değindiğimiz gibi toplum buhranın ve ardından gündeme gelen olumsuz gelişmelerin aktörleri şeklinde değerlendirdikleri iş çevrelerinin rollerini sorgularken, iş çevreleri, insanların gözünde olumlu bir izlenim oluşturabilme zorunluluğu ile karşılaşmışlardır. Bu doğrultuda, toplumsal konulara iş çevrelerinden gösterilen eğilim hızla artmıştır. Diğer önemli olgu ise KSS girişiminin toplumun iş çevreleri üzerinde kurmuş olduğu denetimi azaltmanın ötesinde örgütün pazardaki görünümünü güçlendirme ve ürünlerini pazarlama çabalarının bir parçası şeklinde kullanılmasıdır (Torlak,2007:86). Yani, kavram işçevrelerinin neden olduğu olumsuz sonuçları giderme çabalarının ötesinde iş çevrelerinin amaçlarına ulaşmaları için kullanmış oldukları araçsal bir olgu şeklinde de önem kazanmıştır. Bu çerçevede

²³ Bu dönemdeki işletmelerin KSS düşüncelerini tanımlamış oldukları çalışmalarında HAY ve GRAY (aktaran Yamak, 2007: 25) örgütlerin 1920'lerin ortalarına kadar egemen olan karı maksimize etme düşüncesinden vazgeçip "Yedieminlik" adını verdikleri düşüncenin ilkelerinden beslendiklerini iddia etmişlerdir. Buna göre; işletmeler hissedarlarına olduğu kadar örgütlere katkıda bulunan, kredi veren çalışan, tüketiciler ve tedarikçiler gibi diğer unsurlarında vekili konumuna ulaşmışlardır. Sendikaların güçlenmesi ile beraber işletmeler hissedarlarının dışındaki grupları da göz önünde bulundurmalarının bir zorunluluk olduğunu anlamışlardır. "Yedieminlik" ilkelerine göre örgütlerin sorumlulukları kısaca şunlardır: Yönetim kendi çıkarlarını göz önünde bulundururken örgüte katkıda bulunan diğer grubun çıkarlarını da gözetmelidirler. Karı maksimize etmektense şirkete diğer katkıda bulunanların çıkarını gözetme girişimlerle tatmin edici bir kara ulaşmak için çalışmalıdırlar. İşçi haklarına sahip çıkmalıdır. Kültür ve sanat adına olumlu düşünceler beslemekle beraber bunların örgütlerin işi olmadığı görüşünü benimsemiştir (Yamak, 2007: 25).

üzerinde durulması gereken olgu, Banerjee'nin de iddia ettiği gibi (2008:51) kavrama ilişkin var olan özgürleştirici retoriğe rağmen KSS ve ilgili kavramların aslında örgüt ve hissedarların çıkarlarına ulaşmasına aracı olan bir olgu şeklinde değerlendirilmesi gerektiğidir. Bir mali kuruluşun öncelikle hissedarlarının karlılığının sağlanması için organize olduğunu savunan Banerjee (2008:59) bu çerçevede patronların örgütlerinin geleceğini hissedarları dışındakilerin çıkarlarını öncelikli amaç edinip biçimlendirme gibi bir durumun mümkün olmadığına değinmiştir.

1950'ler kavrama ilişkin tanımsal çabaların gündeme gelmesi açısından önem kazanmıştır. 1960'larda ise çalışan hakları, asgari ücret, tüketici hakları gibi çalışanları ilgilendiren konular ele alınmış ve bunlarla ilgili bazı öneriler dile getirilmiştir. Sivil toplum kuruluşlarının toplum içindeki rolünün önem kazandığı bu dönemde, ırkçılığa ve kadın haklarına ilişkin önemli adımlar atılmıştır. İşletmeler bu dönemde zararlı ve hatalı ürünler üretmeleri ve doğal çevre üzerindeki tahribatları gibi konularla basında sıklıkla gündeme gelirken, güçlenen tüketici hareketlerinin de etkisi ile iş çevrelerinin sorumluluğu daha ciddi anlamda tartışılır hale gelmiştir (Aktan-Börü, 2007:25 Yamak 2007:35)²⁴. Bu çerçevede, 1960'lar ve 1970'lerde önem kazanan tüketici hareketleri, çevreciliğin önem kazanması ve kadın hakları konusunda atılan adımlar ve bu süreçte

²⁴Bu dönemde tüketici hareketlerinin gelişimi açısından Nader'in (1965) kaleme aldığı "*Unsafe at Any Speed*" adlı eseri önemlidir. Kitap otomotiv şirketlerinin tüketicisinin güvenliğini nasıl görmezden geldiğini göstermiştir. General Motors şirketinin başkanı Nader'e karşı savaş açmış ama bir süre sonra tazminat ödemek zorunda kalmıştır. Nader kazanmış olduğu tazminatı tüketici hareketlerini örgütleme için kullanmıştır ve eserleri A.B.D 'de tüketici hakları konusunda belli başlı kurumların kurulmasına neden olmuştur. Bu dönemde Carson ise günümüzde devam eden iş çevrelerinin doğal çevre üzerinde neden oldukları tahribatı dile getiren hareketlerin öncüsü olmuştur. Ardından ise bu alanda söz konusu önemli girişimler gündeme gelmiş ve doğal çevrenin korunması üzerine WWF (*World Wildlife Fund*) kurulmuştur. Bunu A.B.D Temiz Hava Kanunu (*Clean Air Act*), Ulusal Çevre Politikası Kanunu'nun hazırlıkları izlemiştir. Bu dönem tüketici hakları dışında eşit haklara ilişkin tartışmalarında gündeme geldiği bir zaman dilimini temsil etmektedir. 1961'de Uluslararası Af Örgütü (*Amnesty International*) ve 1964'de *Eşit Çalışma Fırsatı Topluluğu'nun* kurulmuş olması bunun örnekleridir (Yamak, 2007:35 36, Baraktaroğlu vd., 2009:35).

işçevrelerinin neden olduğu skandalların basında gündeme gelmesi işçevrelerinin her geçen gün artan baskılarla karşılaşmalarına neden olmuştur.

İş çevrelerine karşı gösterilen tepkiler A.B.D ile sınırlı kalmamış Avrupa'da Amerikan menşeli işletmelere karşı oluşturulan tepkiler kısa sürede diğer ülkelerdeki benzer tepkilerle artış göstermiştir. Bu gelişmeler sonrasında ulusal düzlemde gelişen hukuksal normlar, uluslararası düzlemde de gündeme getirilmiştir. 1960'larda çeşitli baskı gruplarının sınırlarını önemli ölçüde geliştirdiği istihdam ve de doğal çevrenin korunması ile ilgili konular ardı ardına gelen petrol krizlerinin sonucunda durgunluğa bağlı şekilde gerileme sürecine girmiştir (Yamak, 2007:40).

1970' lere gelindiğinde ise gelişmiş ülkelerde hissedilen ağır mali krizler kısa sürede tüm ülkeleri etkisi altına almış ve üretim ilişkilerinin sorgulanmasını gündeme getirmiştir. Ardı ardına gelen petrol krizlerinin etkisi sonucu sarsılan ülkelerde tekrar devletin rol ve işlevlerinin daraltılması gerektiği tartışılmıştır. Tartışmaların odağında devletin görev alanının aşırı genişlediği ve kamusal harcamaları aşırı artırdığı bundan ötürü krizlerin sorumlusu olduğu gibi eleştiriler bulunmuştur. Bu tartışmalar devletin rolü ve işlevlerinde kapsamlı bir dönüşümün de zeminini hazırlamıştır. Bu dönüşüm sürecine hız kazandıran pazar ekonomisini savunan iktisadi politikaların tekrar bütün alanlara egemen kılınması olmuştur. 1980'lerle beraber derinleşen neoliberalizmin en önemli sonuçlarından biri devletin özelleştirmeler aracılığı ile belli başlı alanları özel sektöre devretmesi sonucu işletmelerin önemli bir güç haline gelmesidir. Kimi kamu kurumlarının özelleştirmeler aracılığı ile özel sektöre devredilmesi sonucu devletin toplumsal alandaki rol ve işlevleri işletmelerin önceliğine devredilmiştir. Neoliberal politikalar toplumsal politika alanında öngörülenin aksine devletin rol ve işlevlerinin daraltılması ve gündemin kısa dönemli sorunlar üzerine odaklanması sonucu çoğu az

gelişmiş ülkelerin toplumsal politika alanlarında olumsuz etkilerin gündeme gelmesi sonucunu doğurmuştur (Şenses, 2009: 260). İşletmeler açısından ise bu dönem tekrar Friedman'ın tezini oluşturan iş çevrelerinin karlarını artırmalarının dışında herhangi bir sorumlulukları olmadığı düşüncesi önem kazandığı dönemdir (Yamak, 2009: 95).

Diğer bir anlamda,seksenler işletmelerin toplumsal sorumluluklarını üstlenme girişimlerinde durgunluğun söz konusu olduğu dönemdir. Bu durum ise benimsenen kamu politikalarına bağlanabilir. Dönemin egemen iktisadi politikaları iş çevrelerinin sorumluluklarını benimsemeleri ve geliştirmeleri için bir ortam sunmamış olmasının ötesinde mali durgunluklar bütçe kesintileri gibi nedenlerle toplumsal sorumluluklar adına akan desteğin kesilmesine neden olmuştur. Reagan iktidarının gelişi ile beraber işletmelerin sorumlulukları konusunda daha önceki hükümetler döneminde gündeme gelen düzenlemeler ve oluşturulan kurallar gevşetilmiştir. Hissedarlara karşı işletme sorumluluğu tekrar diğer tüm sorumlulukların önüne geçmiş olsa da kurumsallaşmış olan KSS olgusu tamamen gözden düşmemiştir. İşletmelerin bu olgudan tamamen vazgeçmemiş olmalarının bir nedeni daha önceki dönemlerde bu girişimlerin işletme için karlı bir ortam oluşturduğunu görmüş olmalarıdır. Çünkü toplumun tepkisinin ne denli güçlü olabileceğini ve istikrarın ne denli hızlı bozulabileceğini görmüşlerdi. Bu dönemdeki en önemli gelişmelerden biri doksanlarda gündeme gelen doğal çevre ve sürdürülebilir kalkınma ile ilgili tartışmaların kavramsal temelini oluşturan Birleşmiş Milletler Çevre ve Gelişme Topluluğu'nun hazırlamış olduğu *Ortak Geleceğimiz* adlı rapordur. (Yamak, 2007:53-54).

Zaman içerisinde küreselleşmenin işletmelerde gündeme getirdiği değişimler, işletmeleri sadece ürün ve hizmet üreten ve bunun sonucu kar elde eden kuruluşlar olmaktan çıkarmıştır (Güzelcik, 1999: 220). Tüketim kültürünün artması ve rekabet

unsurlarının değişmesi gibi nedenlerle şletmeler kendi ürünlerini diğer ürünlerden üstün gösterme çabasına girme zorunluluğu ile karşılaşmışlardır. Burada tüketicilerin toplumsal ve çevresel sorunlara karşı ilgilerine dokunan girişimler önem kazanmış ve şletmelerde bunun sonucu toplumsal ve çevresel sorunlara karşı sorumlu olduklarını gösteren girişimlerle gündeme gelme çabası içine girmişlerdir (Durna, 2011: 77). Bu çerçevede doksanlar ve sonraki dönemler de ise KSS ağır bir küreselleşme vurgusu ile anılır olmuştur (Yamak, 2009: 95). Küreselleşme hareketleri sonucunda sınırların ortadan kalkması ve çok uluslu şletmelerin etkin rol üstlenmesi toplumlar arasındaki etkileşimi de artırmış ve şletmelerin toplumla ilgili tavırlarını değiştirmesine samimi ilişkiler kurması gereksinimi hissetmelerine neden olmuştur. Bu dönüşümler sonucu şletmelerin toplumda itibar kazanma ve bunun sürekliliğini sağlama zorunlulukları doğmuştur (Aktan-Börü, 2007: 26). İşte bu noktada toplumun gözünde etkili, güçlü ve uzun vadeli bir kurum etkisi oluşturma adına şletmelerin sorumluluklarına sahip birer şletme olduklarını göstermeleri gerekmiştir (Güzelcik,1999:230).

Görünen odur ki KSS olgusunun günümüzde kazandığı görünüm şletmelerin artan riskler karşısında toplumda etkili bir itibar kazanma ve sürdürülebilir karı canlı tutma girişimlerinin bir uzantısı olduğudur. KSS' nin önem kazanmasına neden olan dinamikleri ne olursa olsun (Durna, 2011: 85) günümüzde şletmelerin kar olgularını sürekli kılmalarına ve toplumda neden oldukları tahribatı görünmez kılmalarına katkı sağlamaktadır. “Kar odaklı kapitalist üretim ilişkileri söz konusu olduğunda” (Durna, 2011:77) KSS olguyu eleştirel bir bakış açısı ile ele almamız önem kazanmaktadır.

1.1.KSS Tartışmaları ve Literatürdeki Gelişimi

1.1.1. KSS'nin Tanımsal İnşası

Tarihsel gelişim sürecinin ardından çalışmanın bu bölümünde,KSS kavramına ilişkin önemli tartışmalar ve bu tartışmaların tarihsel süreç içerisinde nasıl bir gelişim izlediği incelenmiştir. Yamak'ın da değindiği gibi (2009:95) gelişim süreci içerisinde KSS kavramı doğrusal bir düzlemde gelişmemiş olup her dönem çeşitli tartışmalarla harmanlanmış kimi zamansa tekrar eski tartışmaların gündeme geldiği bir düzlemde ilerlemiştir. Kavram ilişkin tartışmaları tarihsel gelişim süreci içinde sistemli biçimde ele alan sınırlı çalışmalar²⁵ KSS kavramına ilişkin gündeme gelen önemli tartışmaları incelemiştir.

Daha öncede değinmiş olduğumuz gibi 1950'ler KSS kavramına dair tanımsal çabaların önem kazandığı bir dönem olmuştur. Carroll'ın değindiğine göre (1999:268 291) kavramı şekillendiren tartışma ve araştırmaların tarihi oldukça uzun bir geçmişe sahip olmasına rağmen, kavrama ilişkin modern literatürün ellilerin bir ürünü olduğu kabul edilmiştir. Bu dönemden önce, KSS kavramını tanımlama girişimleri gündeme gelmişse de modern çağın KSS tartışmaları ellilerin başında Bowen'in kaleme aldığı "İş Adamlarının Sosyal Sorumlulukları" (*Social Responsibilities of Businessman*) (1953) adlı eser ile başladığı kabul edilmiştir. Bowen eserle KSS'nin babası unvanını kazanırken kavrama ilişkin modern literatürün başlangıcı kabul edilmiştir.

Bu dönemde önem kazanan bir diğer olgu bu dönemdeki çalışmalar genellikle işadamlarının sorumluluğu üzerine odaklandıkları gözlemlenmişse de KSS olgusuna

²⁵ Carroll, Archie, B. (1999). "KSS:Tanımsal İnşanın Evrimi" (*CSR:Evolution Definitional Construct*) BUSINESS & SOCIETY, Vol:38, No:3, September, s. 268-295.

Yamak, Sibel (2007), **KSS Kavramının Gelişimi**, İstanbul: Beta.

doğru bir evirilişin izleri srlmştır (Yamak, 2007:34). Bowen kitabının önsözünde ise zgr girişim ekonomisinde işçevrelerinin rollerinin neler olduğunu sorguladığını dile getirmiştir (Yamak,2007:27).

Bowen'in iş adamlarının sorumluluklarını gündeme getirmiş olduğu tanımına göre "iş adamları toplumun arzu ettiği amaç ve değerleri göz önünde bulunduran bazı politikaları benimsemelidirler" (Bowen,1953'den aktaran Carroll,1999:270).

Bowen'in tanımından anlaşılacağı üzere KSS ilk dönemlerinde iş çevrelerinin toplumun değer ve amacı ile örtüşen girişimlerle ilgilenmeleri gerektiği çerçevesinde ele alınmıştır (Aktan-Börü,2007:12). Topluma karşı iş çevrelerinin sorumluluklarının neler olduğunu sorguladığı çalışmasında Bowen'in KSS düşüncesini şekillendiren en önemli inancı güçlü iş adamlarının g ve karar alma merkezinde olduğundan ötürü bu iş çevrelerinin kimi durumlarda vatandaşlara katkı sağladığı düşüncesinden ilham almıştır (Carroll;1999:270). Bir diğer anlatıma göre ise Bowen KSS ahlaki temellere oturtma çabasında olmuştur (Windsor,2006:98). Eserinde özellikle üzerinde durduğu düşüncesine göre iş adamları kendileri ile ilgili kararlar alırken bu kararın doğuracağı daha geniş iktisadi ve toplumsal sonuçları değerlendirmeleri ve gerekirse bu karardan vazgeçmeleri iş çevrelerinin en önemli sorumluluğudur (Yamak,2007:27).

1950' lerde kavrama ilişkin gündeme gelen tanımsal çabalar Bowen ile sınırlı kalmamış kavramsal tartışmalara katkı sağlamış önemli isimlerden biri olan Drucker, iş çevrelerinin ellerinde bulundurduğu gücün kitlelerin üzerinde önemli ölçüde etkide bulunabileceği bir düzleme oturduğunu ve bu çerçevede örgütlerin sorumluluklarının önem kazandığına değinmiştir. Drucker'e göre iş adamlarının sorumluluğu örgütlerin ötesinde iktisadi ve toplumsal sistemi de kapsamalıdır. Ona göre, iş çevreleri sorumlu

davranışlarla örgütlerin toplumun gözündeki itibarını korumanın ötesinde iktisadi ve toplumsal sistemin geleceğini güvence altına alıp son tahlilde uzun vadeli çıkarlarını teminat altına almış olacaktırlar. (Yamak,2007:30).

Belli bir dönem bu gerekçelerle işlevselleştirilmiş ve eleştirilmeden uzun süre kabul görmüş olan KSS kavramı (Banerjee, 2008:62) liberal iktisadi küreselleşmenin ivme kazanması sonucu belirli boşlukların doldurulmasına aracı olacağı öngörülen araçsal bir olgu şeklinde önerilmiştir. Bu çerçevede kavrama ilişkin üretilen eleştirel savların da üzerinde durduğu gibi, KSS küresel liberal iktisadi sistemin düzenlenmesi adına bölgesel güçsüzlüklerin aşılması için tasarlanmış çabaların bir parçası şeklinde değerlendirilmelidir (Blowfield ve Frynas, 2005:508-509).

1950'lerin sonlarına doğru kavrama ilişkin tartışmalara katılan bir diğer isim olan Davis ise iş adamlarının toplumsal güçlerini ellerinde tutabilmeleri için iktisadi sorumluluklarının ötesinde toplumsal sorumluluklar almaları gerektiğine değinmiştir. Buradaki toplumsal sorumluluklar çalışanlar, iş tatmini,istihdam gibi konularla sınırlı tutulmuştur. Davis iş çevrelerinin istihdam ve iş tatmini gibi konuları göz ardı etmesi durumunda bu alandaki toplumsal güçlerini diğer kurumlara devredeceğine değinmiş ve bu çerçevede iş çevrelerinin zamanında sorumluluklarını üstlenmelerini önermiştir (Davis, 1960'dan aktaran Yamak, 2007: 32). Çalışmalarına devam eden Davis daha sonra seksenlerin başında önemli ölçüde kabul gören KSS ve iş gücü arasındaki belli görüşleri inşa eden isimlerden biri olmuştur. Buna göre bazı KSS sahibi iş kararları iş çevrelerine uzun vadede iktisadi kazanç getiren şansa dönüşebilir (Carroll,1999:271). Banerjee (2008:62) sınırlı görgül çalışmalarla desteklenmiş olan bu görüşün temelini anlamının zor olmadığı çünkü bu iddiaların KSS'nin işlevselleştirilmesine aracı olan oldukça güçsüz iddialardan beslendiğini dile getirmiştir. Söz konusu ilişkinin görgül

kanıtlarının şüphesine rağmen iddialardan biri işadamlarının toplumun gözünde kötü bir vatandaş olması durumunda lisansının toplumun gözünde reddedileceğidir. Diğer önemli iddialardan biri ise güçlü bir kurumsal vatandaşlığın güçlü bir iktisadi sonucu getireceğidir (Banerjee,2008:62).

Keskin ise (2010:5) liberal geleneğin içinden üretilen savların KSS kavramını araştırmalarının ötesinde KSS’u daha geniş evrensel ahlaki değerler çerçevesinde sunma çabalarının arkasında açıkça dilendirilmemiş kurum öz çıkarı olduğunu iddia etmiştir. Bu çerçevede, Fineman ve Snell’in (aktaran Banerjee,2008:73) de değindiği üzere KSS alanı ne kurumun mali ve iktisadi önceliklerine göre değerlendirilebilir ne de “*Etik Pragmatik Yönetim*” çerçevesinde meşrulaştırılabilir.

1950’lerin sonuna gelindiğinde tanımsal literatür önemli ölçüde gelişirken, bu dönemin ardından, 1960’lar kavrama ilişkin çeşitli bakış açıların gündeme geldiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde tanımsal literatürün gelişmesine katkı sağlamış önemli isimler Davis, McGuire, Walton, Frederick, (Carroll;1999:291) olurken, tartışmaların arttığı dönemde ise Carr ve Friedman öne çıkan isimler olmuştur.

1950’lerin sonuna doğru Davis’in makalesinin çıktığı dergide kavrama ilişkin görüşlerini dile getiren Frederick ise (Yamak,2007:32) iş çevrelerinin önemli ölçüde artan gücünün işadamlarının sorumluluklarına bazı standartlar getirilmesi gerektirdiğini savunmuştur. Mali gücün belirli ellerde toplandığını ve işadamlarının elinde orantısız bir gücün biriktiğinin savunulduğu çalışmada²⁶ Frederick (2007:32) bu gücün toplum için nasıl kullanılabilceği ile ilgili beş düşünce akımından bahsetmiştir. Bunların ilki iş çevrelerinin gönüllü bir biçimde kamu çıkarlarını koruma amacı gütmesi düşüncesi

²⁶ Frederick, C. William. (1960). “The Growing Concern Over Business Responsibility” *California Management Review*, 2: 54-61.

ile şekillenmiş ve iş çevrelerinin bu güçlerini olumsuz kullanmamaları için bir kurum vicdanı oluşturulması gerektiğini savunmuştur. İkinci düşünce akımı da din ahlakının işletmenin problemlerinde esas alınmasını önermiştir. Frederick'in gündeme getirdiği beşli sıralamanın diğeri iş çevrelerinin sahip oldukları gücün kabullenilmesi gerektiği ve bunun dengelenmesi adına çeşitli güç odaklarının oluşturulması gerektiğini öneren güç dengesi düşüncesidir. Bu akım ekonominin çeşitli unsurları arasında denge işlevi gören bir karşı güç üretme sürecinde devletin sorumluluğunun önemli olduğunu iddia etmektedir. Dördüncü akım ise kurumsal sorumluluğun herkesin güç odaklaşmasının tehlikelerini anlaması ile gerçekleşeceğini savunan buna rağmen herhangi bir çözüm önerisi sunmamış olan akımdır (Frederick, 1960'dan aktaran Yamak,2007:32-33).

KSS'nin barındırdığı asli düşüncenin iş çevrelerinin topluma katkıda bulunma adına çalışma zorunluluğuna sahip olmaları gerektiği olduğunu dile getiren Frederick (1994:151) iş çevrelerinin sorumluluğunun önce toplumun beklentilerini göz önünde bulunduran iktisadi bir sistemin çalışmasını sağlamaları olduğunu dile getirmiştir. Bu çerçevede Frederick (Yamak,2007:34) iş adamlarının kar arzularından hiçbir koşulda vazgeçmelerinin mümkün olmadığını bu nedenle işadamlarının bu amaçlarını toplum çıkarları ile örtüştürmeleri gerektiğini savunmuştur.

McGuire ise "İşletme ve Toplum"(1963) adlı eserinde KSS'nin iş çevrelerinin iktisadi ve hukuki sorumluluklarının ötesinde içinde girişimde buldukları topluma karşı olan belli başlı sorumlulukları anlamına geldiğini dile getirmiştir. Bu dönemde KSS kavramına ilişkin açıklamaları Blomstrom ve Davis'in katkıları ile devam etmiş ve Blomstrom kavramın iş adamlarının aldıkları kararlardan ötürü toplumsal sistemin üzerinde neden olduğu etkilerini göz önünde bulundurmaları anlamına geldiğini iddia etmiştir. Yine bu dönemde Walton ise KSS'nin iş çevrelerinin toplum ile ilişkilerinin

samimi olmasına imkân tanıdığına ve bu gibi ilişkilerin iş çevreleri ve ilgili grupların amaçlarına ulaşabilmeleri için önemli olduğuna değinmiştir (McGuire,1963, Walton, 1967, Davis-Blomstrom, 1966'dan aktaran Carroll, 1999:271-272).

Bu dönemde iş çevrelerinin belirli ahlaki kuralları göz önünde bulundurmaları gerektiği üzerinden giden savların aksine, bu dönemin sonlarına gelindiğinde kaleme aldığı makalesinde Carr iş çevrelerinin karlılığın sağlanmasının dışında herhangi bir ahlaki sorumluluklarının olmadığını iddia etmiştir. Carr'ın iddiasına göre işçevreleri kanunlara bağlı kalma koşulu ile kendilerini karlılığa götüren her girişimde bulunma özgürlüğüne sahiptirler. Karın maksimize edilmesine odaklanan bu düşünce esasen ilerde değineceğimiz gibi hissedarların karlarını merkez alan hissedar modelleridir (Yamak, 2007: 37-38). Friedman'da bu dönemlerde benzer şekilde iş çevrelerinin en önemli sorumluluğunun hissedarlarına karşı olduğunu savunmuştur.

Garriga ve Mele (2004:53) Friedman'ın KSS kavramını sadece iş çevrelerinin iktisadi çıkarlarına ulaşmaları için araçsallaştıran savların en önde gelen isimlerinden biri olduğunu dile getirmişlerdir. Friedman'a göre iş çevrelerinin sorumluluğu sadece hissedarlarının karlarını ülkelerin ahlaki ve hukuki değerleri çerçevesinde maksimize edebilmeleridir. Friedman'ın savunduğuna göre KSS olgusu işadamlarına arzu edilen iş gücünü çekmeleri gibi kurumların uzun vadede çıkarlarını güvence altına alan kimi değerli imkânlar sunabilir (Friedman, 1970'den aktaran Mele ve Garriga, 2004:53).

1.1.2. 1970-1990: KSS ve Alternatif Temaların Gelişimi

1970'lere gelindiğinde ise KSS kavramı daha belirgin bir hal alırken,kavrama ilişkin çeşitli vurguların dile getirildiği gözlemlenmiştir. Söz konusu dönemin önemli gelişmelerinden biri, iş çevreleri ve toplumun arasındaki ilişkinin merkez alındığı bir

akademi alanının doğmuş olmasıdır. Bu alan kurum ve toplum arasında sözleşmenin olduğunu kabul ederken, iş çevrelerinin sorumluluklarının neler olduğunu sorgulamış ve iş çevrelerinin artan güçlerini değerlendirmiştir. Yapılan bir araştırma sonuçlarına göre, KSS ve kavramlarla ilgili eserler bu dönemde geçen dönemlere nazaran önemli ölçüde artış göstermiştir (Yamak,2007:45).

1970' lerin KSS kavramına katkı sağlamış egemen isimlerine gelince Carroll (1999:273) bu dönemin Morrell Heald'ın kaleme almış olduğu oldukça ilginç bir eser ile başladığına değinmiştir. İş çevrelerinin Sorumlulukları:İşletme ve Toplum (1970) (*The Social Responsibilities of Business:Company and Community*) adlı eserle Heald kavrama ilişkin özgün bir tanım vermemiş daha önceki dönemlere benzer bir çizginin izinden gitmiştir. Heald'de iş çevrelerinin belirli sorumluluklar üstlenmeleri gerektiği üzerine durmuştur (Carroll,1999:273).

Dönemin literatürüne katkı sağlamış diğer isimlerden Eells,Steiner,Preston ve Jonhson ile Carroll'ın kavrama ilişkin tartışmaları önemlidir.Johnson'un bu dönemde kaleme almış olduğu Çağdaş Toplumlarda İşletme (1970) (*Business in Contemporary Society: Framework and Issues*) adlı eserle, literatüre Johnson' un *geleneksel bilgelik* adını verdiği bir kavram girmiştir. Bu teze göre, sorumlu bir kurumsal işletme sadece karı için önemli gördüğü hissedarlarını değil hesabına çalışanlarını, tedarikçilerini ve ulusu da göz önünde bulundurmalıdır. KSS kavramına ilişkin bir eleştiri getirmiş olan Johnson iş çevrelerinin sadece kar amaçlı toplumsal programlar üretebileceğini buna göre KSS'nin uzun vadeli karı maksimize eden bir araç şeklinde benimsenebileceğini iddia etmiştir. Yazarın bu düşüncesine göre işadamlarının temel değerleri çıkarlarının gözetilmesidir ve bu nedenle kurumlar genelde çoklu amaçlardansa sadece karlarına odaklanma konusunda daha isteklidirler. Johnson'ın *lexicographic view* kavramı ile

adlandırmış olduğu bu görüşe göre, iş çevreleri tüketiciler gibi amaçlarını önemlerine göre sıralarlar ve bu amaçlar çeşitli nedenlere göre şekillenir. Lexicographic view ise bu çerçevede güçlü kar odaklı iş çevrelerinin KSS girişimleri ile meşgul olabileceğini kar merkezli KSS davranışında bulunabileceğini gösterir (Johnson, 1971'den aktaran Carroll,1999:273-274). KSS ve karlılık arasındaki ilişkinin açıklanabilmesi için ciddi araştırmalar gündeme gelmiş olmasına rağmen belirli nedenlerden ötürü bu ilişkinin açıklanmasının mümkün olmadığını iddia eden çalışmalar vardır (Aupperle vd.,1985: 446). Yine bu dönemde, Steiner ise KSS kavramını iş çevrelerinin iktisadi çıkarlarını korurken toplumun amaçlarına ulaşabilmelerinin iş çevrelerinin belirli sorumlulukları üstlenmeleri gerektiği ve toplumun isteklerinin gerçekleşmesine katkıda bulunulması ile açıklamıştır (Steiner,1971'den aktaran Carroll,1999:276).

Eells ve Walton KSS'nin kurumların girişimlerinin toplumsal sahne üzerinde neden olduğu sorunların çözümüne katkı sağlanması adına örgüt ve toplum arasında ahlaki kurallar çerçevesinde oluşturulan bir sözleşme şeklinde açıklamalar getirmiştir (Carroll,1991:40).

Kavram uzun süre çeşitli bakış açıları ile tanımlanmış olsada, kavrama ilişkin dile getirilen görüşlerin çoğu kavramı, iş çevrelerinin toplum üzerinde neden olduğu sorunların çözümüne katkı sağlamaları ve iş çevrelerinin hissedarları ve de çevresi ile ilişkilerinin samimi olmasına imkân tanınması gibi araçsal olgularla açıklanmıştır. Bu çerçevede, Banerjee'nin de üzerinde durduğu gibi (2008:66) çoğu uluslararası kurum 1960'lar ve 1970'lerde gündeme gelen endüstrileşme eleştirilerine cevaben çevresel ve toplumsal politikalar geliştirmişlerdir. Çevre sorunlarına ilişkin algının artması ile beraber çevrenin korunması ilgilenilmesi gereken problemlerden biri haline gelirken (Newton ve Harte, 1997'den aktaran Banerjee, 2008: 66) KSS iş çevrelerinin toplum

üzerinde olumlu bir izlenim bırakabilmesi adına izlemesi gereken zorunlu politikanın bir parçası olmuştur denilebilir.

1.1.2.1. Kurumsal Sosyal Tepkisellik Teorisi

Kuramsal tartışmalar bu dönemde genelde kavramın tanımlanması girişimleri ile sınırlı kalmış olmasına rağmen görgül çalışmaların izlerini sürmemiz mümkündür. 1970'lerin başlarında Harvard Business School KSS ile ilgili bir araştırma dâhilinde incelemeler gerçekleştirmiş ve araştırmanın çıkış noktasını ise KSS konusunda daha pragmatik bir modelin geliştirilmesi oluşturmuştur. Bu incelemelerin sonucunda elde edilen veriler doğrultusunda *Kurumsal Sosyal Tepkisellik Yaklaşımı* ileri sürülmüştür. Araştırma daha önce Dill'in sorguladığı "iş çevrelerinin olumlu toplumsal değişimin gerçekleşmesi adına artan baskılara nasıl cevap verebileceği" üzerine odaklanmıştır (Freeman-Reed,1983:90). Ackerman ise (aktaran Yamak,2007:46) günden güne daha da karmaşıklaşan örgütselliğin neden olduğu zorlukların işletmelerden beklenen kimi toplumsal isteklere cevap vermesini güçleştirdiğine ve bu nedenle, Tepkiselliğin KSS kavramını netleştirdiğine değinmiştir.

Frederick ise 1970'lerin sonlarına doğru *Kurumsal Sosyal Tepkisellik* ile ilgili değerlendirmelerinde kavramın önemli bir düzlemde durduğuna değinmiştir. Toplum ve iş çevreleri arasındaki ilişkinin kavramsal geçişini açıkladığı çalışmasında CS1 ve CS2 kavramları önem kazanmıştır. Ona göre, CSR1 kavramı işçevrelerinin toplumun geliştirilmesi adına üstlenmeleri gereken belli sorumlulukları olduğunu savunan KSS kavramıdır. CSR2 ise CSR1'e oranla daha gerçekçi bir kavram olduğunu savunduğu işletmelerin toplumun oluşturduğu baskılara cevap vermesi anlamına gelen *Kurumsal Sosyal Tepkisellik* kavramıdır (Frederick,1994:150). Wartick ve Cochran (1985:762)

CSR2 ile amaçlananın toplumsal zorunluluğun vurgusunun toplumsal tepki sürecine çekilmesidir. Bu nedenle, hem ahlaki değerleri hem de toplumsal sözleşmenin temel alındığı bir toplumsal tepki amaçlanmaktadır.

Şekil 1: Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Kurumsal Sosyal Tepkisellik Arasındaki Farklar

	SOSYAL SORUMLULUK	SOSYAL TEPKİSELLİK
Temel Yaklaşımlar	Etik	Pragmatik
Analiz Birimi	Toplum	İşletme
Odak Noktası	Sonuçlar	Araçlar
Amaç	Çevrenin İzlenmesi	İçerinin Yansıtılması
Vurgu	Yükümlülükler	Yanıtlar
İşletmenin Rolü	Ahlaki Vekil	Mal ve Hizmet Üreticisi
Karar Kapsamı	Uzun Vade	Orta ve Kısa Vade

(Wartick ve Cochran, 1985'den aktaran Yamak, 2007:61)

1980'lere gelindiğinde, benimsenen kamu politikaları sonucu KSS alanındaki gelişmeler gerileme sürecine girerken, iş çevrelerinin sadece hissedarlarına karşı olan sorumluluğu egemen görüş olmuştur. Bu dönemdeki olumsuz koşullara rağmen, bazı önemli gelişmelerin de söz konusu olduğunu dile getirmemiz mümkündür. Yazınsal alanda görülen bu gelişmelerden birisi, KSS'nin etik ağırlığına önem veren İş Ahlakı Topluluğu diğeri ise İş Etiği Dergisinin kurulmuş olmasıdır. Bu dönemde, İş Ahlakı konusunun daha açık bir kimlik kazandığı görülmüştür. Benzer şekilde, Frederick'in CSR3 (*Corporate Social Rectitude*) kavramı bu dönemde gündeme gelen kavramdır. Bu kavram, iş çevrelerinin benimsediği politikalarında ahlaki doğruluğu gözetmeleri

üzerine temellenmiştir. Bu dönemde, *Kurumsal Sosyal Tepkisellik Yaklaşımı* egemen kültürü oluştururken, işletmeler toplumla ilişkilerini geliştirmelerinin aksine var olan durumlarını korumuşlardır (Yamak,2007:53-55).

KSS kavramına ilişkin açıklamaların her geçen gün daha belirsiz ve tartışmalı bir hal aldığına değinen Garriga-Mele (2004:51) bu durumun açıklığa kavuşturulması içinse KSS kavramına ilişkin tartışmaların esasen belli başlı kategorilerde incelenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Buna göre birinci grubu temsil eden teoriler için toplumu göz önüne alan girişimler iktisadi sonuçlar elde edilmesi için sadece amaca giden bir araçtır. Bu teoriler iktisadi amaçları göz önünde bulundururken iş çevreleri ve toplum arasındaki etkileşimi sadece bu amaçlar doğrultusunda kabul ederler. Ardından ikinci grup teoriler ise iş çevrelerinin toplumsal güçlerini vurgularken üçüncü grup teoriler iş çevreleri ile toplumsal talepleri bütünleştirme amacını taşır. Son tahlilde de toplum ve iş çevreleri arasındaki ilişkinin ahlaki değerlere sahip olması gerektiğini savunan ve bu çerçevede KSS iş çevrelerinin ahlaki bir zorunluluğu olduğunu kabul eden son grup teorilerdir (Garriga ve Mele, 2004:51-55).

Yazınsal anlamda, 1980'ler kavrama ilişkin belli başlı temaların geliştirilmesi açısından önemlidir. Daha öncede değindiğimiz gibi,KSS alanındaki gelişmeler 1980 dönemi ile gerileme sürecine girerken,olumsuz koşullara rağmen önceden geliştirilen temaların olgunlaştığı dönemdir. Söz konusu dönemde geliştirilen bu temalar *Paydaş Teorisi*, *Kurumsal Sosyal Performans Teorisi* ve *İş Ahlaki Teorisi*'nin belirginleşmesi ile olgunlaşmıştır (Carroll, 1999: 268).

1.1.2.2. KSS ve Paydaş Teorisi

Seksenlerin ortalarında Freeman günümüzde de başvurulan kuramlardan biri olan *Paydaş Kuramını* geliştirmiştir. Esasen kuramın kökleri oldukça uzun bir tarihi geçmişe sahiptir. Kuramın gelişim süreci içindeki *paydaş* kavramının tanımı ve olası etkileri de değişiklik göstermiştir. Önceleri kavram sadece iş çevrelerinin uzun süreli amaçlarına ulaşmaları üzerindeki etkileri bağlamında alınırken; sonraları *paydaşların* katılımı gündeme gelmiştir. Bu çerçevede; daha önceleri *paydaş* kavramının olumsuz bir hal içerebileceği düşünülmezken Nader'in öncülüğünde örgütlenen baskı grupları gibi oluşumların etkisi ile kavramın karşıt bir duruşu da içerebildiği anlaşılmıştır. Bu nedenle, toplumun iş çevrelerinden artan beklentileri ile kavramın karmaşıklaşmış bir çevrede kurumsal sürece nasıl eklenilebileceğini anlama gereği doğmuştur (Yamak 2007:56-57). Bu çerçevede, iş çevreleri sadece mal ve hizmet üreten kuruluşlar değil çalışanlarını ve toplumu da göz önünde bulunduran ve çevrenin korunmasına katkıda bulunan kuruluşlar şeklinde tanımlanmıştır (Sabuncuoğlu,2004:25).

Miles vd., ise (2006:195) bu çerçevede rekabetçi konumlarının geliştirilmesi adına küresel düzlemdeki çoğu kurumun kurumsal politikalarında toplumsal konular ile ilgili politikalar geliştirdiğine ve kurumsal *paydaşlarına* odaklanan bir dönüşümü merkez aldıkları sürece girmiş olduklarına değinmiştir.

Freeman ve Reed (1983: 89) bu teorinin en dar anlatımla temelde işletmelerin hissedarlarına karşı olan sorumluluklarına ilaveten toplumda sorumlu oldukları diğer gruplar anlamına geldiğini vurgulamıştır. İşletmeden çıkarı olan kişiler ve kurumlar işletmenin *paydaşlarını* oluşturmaktadır. Buna göre hisse sahipleri, kurum çalışanları ve müşterileri ile kredi desteği verenler bu grubun bileşenleridir. Kısacası bu teorinin

iş çevrelerinin etkileşimde olduğu kişi ve gruplar arasında bir ilişkinin var olduğunu savunan önermesine göre işletmeler girişimleri ile bu gruplar ve kişiler üzerinde bazı etkilerde bulunurken bu gruplar ve kişiler de kendi girişimleri ile işletmenin gelişimi için katkıda bulunabilirler. Bu düşüncenin en önemli kritiği çıkar ilişkisine bağlı olan bir etkileşimden söz edilmiş olmasıdır.

Bu çerçevede Aktan ve Börü'nün de (2007:14) değindiği gibi bu iddiaların en önemli amacı iş çevrelerinin uzun vadede amaçlarını gerçekleştirmesi adına iç ve dış çevresi ile olan ilişkilerinin güçlendirilmesi gereğidir. Diğer açıklama ise A. Russell liderliğindeki kavramı “*sistem teorisi*” içinden ele alan araştırmacılardan gelmiştir. Russell toplumsal sorunların sistemdeki *paydaşların* etkileşimi ile çözülebileceğini ileri sürmüştür.

1.1.2.3. Kurumsal Sosyal Performans Teorisi

Daha öncede değindiğimiz gibi 1980'lerin en önemli özelliklerinden biri KSS kavramını daha kapsamlı modeller altında geliştirme çabalarının gündeme gelmesidir (Carroll,1999:287). Bu dönemde gelişen *Kurumsal Sosyal Performans* (KSP) üzerine önem kazanan çalışmalar daha sonra KSS'yi içine alan model şeklini almıştır. KSP kavramını uzun süre üzerinde çalışılmış bir kavram olsa da Wood'a göre (1991:692) Wartick ve Cochran'ın iş ve çevresi arasındaki ilişki üzerine araştırmaları kavramsal ilerlemenin en önemli temellerini oluşturmuştur.

Wartick ve Cochran (Wood;1991:693) daha önce öne sürülen modeli kurumsal girişimlerin iş çevrelerinin dış çevresi ile ilişkileri çerçevesinde ele almış ve modele motive edici ilkeler, davranışsal süreçler ve gözlemlenebilir sonuçlar gibi üç ana ilke eklemiştir (Wood,1991:693). Onlara göre, kuruluşun KSS ilkeleri dış çevresi ile

olan ilişkileri çerçevesinde toplumsal tepki süreçlerini, politikalarını ve gözlemlenen sonuçlarını içermelidir (Wartick ve Cochran, 1985:767).

Şekil 2: Kurumsal Sosyal Performans

İlkeler	Süreçler	Politikalar
KSS Ekonomik Hukuksal Etik Hayırseverlik	Tepkisellik Tepkisel Savunmacı Uzlaşmacı Girişimci	Sosyal Konuların Yönelimi Konuların Belirlenmesi Konuların Analizi Yanıt Geliştirilmesi
Yönelim İşletmenin Toplumsal Kontratı Ahlaki Vekil Olarak İşletme	Yönelim Değişen Toplumsal Koşullara Yanıt Verebilme Kapasitesi Yanıt Geliştirmek İçin Yönetmel Yaklaşımlar	Yönelim Sürprizleri Azaltmak Etkin Kurumsal Sosyal Politikalar Belirlemek
<i>Felsefi Yönelim</i>	<i>Kamusal Yönelim</i>	<i>Örgütsel Yönelim</i>

(Wartick ve Cochran, 1985'den Aktaran; Yamak;2007:59)

Yamak'a göre (2007:60) KSS bu modelde ilkeleri oluştururken, tepkisellik ise bu ilkelerin gerçekleştirilmesi sürecini kapsamaktadır. Toplumsal konuların yönetimi ise kurumun benimsediği politikalar çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu modelde KSS iki kavram üzerine temellenmiştir. Bunlardan birincisi iş çevrelerinin toplumda kabul görmesine aracı olan *toplumsal kontrat* diğeri ise kurumların toplum içinde ahlaki bir vekil olduğunu savunan *ahlaki vekil* kavramıdır (Yamak,2007:60).

Tablodan da anlaşılacağı üzere, Carroll'ın öne sürdüğü ve daha sonra Wartick ve Cochran'ın geliştirdiği KSP kavramı, toplumun beklentileri karşısında kurumların alacağı önlemler üzerinde durmuştur. Kurumların sürekliliğinin sağlanması için karar alma sürecinde hissedarların dışında diğer grupların da göz önünde bulundurulmasını

önermiş bu çerçevede kurum çıkarımı esas alan bir etkileşimin söz konusu olabileceği üzerinde durmuştur (Keskin,2010:13).

1.1.3. 1990-2000: KSS ve Önem Kazanan Kavramlar

1990'lara gelindiğinde, KSS düşüncesi Keskin'in (2010:13) değindiğine göre, hem neoliberal dönüşümlerin süren etkisi hem de endüstrileşmenin getirdiği gelişme ve bu gelişmelerin neden olduğu tehlikeler altında gelişimini sürdürmüştür.

İş çevreleri neden oldukları çevre sorunları ve insan hakları ihlalleri nedeni ile toplumda eleştirilere maruz kalırken, endüstrileşmenin doğurduğu olumsuz koşulların ve bu gelişmelerin karşısında toplumda baskı gruplarının oluşumunun artması sonucu KSS politikalarını daha sistemli bir etkinliğe dönüştürme sürecine girmişlerdir.

Zaman içerisinde küreselleşmenin işletmelerde gündeme getirdiği değişimler, işletmeleri sadece ürün ve hizmet üreten ve bunun sonucu kar elde eden kuruluşlar olmaktan çıkarmıştır (Güzelcik, 1999: 220). Tüketim kültürünün artması ve rekabet unsurlarının değişmesi gibi nedenlerle işletmeler kendi ürünlerini diğer ürünlerden üstün gösterme çabasına girme zorunluluğu ile karşılaşmışlardır. Burada tüketicilerin toplumsal ve çevresel sorunlara karşı ilgilerine dokunan girişimler önem kazanmış ve işletmelerde bunun sonucu toplumsal ve çevresel sorunlara karşı sorumlu olduklarını gösteren girişimlerle gündeme gelme çabası içine girmişlerdir (Durna, 2011: 77). Bu çerçevede doksanlar ve sonraki dönemler de ise KSS ağır bir küreselleşme vurgusu ile anılır olmuştur (Yamak, 2009: 95). Küreselleşme hareketleri sonucunda sınırların ortadan kalkması ve çok uluslu işletmelerin etkin rol üstlenmesi toplumlar arasındaki etkileşimi de artırmış ve işletmelerin toplumla ilgili tavırlarını değiştirmesine samimi ilişkiler kurması gereksinimi hissetmelerine neden olmuştur. Bu dönüşümler sonucu

işletmelerin toplumda itibar kazanma ve bunun sürekliliğini sağlama zorunlulukları doğmuştur (Aktan-Börü, 2007: 26). İşte bu noktada toplumun gözünde etkili, güçlü ve uzun vadeli bir kurum etkisi oluşturma adına işletmelerin sorumluluklarına sahip birer işletme olduklarını göstermeleri gerekmiştir (Güzelcik,1999:230).

Yamak'ın değindiğine göre, (2007:63-64) doksanlar iş çevrelerinin toplumsal ilişkilerine odaklanan çoğu kuruluşun temellerinin atılmış olması açısından önemlidir. Bu dönemde “İşletme ve Toplum Kuruluşu” kurulmuş ve mali ve çevre ile ilgili çoğu skandalın ardından okullar KSS alanındaki derslerini artırmışlardır. Bu dönemde söz konusu olan bir diğer önemli oluşum ise kurumların çevresel ve toplumsal ilgilerinin artırılması amacı ile kurulan (*Coalition for Environmentally Responsible Economies*) CERES dir. CERES resmi sitesinde kendisini sürdürülebilirliğin sağlanmasının lideri ve en önemli savunucularından biri şeklinde tanımlamıştır. Sürdürülebilir küresel bir ekonominin oluşabilmesi adına güçlü iş çevrelerinin örgütlenmesini en önemli görevi şeklinde açıklamıştır (CRES)²⁷. Bu çerçevede üzerinde durulması gereken en önemli kavramlardan biri olan sürdürülebilir kalkınma seksenlerde gündeme gelen kalkınma ve çevre arasındaki ilişkinin anlaşılması için kullanılan bir kavramdır. 1990'larla söz konusu kavram KSS ile beraber anılır olmuştur. Sürdürülebilir kalkınma kavramına ilişkin 100'ü aşkın tanım olmakla beraber (Holmberg-Sandbrook,1992'den aktaran Banerjee,2008: 64) genelde Brundtland'ın tanımı kullanılmıştır (Banerjee,2008: 64).

Brundtland'ın tanımına göre, (WCED, 1987'den aktaran Banerjee, 2008:64) sürdürülebilir kalkınma kavramı, temelde insanlığın geleceğinde doğacağı öngörülen gereksinimler doğrultusunda var olan maddi ve manevi değerlerin kullanımına ilişkin

²⁷ CERES, <http://www.ceres.org/> (Erişim Tarihi: 29.01.13)

bir değişim sürecidir. Genelde kabul gören bu tanımlama, Banerjee'nin de (2008: 65) değindiği gibi, kavramsal bir açıklamadansa slogan olma özelliği göstermiştir.

Sürdürülebilir Kalkınma Dünya İş Konseyi (WBSCD) KSS kavramını, (1998) önce iş çevrelerinin ahlaki davranışlar çerçevesinde işgücünün ve ailelerin var olan standartlarının artırılmasına, bu bağlamda, iktisadi kalkınmanın sağlanmasına katkıda bulunmaları ile açıklamıştır. WBSCD 2002' de ise bu tanıma sürdürülebilir kalkınma kavramını da eklemiştir (Blowfield ve Frynas,2005: 501).

Smith'e göre, (aktaran Özkol vd., 2005:139) sürdürülebilir kalkınma bugünün gereksinimlerinin gelecek kuşakların gereksinimlerinin karşılanması olanağından hiç bir ödün vermeden karşılanmasını merkez alan kalkınma modelidir.

Son zamanların en önemli gündem maddelerinden biri olan sürdürülebilirliğin sağlanması konusunda gündeme gelen tartışmaların çoğu küreselleşme sürecinin hız kazanması ile beraber toplumdaki güçleri önemli ölçüde artan uluslararası işletmelere odaklanmaktadır. Bu tartışmaların ana temasını ise bu kuruluşların toplumda değişen rollerine paralel bir biçimde toplumsal sorumluluklarının arttığı ve sürdürülebilirliğin sağlanmasında toplumda öne çıkan aktörlerin küresel ekseninde kurumsal vatandaşlığa sahip olmaları ile mümkün olduğu oluşturmuştur.

Bu doğrultuda 1980' lerden itibaren gelişmekte olan ekonomilerde toplumsal ve çevresel koşulların iş çevrelerince istismar edilmesi sürekli gündeme gelen önemli sorunlardan biri haline gelmiştir. Bu çerçevede, KSS işçevrelerinin sorumlusu olduğu kurumsal ihlallerden aklanabilme mücadelesi için geliştirdikleri çabaların bir parçası olmuştur. Bu bağlamda uluslararası kuruluşlarca sürdürülebilir kalkınma kavramı adı

altında hem iş çevrelerine hem de toplumlara katkı sağladığı gerekçesi ile önerilen bir kavram olmuştur (Blowfield ve Frynas, 2005:505).

Bu çerçevede KSS kavramına ilişkin eleştirel bir bakış açısı iktisadi aktörlerin arasındaki güç dengesinin eksenindeki değişimi gösterdiği gibi kavramın ise genelde ekonomi politikasına önem veren iktisadi kuruluşlarca gündeme getirildiğini de önemli ölçüde gösterecektir. *Union Cardibe, Nike, Exxon ve Shell* gibi uluslararası işletmeler gelişmemiş ekonomilerdeki önemli çevresel problemlerin ve bu problemlerin toplum üzerinde neden olduğu sonuçların sorumlusu olmalarına rağmen aslında halkın baskı ve eleştirilerine karşı davranış kuralları geliştirme zorunluluğu karşısında geliştirdiği hakla ilişkiler çalışmaları ile daha güçlü hale gelmişlerdir (Banerjee, 2008: 62-73).

1990’larda gözlemlenen bir diğer önemli olgu ise sürdürülebilirliği göz önüne alan ve toplum, ekonomi ve çevre arasında denge kurulmasını öne süren düşüncenin merkez alındığı “Üçlü Raporlama” (*Triple Bottom Line*)’dır. Üçlü raporlama sistemi iş çevrelerinin nihai başarısının sadece iktisadi sonuçlara bağlı olmadığını kurumların toplumsal, ahlaki ve çevresel tutumlarının da göz önüne alınması gerektiği önermiştir (Yamak, 2007: 66).

Kurumsal vatandaşlık kavramı ise bu dönemde önem kazanmış olan bir diğer kavramdır. Bu kavram Sarıkara ve Kara’nın (2007:228) değindiğine göre toplumların gelişimi ile işçevrelerinin gelişiminin paralel bir düzlemde ilerlediğini kabul ederken, sürdürülebilir kalkınmanın her geçen gün önem kazanması ile iş çevrelerinin küresel kalkınma üzerindeki rollerinin de önem kazandığını savunmaktadır. Bu doğrultuda iş çevrelerinin sürdürülebilir kalkınma için gösterdiği girişimlerin toplumların ötesinde iş çevrelerinin varlığını sürdürmeleri için de gerekli olduğu savunulur. Bu çerçevede,

kurumsal vatandaşlık kavramı sürdürülebilir kalkınma için olduğu kadar kurumların sürdürülebilirliği içinde gerekli bir kavram şeklinde önem kazanmıştır (2007:228).

1990'ların başında önem kazanan bu kavram sürdürülebilir kalkınma kavramı adı altında hem toplumsal hem kurumsal sürdürülebilirliğin sağlanması için kurumun da bir vatandaş olarak sorumluluk alması gerektiğini vurgulamaktadır.

Aktan ve Börü (2007: 21-22) ise kurumsal vatandaşlığın işletme literatüründe iş çevrelerinin sorumluluk rolü üzerine odaklanan bir kavram olarak gündeme gelmiş olduğunu ve iş çevrelerinin ticari girişimleri esnasında ahlaki ve toplumsal kurallara önem vermeleri anlamına geldiğini iddia etmişlerdir. Nasıl ki vatandaşların toplumda vatandaşlık ödevi varsa iş çevrelerinin de vatandaşlara karşı ödev ve sorumlulukları vardır.

Farklı şekillerde tanımlanabilen bu kavram diğer bir tanıma göre, vatandaşlar gibi iş çevrelerinin kendi çıkarlarını korurken topluma da katkıda bulunmalarının göz önüne alınması düşüncesinden doğmuştur (Yamak,2007:66).Diğer anlamda, Windsor ise (2001:227) kurumsal sorumluluğun esasen iş çevrelerinin amacına ulaşmaları için kullandıkları bir kavram olduğunu kurumsal vatandaşlığın da bu amacı pekiştiren bir kavram şeklinde 1990'larda önem kazandığını savunmuştur.

Keskin (2010:27) de benzer şekilde KSS'den türetilen benzer kavramların da KSS gibi güçlü bir hukuki zeminle desteklenmeden güçlü iş çevrelerinin çıkarlarının meşrulaştırılmasına aracı olan bir hale indirildiğini savunmuştur. İş çevrelerinin dış çevresi ile ilişkilerinin geliştirilmesi anlamına gelen kurumsal vatandaşlık da işlevsel bir kavram şeklinde kalmıştır. Banerjee'nin de değindiği gibi, (aktaran Keskin,2010: 27) kurumsal vatandaşlık en önce kurumun iktisadi karlılığı ile ilişkilidir ve özellikle

gelişmemiş ekonomilerde işçevrelerinin neden olduğu çevresel ve toplumsal tahribatı üstlenebilen bir kimliğe sahip işletmelerin varlığından söz edilmesinin güç olduğu da iddia edilebilir (Keskin,2010:27). Garriga ve Mele (2004:57) kurumsal vatandaşlığın daha öncede var olan bir düşünce olmasına rağmen son dönemlerde önem kazanmış olmasının küreselleşmenin toplumsal alanda neden olduğu krizlere ve ÇUŞ'lerin söz konusu dönemde hükümetlere göre toplumsal ve iktisadi anlamda önemli ölçüde güç elde etmiş olmalarına bağlamışlardır.

Benzer şekilde, kurumsal vatandaşlık kavramının esasen iki önemli toplumsal olgunun sonucu gündeme geldiğini savunan Windsor, (aktaran Yamak, 2001: 67-68) bu olgulardan ilkinin, seksenlerde devletin toplumsal alandan çekilmesi sonucunda iş çevrelerinden beklentilerin artması olduğuna değinmiştir. Bir diğer önemli olgu ise iş çevrelerinin sürdürülebilir kalkınma ve karlılığa ulaşma adına toplumda değer görme çabalarının önem kazanmış olmasıdır.

Bu çerçevede KSS'nin modern inşasının anlaşılması Banerjee'nin de üzerinde durduğu gibi (2008: 53) ekonomide güç dengelerinin nasıl değiştiğini anlamamızı da sağlar. "Az gelişmiş ülkelerde ÇUŞ'lerin etkileri daha güçlüdür ve bu gibi kuruluşlar demokratik değerlerin temsilcileri gibi söz konusu bölgelerde hükümetlerin en temel rollerini üstlenebilirler. Bazen *Shell* örneğinde de olduğu gibi; bir ÇUŞ ülke gelirinin %75'ini oluştururken GSMH'sinin de %35'ine sahip olabilmektedir (Hertz;2001'den aktaran Banerjee;2008:69). Bu nedenle "bir mahallî topluluğun iktisadi ve toplumsal geleceği bir ÇUŞ'nin önceliğine bağlı olduğunda bu topluluktan çekilme kararı aldığı zaman ne olacak?" Pazarlar kesinlikle verimli olduklarında iş çevreleri için geçerli ve cazip olabilir, bu gibi nedenlerle toplumun çıkarlarını merkez alan girişimlerle kurum geleceğini belirlemeleri olası değildir. Bugün içinde bulunduğumuz iktisadi sistemde

kurumlar geleceklerini toplumsal ve ahlaki değerlere göre değil her zaman hissedarin değerlerini artırıcı kurum çıkarlarını artıran bir düzlemde geliştireceklerdir (Banerjee, 2008:74).

Söz konusu dönemde önem kazanan kurumsal itibar kavramı literatürde genel anlamda işletmelerin küreselleşmenin getirmiş olduğu değişimler karşısında varlığını sürdürebilmeleri, diğer bir anlatımla, Becerikli'nin de değindiği gibi, (2000: 97) sözü edilen değişimlere hızlı bir biçimde cevap verebilmeleri anlamında kullanılan anahtar kavramlardan biri olmuştur. Sabuncuoğlu (2004: 73) kurumsal itibarın kurumun dış çevresi ile geliştirdiği manevi bağlar anlamına geldiğini ve kurumsal itibarın kuruma rekabetçi üstünlük sağladığını dile getirmiştir. Çünkü uluslararası pazarda kurumların kendilerini diğer kurumlar karşısında varlığını sürdürebilmelerinin toplumda olumlu bir algı oluşturma zorunluluğunu doğurduğunu dile getirmiştir.

Barnett vd., (2006:13) ise kurumsal itibarın iş çevrelerinin toplumsal, çevresel ve iktisadi girişimlerinden doğan etkilerin değerlendirilmesi sonucu toplumun zaman içinde kurumlar hakkında verdiği kararlar olduğunu dile getirmiştir.

Bu çerçevede, değerlendirildiğinde uzun süre toplumsal ve çevresel ihlallerle gündeme gelmiş olan iş çevreleri, doksanlarla beraber değişen iktisadi ve toplumsal koşullar karşısında pazar değerlerinin korunabilmesi adına toplumun gözünde olumlu izlenim bırakabilme zorunluluğu ile karşılaşmışlardır. Bu çerçevede son zamanlarda KSS bu çabaları meşrulaştıran ve pekiştiren bir olgu şeklinde kabul görmektedir.

1990'larda KSS konusundaki akademik çalışmalara göz atıldığında Yamak'ın da değindiği gibi (2007:68) bu çalışmaların genelde *paydaş kuramı* zeri odaklandığı görülmektedir. Bu dönemdeki akademik çalışmalar, *paydaş kuramı*'nın karlılığa olan

katkısı gibi örgütsel sonuçlarını incelemiştir. *Kurumsal Sosyal Performans* konusuna odaklanan görgül çalışmaların önem kazandığı bu dönemde, daha önceki dönemlerde olduğu gibi *Kurumsal Sosyal Performans* ve kurumun mali başarısı arasında bağlantı olduğu kabul edilmiştir.

1.1.4. Günümüzde KSS Anlayışı

2000'lerin başlarına gelindiğinde ise iş çevreleri ve toplum arasındaki ilişki iş çevrelerinin gelişiminin bir parçası haline gelmiştir. Günümüzde kurumlar toplumsal alanda gelişim gösterirken toplumsal hareketler de iktisadi alanı etkilemektedir. Yani KSS iş çevrelerinin toplumsal baskılara verdiği cevap olmanın ötesinde bu toplumsal baskıların neden olduğu iktisadi baskılarına da verilen bir cevap olmuştur (Öcal,2007 8).

KSS'nin iş çevreleri açısından artan önemi günümüzde KSS'nin başlı başına bir endüstri olma eğilimine girmesi ile sonuçlanmıştır. Bu endüstrileşme eğilimi yeni pazar tipleri, yeni standartlar ve yeni aktörlerin doğmasına neden olurken bu eğilimle beraber önceden hükümetlerin üstlendiği düzenlemelerin günümüzde sözü edilen bu mekanizmaların önceliğine devredildiği gözlemlenmektedir. Diğer bir anlatımla KSS iş çevrelerine kazanç sağladığı için pazar dinamikleri içinde konumlanmıştır (Keskin, 2010:4; Yamak,2007: 82-83).

Bu çerçevede, KSS kavramını “*erdem piyasası*” (*market for virtue*) şeklinde tanımladığı çalışmasında Vogel (2005:6) güncel araştırmalara göre küresel düzlemde 15.000 web adresinin KSS kavramı ile ilişkili olduğuna ve Amazonda kavramla ilgili 600 kitabın bulunduğu değinmiştir. Vogel 1.000 kurumun günümüzde toplumsal

çevresel ve insan haklarına ilişkin davranış kurallarını içeren anlaşmalar imzaladığını ve 2.000 kurumunda bu davranış kodları çerçevesinde rapor verdiğini dile getirmiştir.

Alakavuklar vd., (2009:106) günümüzde hala KSS kavramına ilişkin iki bakış açısının güncelliğini koruduğuna değinmiştir. Frederick ve Davis'in izinden giden bu çalışmalara göre, iş çevreleri hissedarları dışında toplumun çıkarlarını da göz önünde bulundurma ile sorumludurlar. Daha öncede değindiğimiz gibi, Frederick (1994:151) iş çevrelerinin toplumun geliştirilmesi için çalışmalarının zorunluluğuna değinmiştir. Ona göre iş çevreleri toplumun isteklerini göz önüne alan bir iktisadi sistemin varlığı için çalışmalıdırlar bu ise üretim ekonomisinin toplumun gelişimine katkıda bulunma amacı gütmesidir (Frederick,1994:151).

Yani KSS ülkenin iktisadi gelirinin sadece özel kişi ve kurum çıkarı için değil geniş toplumsal amaç için kullanıldığı doğru bir kamusal duruş anlamına gelmektedir (Carroll,1999:271). Davis ise benzer bir şekilde iş çevrelerinin kendilerini asla içinde girişimde bulunduğu toplumdan izole etmesinin mümkün olmadığını çünkü kurumun en önemli sorumluluğunun topluma geri ödemedede bulunmaları olduğunu savunmuştu (Alakavuklar vd.,2009:106).

Bunun dışında daha önceki eğilimlerin aksine iş çevrelerinin günümüzde hem iktisadi karlılığı hem de toplumsal sorumluluğu amaç edindikleri iddia edilmiştir. Bu çerçevede iş çevrelerinin her iki amacın peşinden koşmaları gerektiği diğer anlatımla hem iktisadi amaçlarının hem de topluma karşı olan sorumluluklarının izini sürmeleri gerektiği günümüzün egemen görüşüdür. Bunun için önerilen ise iş çevrelerinin sivil toplumla ve çeşitli uluslararası kuruluşlarla ortaklaşa çalışmaları gerektiğidir (Husted ve Salazar, 2006, Margolis ve Walsh, 2003'den aktaran Yamak,2007: 85).

2000'lerin bir diğeri önemli özelliği ise iş çevrelerinin toplumsal değişimin en önemli aracı şeklinde ön plana çıkaran çalışmaların artmasıdır. Bir diğeri anlatımla bu dönemde iş çevreleri toplumsal değişimin en önemli aktörleri rolünü üstlenmiştir. Bu çerçevede KSS'nin pazar merkezli model sınırlamalarının iktisadi gerçekliğinin önde gelen eksikliğini temsil ettiğini iddia edebiliriz. “*Pazar köktenciliği*” şeklinde de tabir edebileceğimiz bu durum (Banerjee,2008:74) iş çevrelerinin doğularında barındırdığı iktisadi gereksinimleri ile güdülendiklerini ve bu çerçevede topluma katkıda bulunma adına rol üstlenme gibi bir durumun söz konusu olmadığını anlamamıza imkân veren bir durumdur (Yamak,2007:85, Banerjee,2008:74).

Günümüzde politikacıların çoğu iş çevrelerini iktisadi gelişmenin de ötesinde kalkınma sorunlarının karşılanması, hastalıklarla mücadele ve insan kapitalinin inşası gibi konularda oldukça önemli bir düzlemde olduğunu iddia etmektedirler. Dahası bu politikacılar sivil toplum ve iş çevrelerinin KSS'nin geliştirilmesi adına önemli köprü oluşturduğunu ve her geçen gün KSS'nin toplumsal gelişim adına daha da önemli bir hal aldığına değinmektedirler (Blowfield ve Frynas, 2005: 499).

Daha öncede değindiğimiz üzere günümüzde pazar dinamikleri içinde kendini konumlandırmış olan KSS kavramının henüz gelişme aşamasında olan ekonomilerde ne anlama geldiğinin anlaşılması kavramın daha eleştirel bakış açıları ile ele alınması ile mümkündür. KSS kavramına eleştirel zemin oluşturma çabası içinde olan eleştirel çalışmaların eksikliği ile beraber bu çalışmaların sorunsallaştırdığı önemli olgulardan biri KSS kavramının hem akademide hem de kurumsal çevrelerce kurumların iktisadi karlılığına ulaşmalarına aracı olan bir kavram şeklinde araçsallaştırılmasıdır.

Bu çalışmaların odaklandığı bir diğer konu ise kavramın daima iş çevrelerinin öz çıkarlarını güvence altına aldığı ve iş çevrelerinin içinde bulunduğu sistemi meşru kılan bir halkla ilişkiler çabası olduğudur (Keskin,2010:4). Yani KSS kavramı esasen iş çevrelerinin maruz kaldığı eleştirilerden korunması ve önemli kamuların güveninin sağlanması adına gündeme getirilen kurumların öz çıkarlarının öncelendiği bir halkla ilişkiler çabasıdır (L'Etang,2002:166-170).

Görünen odur ki KSS olgusunun günümüzde kazandığı görünüm kurumların küreselleşmenin getirdiği riskler karşısında toplumda olumlu bir izlenim bırakabilme ve sürdürülebilir karı canlı tutma girişimlerinin bir uzantısı halini aldığıdır. KSS'nin önem kazanmasına neden olan dinamikleri ne olursa olsun (Durna,2011:85) kavram günümüzde iş çevrelerinin kar olgularını sürekli kılmalarına ve doğal çevre üzerinde nedeni oldukları tahribatı görünmez kılmalarına katkıda bulunan araçsal bir olgudur. "Kar odaklı kapitalist üretim ilişkileri söz konusu olduğunda" (Durna,2011:77) KSS olgusunun daha eleştirel bir bakış açısı ile incelenmesi önem kazanmıştır.

1.2. KSS Modelleri

KSS kavramına ilişkin literatürde gelişen tartışmalardan da anlaşılacağı üzere, KSS tarihsel gelişim süreci içinde gündeme gelen iki temel görüşün iddiaları ışığında tartışılmıştır. İş çevrelerinin sadece hissedarlarına karşı sorumlu olduğunu iddia eden ve bu çerçevede iş çevrelerinin karlarını maksimize etmeleri dışında bir sorumluluğu olmadığını kabul eden klasik iktisadi görüşün aksine,iş çevrelerinin içinde bulunduğu topluma karşı bir geri ödemede bulunma zorunluluğu olduğu düşüncesinden beslenen modern görüştür. Bu çerçevede,modern görüş kurumları toplumsal bir varlık şeklinde

değerlendirirken işçevrelerinin kurumsal amaçlarının ötesinde toplumun değerleri ve gereksinimleri ile örtüşen sorumluluklar üstlenmeleri gerektiğini savunmuştur.

Bu çerçevede, modern görüşün benimsemiş olduğu KSS ilkelerinden beslenen ve “KSS’nin sistematığı” (Öcal, 2007: 64) şeklinde de adlandırabileceğimiz KSS’nin kurumlarca neden ve nasıl benimsenmesi gerektiği üzerine odaklanan ve KSS ilkeleri ve süreçlerinin sistematığını gösteren KSS modelleri geliştirilmiştir. Bu modellerden belli başlı olanları ise şunlardır.

1.2.1. Carroll’un Sosyal Sorumluluk Modeli

KSS kavramını aşamalı bir modelde tanımlamış olan Carroll bu modelle KSS olgusuna ilişkin 4 temel beklenti alanının üzerinde durmuştur. Carroll’ın söz konusu modelinin beslendiği düşünce iş çevrelerinin topluma karşı tüm sorumluluklarını göz önünde bulunduran bir KSS tanımını için 4 kategorinin de dışa aksedilmesi gereğidir. Bu 4 kategori ise *iktisadi, hukuki, ahlaki ve hayırsever* sorumluluklardan oluşmalıdır. Öcal’a göre, (2007: 64) sözü edilen bu beklentiler daha önceden gündeme gelen KSS tanımlarına bağlı olan temellerin daha kapsamlı bir biçimde ele alınmasıdır.

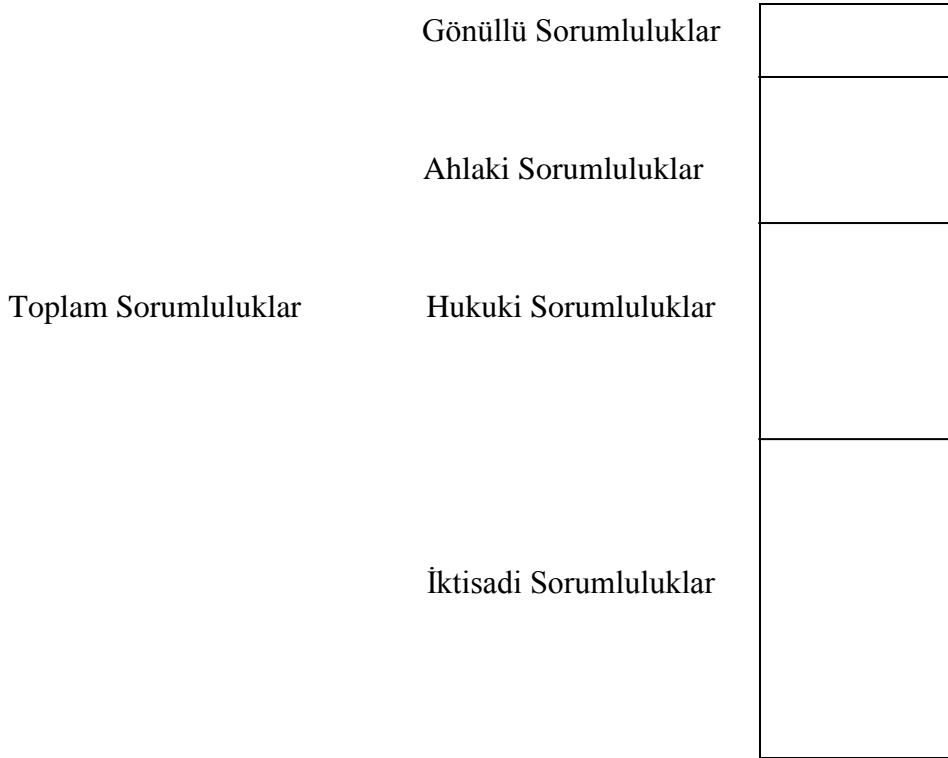
Clark’ın değindiği gibi (2004:314) Carroll söz konusu modelle iş çevrelerinin iktisadi, hukuki, ahlaki ve gönüllü sorumluluğunun üzerinde dururken, CSR1’in tanımı daha belirgin bir hal almıştır.

Bir diğer anlamda, işçevrelerinin sorumluluğu iktisadi, hukuki, ahlaki ve isteğe bağlı görevleri içermelidir. Bu çerçevede, Carroll’ın 4 aşamalı KSS modeli toplumun kurumlardan beklediği sorumluluklarının sistematığını göstermektedir. Bu modeldeki her bir kategori iş çevrelerinin toplam kurumsal sorumluluğunun her bir parçasını ve

bu her bir parçadan toplumun neler beklediğini göstermektedir (Demir-Songür,1999: 155).

Carroll'a göre kurumlar önce iktisadi sorumluluklarını gerçekleştirmelidir. Bu sorumluluklarını hukuki kurallar çerçevesinde gerçekleştirmeli ve toplumların ahlaki değerlerini de göz önüne almalıdır. Tüm bunların sonunda toplumsal sorumluluklarını da gündemlerine almalıdırlar. Bu çerçevede Carroll söz konusu beklentileri aşağıdaki piramidi ile şekillendirmiştir.

Şekil 3: Carroll'ın Sosyal Sorumluluk Modeli

CARROLL, A. B. (1979). "A Three-Dimensional Conceptual Model Of Corporate Performance" **Academy of Management Review**, vol.4, No.4, p.499.

Carroll'a göre (1979:499) iş çevrelerinin toplumlara karşı olan sorumluluğuna tam anlamı ile hitap eden toplumsal sorumluluğun tanımlanması için iktisadi, hukuki

ahlaki ve gönüllü kategorilerin somutlaştırılmalıdır. Carroll (1979: 500) kategorilerin birincisi olan iktisadi sorumlulukların kuruluşların doğaları gereği toplumun en temel iktisadi birimi olmasından ötürü en önemli kategori olduğunu savunmuştur. Ona göre iş çevreleri öncelikle üretimde bulunma ve bunları satıp kar sağlamakla sorumludur.

İktisadi Sorumluluklar; Piramide göre iş çevrelerinin öncelikli sorumluluğu iktisadi sorumluluklarıdır. Çünkü herhangi bir ticari kurum toplumdaki en basit ticari birimdir ve bu nedenle toplumun istediği üretimi gerçekleştirme ve kazanç elde etme sorumluluğu taşımaktadır (Öcal,2007:64). Yani iktisadi sorumluluklar bu kurumların öncelikli varlık nedeni olan kar elde etme amacı ile çalışan ticari birimler olmasından doğan sorumluluklardır. Bir kurumun başarısının sürdürülebilir karlılığa bağlı olduğu ve kurumların hissedarlarına karşı bu başarısını sürdürmekle sorumlu olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Bir diğer anlatımla, iktisadi sorumluluklar Friedman'ın kurumların sorumluluğunun hissedarlarına karşı olduğunu savunduğu kar odaklı görüşüdür. Ona göre, iş çevreleri karlarına odaklanmalıdır.

Hukuki Sorumluluklar; hukuki sorumluluklar kurumların kar elde ederken, bir diğer anlamda iktisadi sorumluluklarının peşinden giderken hukuki düzenlemeleri göz önünde bulundurmaları gereken sorumlulukları anlamına gelmektedir. Bir diğer anlamda, toplum iş çevrelerinden içinde girişimde buldukları toplumun çıkarlarının güvence altına alındığı kanun ve kurallara göre davranmalarını beklerler. Bu nedenle, kurumlar ticari girişimlerini kanunlara göre düzenlemelidirler.

Ahlaki Sorumluluklar; önceki kategorilerin de ahlaki değerleri kapsamasına rağmen bu kategori kanunlarla belirlenmemiş olan iş çevrelerinden göz önüne alması beklenen ahlaki davranışları içermektedir (Öcal,2007:65).

Bir diğer anlatımla, ahlaki sorumluluklar özel teşebbüslerin her türlü üretimde bulunurken ahlaki davranmalarının önemini vurgulamaktadır (Aktan-Börü,2007: 19). Bu doğrultuda,ahlaki sorumluluklar iş çevrelerinin iktisadi girişimlerinde toplumların arzu ve değerleri ile örtüşen beklentileri karşılamaşı gerektiğine odaklanmıştır.

Ahlaki sorumluluklar hem kanunlarla belirlenmediği için hem de tanımlaması oldukça güç olduğundan iş çevrelerince genel bir kabulün söz konusu olması zordur. Günümüzde iş çevreleri artan baskılar ve bilinçlenen tüketiciler karşısında kanunlarla tanımlanmamış olmasına rağmen ahlaki sorumluluklarını ön plana çıkarabilmektedir.

Gönüllü Sorumluluklar; kesin bir şekilde tanımlanmamış kişisel vicdana ve önceliğe bırakılan sorumluluklardır. Gönüllü sorumluluklar bir diğer anlamda toplum beklentisi olmakla beraber kurumların toplumsal rolleri açısından oldukça gereklidir (Öcal,2007:65). Bir diğer anlatımla, gönüllü sorumluluklar iş çevrelerinden toplumun beklediği kurumların ise zorunlu olmadığı halde kişisel vicdana bağlı gösterebileceği öngörülen sorumluluklardır.Bu çerçevede,gönüllü sorumluluklar diğer üç kategorinin de gerçekleştirilmesi sonucunda toplumsal algının bir adım daha ileri taşınması adına kurumların üstlenmeleri gereken gönüllü toplumsal girişimleri tanımlamıştır.

Carroll kurumların iktisadi, hukuki,ahlaki,gönüllü sorumluluklarını eşzamanlı bir şekilde gerçekleştirmeleri gerektiğini ve söz konusu kategorilerin önceliklere göre sıralanmasına karşın, asla birbirinden bağımsız düşünülmemesi gerektiğine ilişkin bir toplumsal baskının oluştuğuna değinmiştir (Öcal,2007:65).

1.2.2. Davis'in Sosyal Sorumluluk Modeli

Keith Davis'in KSS modeli toplumsal sorumluluğa ilişkin sunmuş olduğu beş önerme ile toplumsal sorumluluğu toplumsal güçle olan ilişkisi bağlamında ele almış ve bu çerçevede, kurumsal sorumluluğun kurumlara emanet edilen toplumsal güçten doğmuş olduğu beş önermenin birincisi olmuştur. Davis'in önermesinin ikincisini ise kurumların toplumla olan ilişkilerinde “*açık bir sistem*” şeklinde çalışması gereğidir. Davis'in üçüncü önermesi ise kurumların her türlü etkinliğin ve ürünün toplumsal ve mali kazancını hesaplamaları gerektiğidir. Bu şekilde, kurumlar aktivitelerine devam edip etmeme konusunda bir karar verebilirler. Dördüncü önerme de her bir toplumsal aktivitenin mali giderinin sadece kurumlardan değil müşterilerden de karşılanmasının gerektiği üzerinde durur. Davis'in son önermesi ise kurumsal vatandaşlığın kurumsal süreçlerde içselleştirilmesidir (Birch,2003:8).

Bu çerçevede Davis'in modelini oluşturan söz konusu önermeleri;

KSS iş çevrelerinin toplumsal gücünden doğar; önermesine göre kurumlar toplum üzerinde önemli bir güce sahiptirler ve söz konusu toplumsal güçlerini içinde girişimde buldukları toplumun çıkarları doğrultusunda kullanmalıdırlar.

İşletmeler toplumsal ilişkilerinde açık bir sistem şeklinde çalışmalıdırlar; kurumlar dış çevreleri ile olan ilişkilerinde karşılıklı açıklığı ve güveni temel alan bir iletişim süreci benimsemelidirler. Çünkü toplumsal gereksinimlere cevap verebilmesi için kurumların toplumla ilgili bilgi sahibi olmaları gerekir.

Kurumsal aktivitelerin mali sonuçlarının hesaplanması gerekir; önermesi ise kurumun gerçekleştireceği bir KSS girişiminin uzun vadede toplumsal ve iktisadi sonuçlarının neler olacağına bir analizini önermiştir.

KSS'nin mali giderlerinin karşılanmasına müşterilerde dâhil edilmelidir; önermesi de KSS'nin mali giderlerinin sadece kurumlardan değil ürünler aracılığı ile müşteriden de tedarikini önermiştir.

Kurumsal vatandaşlığın benimsenmesi gerekmektedir; son önerme ise iş çevrelerinin tüzel kişilikleri ile toplumsal sorumluluklarını gerçekleştirmelerini ve bu çerçevede kurumsal vatandaşlığı içselleştirmeleri gerektiğini savunmuştur.

1.2.3. Ackerman'ın Sosyal Sorumluluk Modeli

1970'lerde önem kazanan görüşlerden biri olan toplumsal sorunlar karşısında cevap verebilirliğin sağlanması (Garriga-Mele, 2004:58) bir diğer anlamda, kurumsal tepkinin oluşturulması görüşünün öncülerinden olan Ackerman kurumların toplumsal çabalarının temel amacının sorumluluk değil tepkisellik (*responsiveness*) (cevaplama ve karşılama) olması gerektiğini ileri süren kuramcıdır.

Bu çerçevede, ileri sürülmüş olan modelin amacı kurumların toplumsal alanda olumlu değişim geçirmesi adına maruz kaldıkları baskılara nasıl cevap verebileceğini bulmaktır (Freeman-Reed, 1983:90).

Tepkisellik çevresel koşulların izlenmesi ve kavranması sonucu dış çevrenin beklentilerinin göz önünde bulundurulması ve değişen koşullara göre hızlı politikalar geliştirilmesi (Yamak,2007:46) gibi kurumların toplumsal anlamda karar alma süreci

ve bu sürecin geliştirilmesi anlamına gelmektedir. Bir diğer anlamda, tepkisellik sözü edilen toplumsal baskılara kurumun hızlı ve etkili bir şekilde cevap üretebilmesidir.

Bu modele göre,yönetimin amacı sadece kurumun politikalarının belirlenmesi ve uygulanması değildir. Kurumun mal ve hizmet üretimini neden gerçekleştirdiğine doğru bir şekilde karar vermesi gerekir. Karar verilmiş olması da kurumların belli bir girişimde bulunması için yetersizdir. Bu nedenle kurumların toplumsal taleplere olan tepkisinin ve cevabının niteliği önemli bir unsur oluşturmaktadır (Ackerman- Bawer 1976'den aktaran Taşlıyan,2012:31).

Ackerman kurumların toplumsal sorunlara ilişkin tepki geliştirmede genelde üç aşamadan geçme eğiliminde olduklarına değinmiştir. Ackerman'ın geliştirdiği bu üç aşama ise aşağıdaki gibidir.

Politika Aşaması; bu aşama kurumun üstlerinin mevcut sorunu öğrendiği ve görüş bildirdiği aşamadır. Politika aşamasında hiç kimse kurumdan sorunla ilgilenme ve girişimde bulunma beklentisi içinde değildir. Kurumlar bu aşamada, içinde olduğu çevrenin hangi taleplerinin öncelikli olduğu konusunda karar verme aşamasındadır. Bu süreç içinde belirlenen politikalar, bundan sonra kurumun toplumsal sorumluluğu için bulunacağı girişimlerin zeminini oluşturmaktadır.

Öğrenme Aşaması; kurumun üstlerinin toplumsal sorunlara ilgi gösterdiği ve bu sorunları incelediği bu çerçevede de çözüm önerileri üretmesi için uzman personel çalıştırdığı ve dışarıdan danışmanlarla bağlantı kurduğu aşamadır.

“*Bağlantı Kurma Aşaması*” şeklinde de adlandırılabilen öğrenme aşaması bir diğer anlamda kurumun algılanan toplumsal sorunun çözümü için söz vermiş olduğu aşamadır (Taşlıyan,2012: 32).

Örgütsel Yükümlülük Aşaması; ise toplumsal sorumlulukların kurumlarda gerçekleştirildiği aşamadır. Diğer iki aşamada öğrenilmiş olan politika ve prosedürler benimsenmeli ve belirlenen toplumsal politikaların kurumsallaşması aşamasında tüm kurumsal süreçlerde içselleştirilmelidir. Bir diğer anlamda, bu aşama kurumun önceki aşamalarla belirlenen sorunların çözümü için girişimde bulunduğu aşamadır.

1.2.4. Üç Aşamalı Sosyal Sorumluluk Modeli

Bu model kurumsal sorumlulukları tarihsel gelişim süreci içerisinde ele alan bir modeldir. Daha önce de değindiğimiz üzere, endüstri devrimi önemli toplumsal ve kültürel değişimlere neden olurken çeşitlenen iş görme biçimleri modern kurumların doğmasına neden olmuştur. KSS'nin gelişimi açısından üç dönemden geçtiğinin ileri süren model, söz konusu aşamaları ise şu şekilde değerlendirmiştir.

İşçevrelerinin hukuki düzenlemeler dâhilinde kar sağlamaları ve bu çerçevede sadece hissedarlarına karşı sorumlu oldukları ve bunun dışında hiç bir sorumlulukları olmadığını kabul edildiği dönemdir. Daha öncede değindiğimiz gibi Adam Smith ve Friedman gibi liberaller iş çevrelerinin sadece hissedarlarına karşı sorumlu olduğunu savunmuşlar ve kurumların toplumsal katkıda bulunmaları görüşünü eleştirmişlerdir.

Bu dönemin egemen görüşünü oluşturan Smith'in görünmez el kuramına göre iş çevrelerinin öncelikli amacı karlılığın sağlanmasıdır. Daha öncede değinildiği gibi, bu kuram pazarın sorunsuzca işleminin önünde engel oluşturan girişimlerin ortadan kaldırılması sonucu "görünmez" elin ekonominin düzenlenmesini gerçekleştireceğini kabul etmiştir. Gizli el kuramını kabulü durumunda herkesin görevi maksimum karın sağlanmasıdır. Bu şekilde, güçlerini bu amaç doğrultusunda kullanan iktisadi aktörler

pazarın düzenlenmesini temin ederken,kişisel çıkarlardan toplu çıkarların sağlanması gerçekleşmiş olacaktır (Öcal, 2007: 60).

Bu çerçevede, Batı toplumunda uzun bir geçmişe sahip olan karın maksimize edilmesi düşüncesi çocukların emeğinin ve doğal çevrenin sömürülmesi ve elverişsiz çalışma koşulları gibi ciddi sorunların görmezden gelinmesine neden olmuştur. Diğer anlamda, endüstrileşmenin neden olduğu şehirleşme, ürünlerin kalitesinin düşmesi ve ürün reklamlarında ahlaki değerlerin göz ardı edilmesi gibi diğer sorunlarla mücadele edilmemiştir (Taşlıyan, 2012: 32).

Vekâlet Yaklaşımı; bugün çoğu işletme kendilerini toplumsal çıkarlara göre davranan bir vekil şeklinde görmektedir çünkü bu işletmeler hissedarlarına karşı olan sorumluluklarına rağmen toplumdaki diğer grupların gereksinimlerini de göz önünde bulundurmalıdırlar (Post vd., 1996'dan aktaran Dalyan, 2007: 47). 1930' larda önem kazanmış olan bu görüşe göre işçevrelerinin görevi sadece karlılığın sağlanması değil çalışanları tedarikçileri, müşterileri ve toplumun beklentileri arasında denge kurarken işletmenin uzun vadede varlığını güvence altına almaktır. Bir diğer anlamda bu görüş işletmelerin sadece hissedarlarına karşı değil topluma karşı da sorumlu olduğunu ileri sürmüştür. Bu şekilde işletme liderleri toplum için bir vekil haline gelmektedir. Buna göre işletme lideri işletmenin kar temsilcisi olmasının dışında ona vekil olan kararları onun namına veren bir müteveli şeklinde görülmektedir (Taşlıyan, 2012: 33). Kısaca 1930'larda önem kazanan bu görüş işletmelerin çıkar gruplarının bir vekili olduğunu ileri sürmüş ve işletmelerin karlarını sağlamalarının dışında vekili oldukları grupların çatışan çıkarlarını dengelemekle sorumlu olduklarını kabul etmiştir.

Yaşam Kalitesi Yaklaşımı; işçevrelerinin değişimine paralel biçimde beliren toplumsal sorunların daha görünür bir hal alması ile beraber sadece iktisadi karlılığın toplumsal gelişimin sağlanmasında merkezi bir rolü olmadığı da anlaşılmıştır. Bunun sonucunda ekonominin toplumun merkezini oluşturmasından doğan emeğin ve doğal çevrenin istismarı gibi sorunlar gündeme getirilmiştir.

Toplumsal bilinçlenmenin artması bir diğer anlamda da kurumsal girişimlerin sorgulanmasının zeminini oluşturan baskı gruplarının da etkisi ile toplumlar iktisadi gücü elinde bulunduran çevrelerin toplumsal konulara özen göstermesini beklemiş ve bu doğrultuda toplumsal baskı oluşturmuştur. Bu çerçevede bu görüş iş çevrelerinden sorumluluklarını üstlenirken toplumun standardının artırılmasına katkı sağlamalarını önermiştir.

1.2.5. Sethi'nin Sosyal Sorumluluk Modeli

Carroll'ın değindiğine göre (1999:279) Sethi bir makale ile (1975) 1970'lerde önem kazanan KSP kavramı ile KSS'nin ne anlama geldiğini açıkça dile getirebilmiş önemli isimlerden birisidir. Bu çerçevede Sethi KSS davranışlarına ilişkin iddialarını üç aşamalı bir modelle tanımlamıştır (Top ve Öner, 2008:107).

Sethi'nin şemasının birinci aşamasını oluşturan toplumsal zorunluluklar pazar güçleri ve hukuki sınırlamalara cevaben geliştirilen kurumsal davranış anlamına gelir ve buradaki ölçütler sadece iktisadi ve hukukidir. Yani, pazar mekanizması ve hukuki sınırlamalara cevaben geliştirilen bu davranışlar kurumların toplumsal zorunluluğunu oluşturmaktadır (Carroll, 1999:279, Top ve Öner, 2008:107). Sethi ikinci aşamada ise toplumsal sorumluluğu tanımlamış ve toplumun normları, değerleri ve beklentileri ile paralel olan bir kurumsal davranış olduğunu dile getirmiştir. Sethi'nin modelinin son

aşamasını toplumsal tepki oluştururken, bu aşama toplumsal beklentilerin belirlendiği aşamadır (Carroll, 1999:279).

Burada kurumlar toplumsal sorunları öngörebilmeli ve öngördüğü bu sorunlar karşısında çözüm önerileri ve tedbirlerini geliştirmelidir. Yani, bu aşamada kurumdan beklenen toplumun ileride oluşturacağı beklentileri öngörebilmesi ve olası toplumsal sorunlar karşısında kurumsal davranış geliştirmesi beklenir (Top ve Öner, 2008:107).

1.2.6. Wood'un Sosyal Sorumluluk Modeli

Carroll'ın oluşturduğu kategoriler KSS'nin müdahale alanlarını oluşturmakla kalırken, bu modelin ilkelerle beslenmesi gerekmiş (Öcal, 2007:69) Wood'un modeli ise bu kategorileri çeşitli ilkelerle açıklamıştır.

Wood bu modelinde tanımladığı sorumluluklarla diğerlerinden bir adım öne geçmiştir. Bir diğer anlamda, Wood KSS kavramını kavramsallaştırdığı KSP ile daha geniş bir bağlam içinde ele almıştır. Ona göre, KSP toplumsal tepki süreçleri ve onun gözlemlenebilir sonuçlarına ilişkin politikalardır (Jamali ve Mirshak, 2007:247).

Bu çerçevede, Wood'un oluşturduğu KSP modeline göre KSS ilkeleri;

Şekil 4: Wood'un Kurumsal Sosyal Sorumluluk Modeli

KSS İLKELERİ

Kurumsal İlkeler: Meşruluk

Örgütsel İlkeler: Kamusal Sorumluluk

Şahsi İlkeler: Yönetimsel Hoşgörü

Kurumsal Toplumsal Tepkisellik Süreci

Çevrenin Değerlendirilmesi

Hissedarların Yönetimi
Sorunların Yönetimi
Kurumsal Davranışların Çıktıları
Toplumsal Etkiler
Toplumsal Programlar
Toplumsal Politikalar

Wood, J. D.(1991). “Corporate Social Performance Revisited” **Academy of Management Review**, Vol. 16. No.4, s. 694.

Davis’in sorumluluğun demir kanunu (*iron low*) şeklinde adlandırdığı birinci ilke olan kurumsal ilkeler toplumsal düzlemde kurumun meşruluğunu kazanması için sahip olduğu gücü suiistimal etmeden kurumsal sorumluluklarını açıklamıştır. Kısaca bu ilke kurumların uzun vadede meşruluğunu koruması adına topluma vermiş olduğu ödeneklerdir (Wood, 1991: 695-696). Bir diğer anlamda; sorumlu toplumsal bir aktör olup güvenilirliğini ve meşruluğunu korumasıdır (Jamali ve Mirshak, 2007:248).

Carroll’ın KSS modeline anlam kazandırdığı iddia edilen Wood’un belirlediği ilkeler,Carroll’ın modelini oluşturan iktisadi, hukuki, ahlaki ve gönüllü kategorilerine eklemlendiğinde daha anlaşılır bir görünüm kazanabilir;

Etki Alanları	Toplumsal Meşruluk	Kurumsal Sorumluluk	Yönetimsel Hoşgörü
İktisadi	Mal, İstihdam, Hissedar Kazancının Sağlanması	Dışsallıkların İçselleştirilmesi ve Ürünlerin Gerçek Mali Değerlerinin Yansıtıldığı Tespitlerin Yapılması	Temiz Bir Üretim Gerçekleştirilmesi
Hukuki	Yasal Düzenlemelerin Önemsilmesi	Kamusal Politikalara Paralel Çalışılması	Düzenlemelere Yardımcı Olunması
Ahlaki	Temel Ahlaki İlkelerin İzlenmesi	Hukuki Kurallar Çerçevesinde Ürünlerin Kapsamlı Bir Şekilde İncelenmesi	Özellikle Kurumun Kitlesinin Gereksinimlerinin Karşlanması
Gönüllü	Gelirin Bir Kısmının Topluma Aktarılması	Toplumda Neden Olduğu Tahribattan Öturu Sorunların Çözümü İçin Bu Konuda Yatırım Yapılması	Sorunların Çözümü İçin Sorumlulukların Belirlenmesi

Wood, J. D.(1991). “Corporate Social Performance Revisited” **Academy of Management Review**, Vol. 16. No.4, s. 710.

2. Uluslararası Kuruluşların KSS Yaklaşımları

Günümüzde KSS ulusal düzlemdeki kurumsal ortamlarının dışına çıkmış olan bir kavramdır. Bugün, KSS kavramı ile ilgili önerilerin geliştirildiği kuruluşların çoğu ulusal ortamlarda olduğu gibi uluslararası ortamlarda da gündeme gelen oluşumlardır. Çünkü küreselleşmenin doğal bir ürünü olan ÇUŞ’lerin girişim alanlarının inanılmaz derecede genişlemiş olması ve ÇUŞ’lerin davranışlarından sorumlu tutulabilmesi için girişilen çabalar uluslararası kuruluşların konu ile gündeme gelmelerini doğurmuştur. Bir diğer anlamda, ÇUŞ’lerin girişimde bulunduğu ülkede nedeni oldukları sorunların

çözümü adına kamuların merkezi güçlerinin olmaması konu ile ilgilenen oluşumların çeşitlenmesine neden olmuştur²⁸ (Yamak,2007:134-134).

Son zamanlarda özellikle Birleşmiş Milletler (BM) Avrupa Birliği ve DB gibi uluslararası kuruluşlar sıklıkla KSS kavramını gündemlerine taşımaktadırlar. Çünkü daha öncede değindiğimiz üzere,uluslararası kuruluşlar sürdürülebilir kalkınma adına iş çevrelerinin içinde buldukları topluma karşı ilgilerini geliştirmeleri gerektiğinin üzerinde durmaktadır (Argüden,2007: 37). Günümüzde KSS olgusuna dair gündeme gelen iddialar özünde uluslararası kalkınma amaçlarına ulaşılabilmesi adına KSS'nin katkıda bulunabileceğine ilişkindir. Bu çerçevede, KSS'nin günümüze kadar göz ardı edilen gerçeklerini sorunsallaştıran eleştirel çalışmalar KSS nin uluslararası kalkınma üzerindeki rolüne ilişkin endişelerini dile getirirken,güncel açıklamaların bu iddiaları garanti edemediği sonucuna ulaşmışlardır (Blowfield ve Frynas, 2005:499).

Bugün çoğu ülke için içinde bulunduğumuz çağ küreselleşme sürecinin neden olduğu; çözümlerinin ise günden güne daha da karmaşıklaştığı toplumsal sorunlardan oluşan bir görünüme kavuşmuştur. Küreselleşme sürecinin temel özellikleri arasında bulunan ÇUŞ'lerin belli başlı alanlarda ulus devletlerin karşısında önemli birer aktör konumuna erişmeleri (Şenses, 2009: 236) sonucu toplumsal sorunlarda her geçen gün önem kazanmış olan KSS vurgusu ile ÇUŞ'lerin gönüllü girişimlerine devredilmiştir. Kuşkusuz bunun en önemli nedenlerinden birisi özel sektör kuruluşlarının ulus devlet karşısında artan mali gücüdür. Bu nedenle, BM,AB ve DB gibi küresel örgütlenmeler sürekli gündemlerinde KSS'nin önemini vurgular hale gelmişlerdir.

²⁸ Uluslararası Organizasyonlar Tarafından Yürütülen Kurumsal Sosyal Sorumluluk Girişimleri ve Sivil Toplum Kuruluşları ile Hükümet Dışı Organizasyonlar Tarafından Başlatılan ve Sürdürülen Kurumsal Sosyal Sorumluluk Girişimleri ile ilgili daha kapsamlı bilgi için bkz: Aktan, C. C. ve Vural, Y. İ. (2007) "Kurumsal Sosyal Sorumluluk: Uluslararası Kuruluşlar ve Hükümet Dışı Organizasyonlar Tarafından Sürdürülen Başlıca Girişimler" ÇEİS, 3/2, s.4-21.

Bu çerçevede KSS'nin ÇUŞ'lerin önemli gündem maddelerinden birisi haline gelmesinde uluslararası kuruluşların önemli rolü olduğuna değinmemiz mümkündür. Bu nedenle belli başlı uluslararası kuruluşların KSS kavramına ilişkin açıklamalarına değinmemiz kavramın kurumsallaşma sürecini anlamamız açısından önemlidir.

Öcal (2007: 53) iş çevrelerinin davranış kurallarının isteğe bağlı olduğuna ve uluslararası kuruluşların bu doğrultudaki önerilerinin ise oldukça ılımlı görüldüğüne değinmiştir. Hukuki bir zemine oturtulmamış olan bu öneriler küreselleşme sürecinin temel aktörlerini oldukça sınırlı bir ölçüde etkilemektedir.

Uluslararası kuruluşların KSS kavramına ilişkin açıklamaları incelendiğinde Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü (UNCTAD) kavramı, iş çevrelerinin bir toplumun gereksinimleri ve amaçları ile ne kadar ilgili oldukları çerçevesinde ele almıştır. UNCTAD'e göre bütün toplumsal gruplar kendi toplumsal değişimleri adına belirgin rollerin ve işlevlerin üstlenilmesini beklerler. Bu çerçevede iş çevrelerinden özellikle de ÇUŞ'lerden beklenenler bu işletmelerin küreselleşen toplumda üstlendiği rollerinin artması ile beraber hızla değişikliğe uğramıştır. Bu nedenle ÇUŞ'lerin KSS standartlarına ilişkin tartışmalar bir küresel toplum geliştirme çabaları adına atılan en önemli adımların başında gelmektedir (aktaran Aktan-Börü, 2007: 12).

Bir diğer önemli kuruluş olan Committee for Economic Development (CED) ise benzer şekilde, kavramı açıklarken, iş çevreleri ve toplum arasındaki sözleşmenin önemine değinmiş ve iş çevrelerinin öncelikli rolünün toplumların gereksinimleri ve amaçlarını göz önünde bulunduran çeşitli girişimlerle toplumsal katkıda bulunmaları olduğuna değinmiştir. Daha sonra ise konu ile ilgili açıklamalarına şunları eklemiştir (CED 1971'den aktaran Carroll, 1999:274-275).

İş çevrelerinin topluma eskisine oranla daha geniş anlamda ve insani değerler çerçevesinde katkı sağlamaları için geniş sorumluluklar üstlenmeleri gerektiği sorgulanmaktadır. İşletme sahiplerinden mal ve hizmet sağlamalarının dışında Amerikan toplumunun taleplerine katkıda bulunmaları beklenmektedir Çünkü iş çevreleri topluma hizmet için var olduğu kadar gelecekteki kaliteleri halkın değişen beklentilerine cevap verebilmelerine bağlıdır (Carroll,1999:274-275).

CED 1970' lerde KSS önceliklerinin gösterildiği bir tablo geliştirmiştir. Bahsi geçen sorumluluk alanları ise istihdam ve eğitim, işçi sağlığı, AIDS eğitimi, sigara ve alkol bağımlılığı gibi sağlıkla alakalı konuları içermiştir (Post vd., 1996'dan aktaran DALYAN, 2007: 49). Daha sonra kavramı üç eş merkezli daireler (Three Concentric Circles) adını vermiş olduğu bir kavramla açıklamıştır. CED'in geliştirdiği bu tanıma göre içteki daire etkin ürün ve iktisadi gelişme için temel sorumlulukları içerirken ara daire değişen toplumsal değerler ve önceliklere bağlı bir biçimde iktisadi girişimlerin ötesinde toplumsal sorumluluğu kapsar. Örneğin; çevrenin korunması ve işçilere adil muamele... Üçüncü daire iş çevrelerinin ahlakla mücadele gibi daha geniş toplumsal sorumluluklar üstlenmeleri şeklindedir (CED, 1971'den aktaran Carroll,1999:275).

Bir diğer uluslararası kuruluş olan Uluslararası Standardizasyon Örgütü (ISO) kavramı,iş çevrelerinin toplumsal gelişime katkı sağlamaları adına iktisadi, toplumsal ve çevresel sorunlara eğilmeleri şeklinde tanımlarken,benzer bir şekilde Commission of the European Communities (CEC) kavramı iş çevrelerinin dış çevresi ve hissedarlar ile olan ilişkilerine katkı sağlaması şeklinde değerlendirmiştir. (ISO,2004;CEC,2001; aktaran Aktan-Börü,2007: 12-13).

DB da KSS kavramını,toplumların iktisadi gelişimi, eğitimi ve doğal çevrenin korunması sağlıkla ilgili sorunların çözümü ile kamuların maruz kaldığı diğer önemli sorunların çözümlenmesi konusunda bir araç şeklinde tanımlamıştır. Bir diğer önemli kuruluş olan Sürdürülebilir Kalkınma Komitesi (WBCSD) ise kavramı tanımlarken iş

çevrelerinin topluma karşı olan davranışlarının ahlaki olması ve kurumların hissedar ilişkilerini düzenlerken sorumluluklarının bilincinde olması ve bu çerçevede topluma katkıda bulunmaları gerektiğinin altını çizmiştir (Balı-Cinel, 2011: 47, Bayraktaroğlu vd., 2009: 2-7).

2.1. Uluslararası Kuruluşlarca Başlatılan Başlıca KSS Girişimleri

KSS ilgili uluslararası kuruluşların başlıca girişimleri incelendiğinde üzerinde durulması gerekenler şunlardır.

2.1.1. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)

Günümüze değin gündeme getirdiği çoğu bildiride KSS konusuna eğilen ILO çalışma koşulları ve endüstri ilişkileri alanlarında önemli normlar geliştirmiştir. Sözü edilen normlar sendika özgürlüğü ve örgütlenme hakkının korunması toplu müzakere hakkı, eşit değerde iş için kadın ve erkek işçiler arasında her türlü eşitliğin sağlanması cebri çalıştırmanın kaldırılması gibi çalışanların temel haklarına ilişkin bildirgelerden oluşmuştur (Aktan-Vural, 2007:6). ÇUŞ'lerin girişimleri altmışlardan itibaren önemli tartışmalara neden olurken bunun sonucunda ÇUŞ'lerin davranışlarını ve bunların ev sahibi ülkeler ile olan ilişkilerini belli bir düzene sokabileceği öngörülen bildirgelerin hazırlanması gündeme getirilmiştir. Bu çerçevede, ILO da kendi alanına giren konular kapsamında uluslararası düzlemde geçerli olacağı kabul edilen *Çokuluslu Şirketler ve Sosyal Politika ile İlgili İlkeler Üçlü Bildirgesi (Tripartite Declaration Multinational Enterprises and Social Policy Declaration)* (1977) ile sonuçlanmıştır²⁹.

²⁹ Bildirge hakkında bkz; Uluslararası Çalışma Örgütü, (2003). "Çokuluslu Şirketler ve Sosyal Politika ile İlgili İlkeler Üçlü Bildirgesi" www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/publ/cokuluslu.pdf, Erişim Tarihi: 20.02.13, s. IV.

Söz konusu bildirme metninde vurgulandığı üzere, bugün ÇUŞ lerin toplumsal ve iktisadi küreselleşme sürecindeki rolleri Çokuluslu Şirketler Bildirgesi'nin merkez aldığı ilkelerin gerçekleştirilmesini gerekli kılmaktadır. ÇUŞ'ler Bildirgesi'nin amacı BM'lerin uluslararası düzlemde iktisadi düzen kurulmasını öngören kararları ışığında ÇUŞ'lerin iktisadi ve toplumsal gelişme için katkıda bulunmalarının özendirilmesi ve çeşitli etkinliklerinin neden olduğu güçlüklerin giderilmesi şeklinde dile getirilmiştir. Söz konusu bildirmede, ÇUŞ'lerin bir ülkenin hem ekonomisinde hem de uluslararası iktisadi ilişkilerde önemli bir düzlemde durduğuna ve bu durumun ise her geçen gün işçi ve işveren kuruluşlarının ilgilerini çektiğine değinilmiştir. Bu çerçevede, ÇUŞ'ler bildirmede; emeğin daha etkin kullanımına katkıda bulunmaları bağlamında ele alınıp iktisadi ve toplumsal gelişmelere istihdam olanakları ve sendikalaşma özgürlüğü gibi insan haklarının gerçekleşmesine katkıda bulunabilecekleri bağlamında ele alınmıştır (UÇO,2003:1; Aktan ve Vural, 2007:7).

2.1.2. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)

ÇUŞ' lerde KSS konusunu ele alan ikinci önemli girişimi gerçekleştiren diğer uluslararası kuruluş OECD'dir. OECD komitesi 27 Haziran 2000 tarihinde ÇUŞ' ler Genel İlkeleri (*OECD Guidelines For Multinational Enterprises*) adı altında öneriler niteliğinde olan ekinde bir ÇUŞ'ler Bildirgesi'nin olduğu kararlar alınmıştır. Kısacası OECD ÇUŞ ler Genel ilkeleri hükümetlerin ÇUŞ'lere önerileridir. Söz konusu ilkeler en genel anlamda ulusaşırı mali girişimlerin küresel ekonominin gelişimi ve ülkelerin kalkınması için oldukça katkıda bulunmuş olduğunu ve ÇUŞ' lerin bu sürecin önemli aktörleri olduğunu kabul edip; uluslararası işbirliğinin ulusaşırı girişimler adına daha elverişli bir iklim oluşturabileceğine değinmiştir. OECD bu ilkelerin iktisadi, çevresel ve toplumsal konularda gelişme sağlanmasında ÇUŞ'lerin katkılarının sağlanmasının

teşviki ve etkinliklerinin neden olduğu sorunların giderilmesi adına önemli olduğunu dile getirmiştir (OECD,2000:2). ÇUŞ'ler Genel Bildirgesi'nin genel ilkeleri bir diğer anlatımla (Aktan-Vural, 2007: 8) iş çevrelerinin içinde girişimde bulunduğu toplumla arasındaki karşılıklı güvenin zemininin güçlendirilmesi ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması adına ÇUŞ'lerin katkılarının özendirilmesini amaçlamıştır.

Söz konusu bildirmede ise ÇUŞ'lerin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin iktisadi kalkınmaları açısından ne gibi imkânlar sağladığı şu şekilde dile getirilmiştir. ÇUŞ'lerin girişimleri gerek ana ülkelere gerekse ev sahibi ülkelere önemli katkılarda bulunabilir. ÇUŞ'ler gerek biçimsel gerekse iş üzerinde eğitim aracılığı ile ev sahibi ülkelerdeki insanların gelişimine önemli katkılarda bulunurlar. ÇUŞ'ler sahip olduğu imkânlar çerçevesinde sürdürülebilir bir kalkınmanın sağlanması için oldukça önemli politikaları gerçekleştirebilirler. Ticari girişimler, açık, rekabetçi ve doğru bir şekilde düzenlenmiş bir pazar çerçevesinde gerçekleştirildiği zaman ÇUŞ'lerin sürdürülebilir bir kalkınma için katkıda bulunmaları önemli ölçüde artmaktadır (OECD,2000:7).

OECD söz konusu bildirmede bir de ÇUŞ'lerin ev sahibi ülkelerdeki topluma karşı olması gereken sorumluluklarına değinmiştir. Bunlar ise şu şekildedir:

- Sürdürülebilir bir kalkınma sağlanması için iktisadi, toplumsal ve çevresel gelişime katkıda bulunulması,
- Ev sahibi devletlerin uluslararası yükümlülük ve tahakkümleri ile uyumlu şekilde etkinliklerinden etkilenenlerin insan haklarına saygı gösterilmesi,
- Sağlıklı bir ticari uygulama gereği ile uyumlu olarak, işletmenin iç ve dış pazarlardaki etkinliklerinin geliştirilmesinin ötesinde yerel toplumla yakın bir işbirliği ile ticari çıkarlar dâhil lokal kapasite gelişiminin teşviki,

- Özellikle istihdam ve çalışanlar için eğitim olanaklarının geliştirilmesi ve bu çerçevede, insan sermayesinin oluşumunun teşviki,
- Çevre,sağlık,güvenlik,vergi, mali teşvikler ve diğer konularla ilgili hukuki düzenlemeler çerçevesinde öngörülmemiş istisnaların sağlanmasından ve kabulünden kaçınılması,
- İyi kurumsal yönetim ilkelerinin savunulması ve geliştirilmesi,
- İşletmeler ile bunların etkinlikte buldukları toplumlar arasında karşılıklı güven ilişkisi geliştiren etkin öz-düzenleme uygulamalarının geliştirilmesi
- Şirket politikalarının, eğitim programları dâhil yaygınlaştırılması ve şirket çalışanlarınca bilinmesini ve bunlara uyulmasının teşviki (OECD,2000:8).

OECD bildirgesinde sunulan ÇUŞ'lerin sözü geçen sorumlulukları daha sonra birkaç ana madde altında toplanmıştır. Bunlar ise (Aktan-Vural,2007:9, OECD,2000: 8-15).

Açıklık Politikası ve Düzenli Raporlama, Zamanında, düzenli ve güvenilir bir şekilde konu ile ilgili bilgilerin açıklanmasının sağlamasıdır.

İstihdam ve İşçi-İşveren İlişkileri, İşletme çalışanlarının sendikalar ve diğer temsilcilerince temsil edilme hakkının ihlal edilmemesi ve çalışma koşulları üzerinde anlaşma sağlanması açısından bu temsilcilerle görüşülmesidir.

Çevre, İşletmelerin kamu sağlığını ve güvenliğini koruma ve daha genelde de girişimlerini sürdürülebilir kalkınma amacına katkıda bulunan şekilde gerçekleştirme gereğinin hesaba katılmasıdır.

Rüşvetle Mücadele, İşletmelerin usulsüz üstünlük elde etmemeleri amacı ile haksız kazanç talep etmemeleridir.

Tüketici Çıkarları, İşletmelerin tüketicileri ile ilişkilerinde adil pazarlama ve ticaret değerlerine göre hareket etmeleridir. Sunmuş oldukları mal ve hizmetin kaliteli olmasının sağlanması adına gerekli önlemlerin alınmasıdır.

Bilim ve Teknoloji, İşletmelerin ev sahibi ülkelerdeki girişimlerinin ülkelerin bilim ve teknoloji politikalarına ve planlarına paralel olmasıdır.

Rekabet, İşletmelerin girişimlerini hukuki kurallar çerçevesinde rekabetçi bir tarzda gerçekleştirmeleridir.

Vergilendirme, İşletmeler vergilerini zamanında ödemelidir ve ev sahibi olan ülkelerin kamu gelirlerine katkıda bulunmalıdır.

2.1.3. Birleşmiş Milletler (BM): Küresel İlkeler Sözleşmesi Global Compact (GC)

Küresel İlkeler Sözleşmesi (GC) küresel düzlemde katılımcıların oluşturduğu (multi-stakeholders) bir sorumluluk girişimidir. Küresel İlkeler Sözleşmesi Birleşmiş Milletler ile iş ortaklığı içerisinde şirketlerin evrensel ilkeleri benimsemesi gerektiğini sorgulamaktadır³⁰ (United Nations Global Compact:2013).Küresel İlkeler Sözleşmesi seksenin üzerinde ülkeden 200'ün üzerinde işletme ve diğer tüm toplumsal aktörlerin katılımı ile gerçekleştirilen en geniş ve toplu vatandaşlık girişimidir. Kırk'ın üzerinde ülkede kurulmuş olan lokal ağlar sözleşmenin lokal düzlemde ileri taşınmasına katkı sağlamıştır. 31 Ocak 1999 tarihinde sözleşme ilkelerini ilk kez sunan BM daha sonra

³⁰ Bkz: <http://unglobalcompact.org/index.html>.

da 26 Temmuz 2000 tarihinde Genel Merkezi'nde bu amaçla bir birim oluşturmuştur (Aktan-Vural, 2007:9).

Küresel Sözleşme İnsan Hakları,Çalışma,Çevre ve Yolsuzlukla Mücadele gibi alanlarda toplam on ilke belirlemiştir. Belirlenen bu ilkelerin içeriği ise şu şekildedir:

İnsan Hakları İlkeleri

İlke 1: İşletmeler evrensel düzlemde insan haklarını korumasını desteklemelidir.

İlke 2: İşletmeler insan hakları suiistimallerine kesinlikle izin vermemelidir

İşgücü İlkeleri

İlke 3: İşletmeler serbest sendikalaşma ve toplu iş sözleşmesi gibi hakların etkin bir şekilde tanınmasını sağlamalıdır.

İlke 4: İşletmeler zorla ve mecburi çalıştırmaların durdurulmasını sağlamalıdır.

İlke 5: İşletmeler çocuk işçi çalıştırılmasına son vermelidir.

İlke 6: İşletmeler çalışma yaşamında ayrımcılığın kaldırılmasını desteklemelidir.

Çevre İlkeleri

İlke 7: İşletmeler çevresel zorluklara karşı başlatılan girişimleri desteklemelidir.

İlke 8: İşletmeler çevre sorumluluğunu destekleme adına içinde buldukları duruma göre tedbir geliştirmelidir.

İlke 9: İşletmeler çevre dostu teknolojilerin kullanımını özendirilmelidir.

Yolsuzlukla Mücadele İlkesi

İlke 10: İşletmeler her türlü haksız kazanca karşı mücadele etmelidir.

2.1.4. Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) Finans Girişimi

Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) Finans Girişimi (*United Nations Environment Programme Finance Initiative, UNEP FI*) UNEP ile özel finans sektörü iş birliği ile başlatılan bir girişimdir. UNEP'in öncülüğünde başlatılan girişime 160'ın üzerinde finans kurumu katılmıştır. *Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınmaya ilişkin UNEP Deklarasyonu. (UNEP Statement by Financial Institutions On The Environment and Sustainable Development)* 1997 tarihinde imzalanan bir bildiridir. Bu bildirinin amacı ise şu şekilde dile getirilmiştir. Katılımcılar sürdürülebilir kalkınma ile toplumsal ve iktisadi kalkınma arasında olumlu bir etkileşim olduğunu ve gelecek nesiller arasında dengenin sağlanması adına çevrenin korunması gerektiğinin önemine değinmişlerdir. Dahası sürdürülebilir kalkınma adına kamu, iş çevreleri ve kişilerin beraber girişimde bulunmaları gerektiği kabul edilmiştir. Pazar mekanizmaları çerçevesinde sözü geçen sektörlerle işbirliği içinde olunacağına dair söz verilmiştir (Aktan-Vural, 2007: 10).

Söz konusu bildirinin üzerinde durulması gereken diğer önemli maddeleri ise aşağıdaki gibidir; (Aktan-Vural, 2007: 10-11)

Sürdürülebilir Kalkınma, bu maddede sürdürülebilir kalkınma sağlam bir iş idaresi için esas unsur kabul edilmiş ve tüm hükümetlerin uzun dönemli çevre öncelikleri ve değerlerinin tespiti için liderlik rolüne katkıda bulunmaları gerektiği öne sürülmüştür. Mali hizmet sektörünün diğer ekonomik sektörler ile beraber sürdürülebilir kalkınma adına önemli ölçüde katkıda bulunduğu kabul edilmiştir. Bu çerçevede, son madde de sürdürülebilir kalkınmanın kurumsal vatandaşlığın bir parçası şeklinde kabulüdür.

Çevre Yönetimi ve Mali Kurumlar, bu maddede ise çevre tahribatlarına karşı daha önceden hazırlıklı olunması gerektiği ve bunların önlenmesi adına gösterilen sorumlu davranışların desteklenmesi gerektiği kabul edilmiştir. Çevre ile ilgili hususların tüm pazarlarda gerçekleştirilen girişimlere ve diğer kararlara entegre edilmesi adına çaba gösterileceğine söz verilmiştir. Atıkların geri dönüşümü ve azaltılması dâhil çevresel girişimlerin sürdürülmesi adına çalışılacağı dile getirilmiştir.

Kamusal Farkındalık ve İletişim, mali kurumların çevre politikalarına ilişkin aldığı kararlar ve başarılarla ilgili düzenli bir şekilde kamunun bilgilendirilmesini içeren bu madde sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için müşteri desteğinin alınması ve bu çerçevede kamunun bilgilendirilmesini kabul etmiştir. Diğer mali kurumların da söz konusu maddeleri desteklemesinin sağlanması için özendirilecekleri dile getirilmiştir.

2.1.5. Avrupa Birliği'nde (AB) KSS Girişimi

Bazı önemli düzenleme ve önlemlerin işçevrelerinin gönüllü sorumluluklarını gerçekleştirmeleri adına, daha elverişli bir ortam oluşturacağını savunan AB KSS'nin toplumsal ve çevresel endişeleri dile getirdiğine değinmiştir ve günden güne daha da önem kazanan kavramın iş çevrelerinin rekabet unsurları arasında oldukça önemli bir düzlemde durduğunu savunmuştur (European Commission,2011:3).

Avrupa Birliği'nde KSS adına ilk girişim CEC'nin girişimi ile Temmuz 2001 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Komite kısaca, Green Paper adı ile bilinen bir doküman (*Promoting European Framework For Corporate Social Responsibility*) hazırlamıştır. Söz konusu doküman içerisinde KSS işçevrelerinin gönüllülüğüne bağlı toplumsal ve çevresel meselelerini kurumsal girişimlerle ve toplumsal çevresi ile olan etkileşimleri ile bütünleştirebildiği bir kavram şeklinde tanımlanmıştır (Aktan-Vural, 2007: 11).

Bu komitenin belirlemiş olduğu KSS ilkeleri ise şu şekildedir:

KSS gönüllü bir girişimdir ve KSS konusunda, iktisadi, toplumsal ve çevresel ve tüketici çıkarlarının korunması adına bütünsel bir bakış açısı benimsenmelidir. Bu konuda KOBİ'lerin özellikleri ve gereksinimleri göz ardı edilmemelidir. KSS ile ilgili uluslararası belge ve bildirimler göz önünde bulundurulmalı ve kullanılmalıdır. Komite KSS konusunda hazırlamış olduğu raporunda konunun KOBİ'lerce benimsenmesinin sağlanmasına katkıda bulunulması gerektiğine ve KSS çabalarının Avrupa Birliği'nin politikalarına entegre edilmesinin önemine değinmiştir (Aktan-Vural,2007:11-12).

Bu çerçevede, günümüzde KSS hem ulusal hem uluslararası düzlemdeki çoğu kurum ve kuruluşun önemli gündem maddelerinden biri haline gelmiş ve günümüzde çoğu kurum sorumlu bir kurumsal davranış benimsediklerini belgeleme adına sürekli sözü edilen anlaşmalara bağlılıklarını dile getirmektedirler.

3. Türkiye'de KSS Anlayışının Gelişimi

Zaman içinde iktisadi, politik ve kültürel gibi toplumsal alanlarda gerçekleşen dönüşümlerin KSS olgusunun önem kazanmasında ve her ülkenin kendine özgü KSS niteliklerinin belirlenmesinde önemli olduğu iddia edilebilir. Bu doğrultuda KSS'nin Osmanlı İmparatorluğu dönemine değin uzandığı ülkenin kendine has dinamiklerinin olduğuna değinilebilir³¹. Yardım düşüncesi her ne kadar kişisel bir erdem şeklinde ve

³¹ Toplumsal sorumluluğun temelini oluşturan en önemli olgulardan biri eski dönemlerden gelmiş olan *hayrseverlik* kavramıdır. Bu kavram geleneklerin ve göreneklerin din ile etkileşiminden doğmuş diğer Müslüman topluluklarında olduğu gibi Türk-İslam devletinde de can bulmuştur. Türk kültürünün önde gelen değerlerinden birisi olan karşılığın beklenmeden gönüllü girişimlerde bulunulması Türk-İslam devletlerinin beraberinde diğer Türk devletlerinde de görülen bir durum olmuştur. Bu doğrultuda Türk devletlerinde bu güdülerle kurulan kurumların Osmanlı öncesinde de bulunduğu Türklerin, kültürel ve geleneksel anlamda toplumsal sorumluluğa önem verdiği anlamına gelir. Osmanlı dönemi ve sonrası söz konusu olduğunda bu durumun etkili olduğu görülmüştür. Söz konusu kavramın içeriğinde dini ve vicdani öğeler bulunmakla beraber tanrının takdiri ve sevap kazanılması adına toplum ve insanlara katkıda bulunulmuştur. Bu doğrultuda, *hayrseverlik* olgusu dinsel inanın bir parçası olan en önemli

vicdani girişimler şeklinde adlandırılmış olsada dini inançların toplumsal etkileri göz önüne alındığında bu olgu toplumsal sonuçlar doğuran kurumsal bir hal alırken sözü edilen durumun Osmanlı İmparatorluğu'ndaki örneği (Alakavuklar vd.2009:112-113) ahi (loncalar) sisteminin kurulmuş olmasıdır. Tüketicilerin ve çalışanların haklarının korunması adına kurulan loncaların dışında söz konusu dönemde toplumsal anlamda çeşitli sorumluluklar üstlenmiş bir diğer kuruluş ise vakıflardır. Söz konusu kurumlar Osmanlı İmparatorluğu'nda ilkelde olsa bir sigorta güvencesi sağlamış diğer anlamda savunma hariç medeni bir toplumda olması arzu edilen toplumsal hizmetlerin hemen hepsini üstlenmiştir. Aslında şehir duvarları ve kaleler inşa edip bir anlamda savunma çabalarına dahi katkıda bulunmuşlardır denilebilir (Çizakça,2006: 22-23).

Bu çerçevede KSS kavramının tarihsel gelişimine Türkiye açısından bakıldığı zaman dünyadaki gelişimi ile benzer şekilde dini değerlerden beslendiği hayır işleme kültüründen geliştiği söylenebilir (SERT,2012:36). Hayır işlerinin İslam anlayışına göre kurumsallaşması ise Osmanlı'da *ahilik* ile *lonca teşkilatı* ve *vakıflar* yoluyla olmuştur³². (2012:36).

Osmanlı devletinin son dönemlerinde söz konusu kurumların önemi azalırken etkinlikleri de gündün güne sorgulanır olmuştur. Bunun en önemli nedenlerinden biri Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülme sürecine girerken kimi Batılı ülkelerin baskıları bu sürece damgasını vurmuştur. Bu nedenle, söz konusu kurumlara müdahale edilmiş

girişimlerden birisi şeklinde kabul görmüştür. İslami açıdan ise hem gönüllü (sadaka) hem de zorunlu (zekât) olması sözü edilen kavrama verilen önemin bir göstergesidir Üzerinde durulması gereken diğer önemli unsur bu girişimlerin gizlilik çerçevesinde gerçekleştirilmemesi dini açıdan kabul edilebilir bir durum değildir (Alakavuklar vd., 2009:112).

³² “Vakıf geleneğinin günümüzde de sürdüğü görülmektedir. KSS kavramının gelişmeye ve kabul görmeye başlamasından önceki dönemlerde de var oldukları görülen geniş ölçekli kurumlara ait vakıflar bu anlayışın devamı niteliğindedir: Vehbi Koç Vakfı (kuruluşu: 1969), Hacı Ömer Sabancı Vakfı (kuruluşu: 1974), Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı (kuruluşu:1978). Günümüzde ise bu vakıflar KSS uygulamalarının bir parçası ya da devamı olarak görülmektedir” (Öztürk vd., 2013:9).

ve Osmanlı devleti içinde bulunduğu durumdan çıkabilme adına kurumların varlığını ele geçirmiştir. Bu durumda kurumların etkinlikleri ve niteliklerinde keskin bir düşüş gözlemlenmiştir. Osmanlı devletinin iktisadi ve toplumsal anlamda içinde bulunduğu sorunlar devletin çöküşüne neden olmuştur (Alakavuklar vd., 2009: 115-116-117).

İmparatorluktan ulus devlete geçiş beraberinde kulluktan vatandaşlığa geçişi de getirirken, 1930' lara kadar geçerli olan devlet destekli liberal iktisadi model 1930 sonrasında iktisadi alanda devlet merkezli politikaların benimsenmesi ile son bulmuş ve toplumsal alanda Osmanlı dönemindeki örgütlerin etkinliklerinin azalması sonucu devlet etkin aktör konumuna gelmiştir (Alakavuklar vd.,2009:117). Kısacası Osmanlı devletinin son döneminde ve sonrasında artan baskılar ve kamusal hizmetlerde devlet merkezli dönüşümler kamusal düzenin sorumluluğunun devletten beklenmesini ve bu alandan devletin etkin olması sonucunu doğurmuştur (Çizakça,2006: 29). Tek parti dönemi olarak da adlandırılan bu dönemde özellikle ahi örgütleri ve vakıflar işlemez hale gelirken yeni bir aktör olarak devlet alanda söz sahibi olmaya başlamıştır.Kısaca daha önce bölgesel ahi örgütleri veya vakıflar söz konusu iken merkezi bir gücün söz sahibi olması sosyal sorumluluk anlamında bir önceki dönemi temsil eden aktörleri kendisine tabi kılmıştır (Alakavuklar vd., 2009:117).

1930 ve 1960 arası tek aktörlü dönem çok uzun sürmemiş ekonomik anlamda daha liberal bir bakış açısının benimsenmesi ile devlet tek aktörlülüğten çekilirken,bu sosyal sorumluluk anlayışı ile ilgili yeni gelişmeleri gündeme getirmiştir. Özel sektör özellikle de holdingler ekonominin egemen aktörleri konumuna erişirlerken devletin yerine holdinglerin ağırlığı gözlemlenirken, devletçe yürütülen sosyal sorumluluğun yerini yeniden hayırsever faaliyetler almaya başlamıştır.Vehbi Koç Vakfı sözü edilen dönemi temsil eden bir örnek olarak değerlendirilebilir. Türkiye açısından önemli bir

dönüşüm sürecinin başladığı 1960'larla beraber siyasi ve ekonomik problemlerin ön plana çıkması 1980 dönemi ile hız kazanan liberal hareketlerinde etkisi ile devlet eli ile yürütülmesi beklenen sorumluluk görevlerini özel sektöre kaydırıldığı görülmüştür. (Alakavuklar vd., 2009:120).

Bir diğer anlamda, Yamanoglu vd.'nin değindiği üzere (2013:143) Türkiye'de Cumhuriyetin ilk döneminde izlenen iktisadi politikalarının devlet merkezli oluşu ve devleti bizzat özel girişimci olarak konumlandırması 1950'lerden sonra ise bu rolünü yerli sermayeye devretmesi üretim ilişkileri içinde egemen konumlara sahip güçlerin toplumsal alanın yeni aktörleri olması sonucunu doğurmuştur. Söz konusu süreç özel sektör kuruluşlarının halkla ilişkilere olan ihtiyaçlarını daha belirgin bir hale getirmiş ve pazarda artan rekabet ortamı işletmeleri satış odaklı pazarlama anlayışından kamu ile ilişkiselliğin ön plana çıktığı bir düzleme oturtmuştur. (Yamanoglu vd., 2013: 144). Bir diğer anlamda ise işletmeler sadece üretimde bulunan ve karlarını artıran birimler olmalarının dışında bunları sürdürülebilir kılan çabaların içine girmişlerdir.

Bu çerçevede, KSS olgusu gerek uluslararası gerekse ulusal şirketlerce 1970'li yıllarda halkla ilişkiler uygulamaları içine dâhil edilirken; burada üzerinde durulması önem kazanan konulardan biri 13 Temmuz 1967 tarihinde yeniden düzenlenip kabul edilen Vakıflar Kanunu'nun sağladığı vergi muafiyeti nedeni ile vakıf kurulmasını özendirici bir nitelik sergilemiştir. (Yamanoglu vd., 2013:151). Bu çerçevede kurumlar günümüzde gerek vergi muafiyeti gerekse kurumsal imajlarına önemli ölçüde katkıda bulunan vakıf geleneğini sürdürme çabası içindedirler.

Topluma karşı sorumlu olma diğer anlamda sorumlu davranılması düşüncesi toplum tarihi süresince var olan bir olgu olmasına karşın tarihin her dönem pratiğinin

değişim gösterdiğini iddia eden Sert'in değindiğine göre, (2012: 35) endüstri devrimi öncesi dönemlerde dini değerler ve toplumsal değerlerle şekillenmiş olduğu görülen sorumluluk olgusu çoğunlukla bağış gibi hayır işleri ya da hayırseverlik anlamlarına gelmiştir. Bugünkü modern anlamda KSS olgusu ise endüstri devriminin sonucunda modern işletmelerin gündeme gelmesi sonucu gelişip kullanılan bir kavram olmuştur.

Küresel düzlemde köklü değişimlerin zeminini oluşturan gelişmelerin kendini hissettirdiği endüstrileşme sürecinin başlaması güçlenen kesimin çevre ve çalışanları üzerindeki sömürülerini artırmalarına neden olurken, bu istismarların sonucu kendini gösteren örgütlü toplu hareketler ve toplumun huzurunun tekrar sağlanması amacı ile geliştirilen hukuki düzenlemeler işverenleri çalışanlarına ve toplumun beklentilerine karşı sorumluluk üstlenmeye ve sorumlu davranmaya zorlamıştır (Sert,2012:35) sözü edilen eğilimlerin belirli izdüşümlerinin gözlemlendiği Türkiye'de ise doğrudan KSS ile ilgili bir hukuki çerçevenin halen bulunmamasına karşın tüketici ve işçi haklarının ve çevre kanunu içerisinde çevreye ilişkin sosyal sorumluluğu barındıran hükümlerin yer aldığı söylenebilir (Petenkaya,2010:138).

KSS kavramı gündeme geldiği dönemlerden günümüze kadar önemli değişim ve dönüşümler geçirmiş bir kavramdır. Bugün küresel düzlemde geldiği konumda ise sözü edilen bu gelişmeler sonucunda ülkemizde de toplum ve işletmelerin bütünleşip iç içe geçmiş olduğu vurgusu ile (Yamak,2007:9) iş çevrelerinin kamuları ile samimi ilişkiler kurması gereği çerçevesinde önem kazanan kavramlardan biridir. Türkiye'de KSS olgusuna ilişkin hukuki zeminin güçsüz olmasına karşın günümüzün en güncel kavramlarından biri olmasında kurumsal kazanımlarının bilincine varılmış olunması önemli bir nedendir.Bu çerçevede günümüzde kurumların KSS girişimleri ile basında gündeme gelme çabalarının her geçen gün arttığı iddia edilebilir. Bu çerçevede,

Günümüzde sosyal sorumluluk faaliyetlerinden kamuoyunu haberdar edebilmek için ise kurumların; kurumsal reklam, kurumsal faaliyet raporları, katalog, broşür, dergi ve tanıtım kitabı gibi geleneksel araçların yanı sıra yeni medya araçlarından da etkin olarak yararlandıkları görülmektedir. Özellikle internetin yaygınlaşmasıyla birlikte hayatımıza giren web siteleri kurumların kendilerini kamuoyuna anlatabilecekleri bir araç olarak ön plana çıkmaktadır. Birçok kurumun web sitesinde tarih, vizyon ve misyon, ürün ve hizmetler, yatırımcı ilişkileri, kurumsal haberler, basın odası, insan kaynakları ve iletişim gibi temel bölümlere ek olarak, Kurumsal Sosyal Sorumluluk başlığı altında şirketlerin bu alanda gerçekleştirdikleri faaliyet ve projeleri de yer almaktadır. Web siteleri aracılığıyla kurumlar, hem kurumsal hem toplumsal yarar sağlayan sosyal sorumluluk uygulamalarından daha geniş kitleleri haberdar edebilme imkânı bulmuşlardır (SERT,2012:35).

Daha önce değinildiği gibi,bu girişimlerinin kurumlara sağladığı geri bildirim Aktan ve Börü'nün dediği gibi (2007: 29) “sosyal kimlik sağlama, rekabet üstünlüğü elde etme, itibar sağlama ve markalaşma” gibi değerlerin önde geldiği iddia edilebilir. Bunun önemli örneği, günümüzde kurumların sorumlu bir kurumsal davranış iddiası ile basında gündeme gelme çabalarıdır.

KSS olgusuna ilişkin görüş ve uygulamaların tarihi dünyada 1950'lerden beri tartışıla gelirken, Türkiye'de ise kavramın daha fazla önem kazanması son on-on beş yıla dayanmaktadır. Ahlaki ve hayırsever sorumlulukların yerine getirilmesi yeni bir olgu değildir ama KSS kavramı ile anılması sonucu alışlagelen anlamından kopması ve başka bir anlama bürünmesine neden olmuştur. Önceden açıkça dillendirilmeyen bu sorumluluklar tamamen gönüllü olarak yerine getirilirken günümüzde kurum imaj ve kimliği çalışması içerisine giren her işletme için KSS çalışması danışman şirketler tarafından önerilmektedir. (Öztürk vd.,2013:9).Kardelenler projesinin Türkcell'e The Institute of Public Relations (IPR) ın düzenlemiş olduğu halkla ilişkiler sektörünün en prestijli yarışmalarından IPR Excellence Awards'da ödül kazandırması ve saygın strateji ve halkla ilişkiler dergisi PR News'den ödül kazandırması (Aktan,2007:150)

bu girişimlerin kurumların halkla ilişkiler çabalarının bir parçası olduğunun örneğidir ve bu projenin öyküleriyle basılan bir kitabın satışa sunulması ise üzerinde durulması gereken bir diğer olgudur.

Türkiye’de kurumların sosyal sorumluluk uygulamalarının özellikle 2000’li yıllardan sonra etkin ve yaygın bir hal aldığını dile getiren Öztürk vd. (2013:10) sözü edilen gecikmenin ekonomik istikrarsızlıklardan kaynaklandığı ve sözü edilen dönem öncesinde kurumların öncelikle ekonomik çıkarlarına odaklandığına değinmiştir ama 17 Ağustos 1999’da meydana gelen deprem sonrasında yapılan kamusal yardımların bu kurumların toplumun takdirini topladığı gözlenmiştir. Bu tarihten sonra kurumlar bu yardımları daha stratejik biçimde ele almaya başlamıştır. Türkiye’deki sorumluluk projelerinin karakteristiğinden bahseden yazarlar sosyal girişimler olarak tanımlanan sosyal amaçlı teşviklere, amaca yönelik pazarlama çalışmalarına ve sosyal pazarlama çalışmalarına ve sosyal açıdan değer taşıyan iş uygulamalarının gerçekleştirilmesine ağırlık verildiğini dile getirmişlerdir (Öztürk vd., 2013:10).

Bu çerçevede, günümüzde gerek akademide gerek iş dünyasında başlı başına bir endüstri olma eğilimi gösteren (Keskin,2010:4) sosyal sorumluluğun kurumların gündemlerinde hangi söylemler çerçevesinde değerlendirildiğinin araştırılması önem kazanmaktadır.

III. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ÖZEL SEKÖTRDE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK ANLAYIŞINA İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA

1. Araştırmaya İlişkin Bilgiler

1.1. Araştırmanın Amacı

KSS olgusunun son dönemlerin en popüler kavramlarından biri haline gelmiş olmasında küreselleşme ve buna bağlı şekilde, küresel pazardaki kurumların özellikle de ÇUŞ'lerin egemen konuma ulaşmış olmaları önem kazanan bir olgudur.

Bir diğer anlamda ise günümüzde çevre sorunlarının kurumların iş alanlarının sürdürülebilirliği için önemli sorunlar oluşturması bu sorunların çözümünde ulusal ve uluslararası düzlemde kimi kurum ve kuruluşların eşgüdümünü gerekli kılarken, KSS günümüzde sürdürülebilir kalkınma vurgusu ile gündemleri meşgul eden bir kavram halini almıştır.

Ne var ki küresel düzlemde çoğu kurum ve kuruluşun gündemini meşgul eden bu kavram, toplum çıkarlarının öncelendiği bir olgu gibi sunulsa da iş çevrelerinin uzun vadeli çıkarlarını değişen koşullar karşısında güvence altına alan bir araç halini almış ve var olan literatürün önemli kısmı uzun süre pazar değerleri ile ilişkilendirdiği KSS olgusunu araçsallaştıran bir anlatının izinden gitmiştir.

Bu çerçevede, KSS olgusunun sorgulandığı bu çalışma, kavramın aslında pazar ekonomilerinin doğurduğu toplumsal ve çevresel sorunların hem aşılması hem de söz konusu kırılganlığın nedeni olan kurumların etkinliklerinin her koşulda sürdürülebilir kılınması amacı güden çabaların bir parçası olduğu iddiasındadır.

Çalışmanın amacı ise toplumsal ve çevresel sorunların karşısında sorumlu bir kurumsal davranış içselleştirdikleri iddiasında bulunan günümüz iş çevrelerinin genel anlamda, kurumsal sorumluluklarında hangi alanları ve bu alanlarda hangi değerleri önceliklediklerini özelde, bu olgunun hangi pazar değerleri ile ilişkilendirildiği ve hangi kurumsal arzular çerçevesinde konumlandırıldığı sorgulanmasıdır. Daha özelde ise kurumların bu kavramı marka ve pazar değeri kazanma ve sürdürülebilir iş ve kurum değeri gibi uzun vadeli amaçlarına ulaşmaları için benimsediklerini göstermektir.

Elde edilen bulgular ışığında, çalışmanın iddiasını oluşturan sorumlu kurumsal davranış içselleştirilmesinin günümüz kurumlarının iktisadi değerlerinin uzun vadede sürdürülebilirliğinin korunmasına ve kamunun kuruma olan güveninin sağlanması ve bu çerçevede, kurum varlığının uzun vadede korunmasına aracı olan işlevsel bir araç şeklinde konumlandırıldığı iddiası sorgulanmış ve KSS daha doğru konumlandırılmış olacaktır.

1.2. Araştırmanın Önemi

Daha öncede değinildiği üzere, KSS olgusuna ilişkin çalışmalar uzun bir tarihi geçmişe sahip olmasına karşın, sözü edilen çalışmaların oluşturmuş olduğu literatürün önemli kısmı kurum değerlerinin öncelendiği işlevsel anlatının izinden giderken KSS kurumların iktisadi çıkarları ve toplum güveninin kazanılması gibi kurumsal değerlerle ilişkilendirilmiş ve en önemlisi açıkça dillendirmeseler de kurumlarda kavramı uzun vadeli çıkarları ile özdeşleştiren söz konusu araçsallığı benimsemişlerdir.

Garriga ve Male'in değindiği gibi, (2004:51) KSS olgusuna ilişkin düşünceler her geçen gün daha belirsiz hal alırken sözü edilen araçsallığın sorgulandığı oldukça

sınırlı eleştirel çalışmalar günümüzde KSS olgusunun daha doğru konumlandırılması açısından önemlidir.

Bu çerçevede, çalışma kavramın sorunsallaştırıldığı sınırlı eleştirel çalışmalara az da olsa katkı sağlaması adına önemlidir. Söz konusu alanın eleştirel bir bakış açısı ile beslenmesi kavramın daha doğru konumlandırılması açısından oldukça önemlidir.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada günümüz kurumlarının KSS önceliklerine ilişkin genel bir çerçeve çizebilme adına incelenen kurumların KSS değerlendirmelerinde hangi alanları ve bu alanlarda ne gibi değerleri öncelikledikleri ve KSS olgusu ile hangi kurumsal değerlerin ilişkilendirildiği *içerik analizi* ile incelenmiş ve bu amaçla analize konu olan verilere çalışma kapsamında incelenen kurumların KSS değerlendirmelerinin bulunduğu ilgili web sitelerinden ve KSS dokümanlarından ulaşılmıştır.

Verilerin kodlanmasında kullanılan bazı ilkeler BM Küresel Sözleşmesi (GC) ilkeleri ile dokümanların incelenmesi sonucu geliştirilen ilkelerin bir sentezidir.

Çalışmanın *içerik analizinin* esas alındığı bölümde belirlenen 6 kategori ve bu kategorileri oluşturan ilkelerin analiz birimlerinde görülme sıklığına bakılıp genel bir değerlendirmenin ardından karşılaştırmalı bir analize gidilmiştir.

Bu çerçevede örnekleme oluşturan kurumların KSS değerlendirmelerini içeren dokümanları incelenmiş ve kurumların düzenli şekilde iktisadi, toplumsal ve çevresel sorumluluklarına ilişkin değerlerini ve bu alandaki etkinliklerini raporlamış oldukları ve kurumların bazılarının günümüzde KSS değerlendirmelerini içeren dokümanlarını

Sürdürülebilir Kalkınma, KSS, Sürdürülebilir Yaşam Planı ve Yıllık Faaliyet Raporu gibi çeşitli raporlara eklemledikleri gözlemlenmiştir³³.

Araştırma kapsamında örnekleme oluşturan kurumların 2011 senesindeki KSS değerlendirmelerini içeren dokümanları ve web sitelerindeki KSS açıklamaları analiz birimlerini oluşturmuş ve günümüzde KSS liderleri şeklinde adlandırılan kurumların bu kavramı hangi değerlerle ilişkilendirdiklerini analiz edebilme amacı güdülmüştür. Çalışmanın 2011 senesini kapsamamasının nedeni ise kurumların hepsi değerlendirildiği zaman sadece bu senenin KSS dokümanlarına eksiksiz ulaşılmış olunmasıdır.

Analizin ikinci aşamasında ise kurumların KSS önceliklerine ilişkin genel bir dağılıma ulaşılmışından sonra kurumların öncelikledikleri bu alanlar ve ilkeler ile pazar değeri kazanılmasına aracı olan hangi amaç ve arzuların ilişkilendirildiği incelenip elde edilen veriler eleştirel bir okumanın ışığında değerlendirilmiştir.

Verilerin analizinde kullanılan kategoriler ve onları oluşturan ilkeler ise Tablo I deki gibidir:

³³Başar ve Başar'ın değindiği üzere, (2006:213-215) günümüzde kurumların KSS değerlendirmelerine dair bilgilerin kurumların çeşitli raporlarına eklemlediği gözlemlenirken son zamanlarda özellikle de ÇUŞ'lerin KSS olgusu ile ilişkilendirdiği sürdürülebilir kalkınma çoğu kurumun KSS dokümanlarını adlandırırken kullandığı başlıca kavramlardan birisidir. Bu çerçevede incelenen kurumların 4'ünün bu raporlarını Yıllık Raporlarına eklemlediği gözlemlenirken 5 kurumun ise sürdürülebilirlik raporlarına eklemledikleri bilgisine ulaşılmıştır.

Tablo I: BELİRLENEN ANA TEMALAR VE ALT TEMALAR

Çevre	Toplum	Ahlaki	Yasal	İşgücü ve İş Yeri	İnsan Hakları
<p>Çevresel Sürdürülebilirliğin Sağlanması</p> <p>Kurumların Çevresel Tahribatlarının Etkisinin Azaltılması</p> <p>Çevre Dostu Ürünlerin Kullanılması ve Geliştirilmesi</p> <p>Çevre Sorumluluğunu Geliştirici Girişimlerde Bulunma</p> <p>Atıkların Geri Dönüşümü</p> <p>İklim Değişikliği İle Mücadele</p> <p>Doğalgaz ve Su Kullanımının Azaltılması</p>	<p>Toplumun Öncelikli Gereksinimlerin Belirlenip Çözüm Üretilmesi</p> <p>Toplumun İktisadi Kalkınmasına Katkı Sağlanması</p> <p>Eğitimin Desteklenmesi</p> <p>İstihdam Sağlanması</p> <p>Spor ve Sanatsal Etkinliklerin Düzenlenmesi</p> <p>Teknoloji Alanındaki Yeniliklerin Topluma Kazandırılması</p>	<p>Kurumsal Hesap Verebilirliğin Sağlanması</p> <p>Her Türlü Yolsuzluğa Karşı Mücadele Edilmesi</p> <p>Sorumlu Reklam ve Tanıtım</p>	<p>Yasal Düzenlemelerin Önemsilmesi</p>	<p>Adil ve Güvenli Bir İş Ortamının Sağlanması</p> <p>Çalışan Haklarının Korunması</p> <p>Çalışanların İş ve Kişisel Gelişimlerinin Desteklenmesi</p> <p>İş Sağlığı ve Güvenliği</p> <p>Sendikalaşma ve Toplu Müzakere Özgürlüğünün Desteklenmesi</p> <p>Çalışanların Mutluluğu ve Kuruma Bağlılıklarının Sağlanması</p> <p>Çocuk İşçi Çalıştırılmaması</p> <p>Engelli ve Eski Hükümlü İstihdamı</p>	<p>İnsan Hakları Suiistimallerine Engel Olma</p>

1.4. Araştırma Evreni ve Örneklem

Capital İş ve Ekonomi Dergisi'nin; 2005'den itibaren her sene düzenli şekilde gerçekleştirdiği “Türkiye'nin Sosyal Sorumluluk Liderleri” adlı araştırma sonucunda “Halk Gözünde KSS Liderleri” adı altında 20 “İş Dünyasının KSS Şampiyonları” adı altında ise 15 şirket belirlenmektedir. Araştırma evreni belirlenirken, “İş Dünyasının KSS Şampiyonları” adlı araştırmanın son üç sene (2010-2011-2012) için belirlediği şirketler araştırmanın evrenini oluşturmuştur.

Örneklem ise üç araştırmanın sonucunda da listede bulunabilmiş şirketlerden seçilmiş ve bu çerçevede, belirlenen 12 kurumdan KSS dokümanlarına ulaşılabilen 11 şirket araştırmanın örneklemini oluşturmuştur.

Bu kurumlar ve kurumların ilgili olduğu sektöre göre dağılımları şu şekildedir (Capital İş ve Ekonomi Dergisi 2010 ve 2012):

Coca Cola
Türkcell
Koç Holding
Sabancı Holding
Garanti Bankası
İş Bankası
Akbank
Borusan Holding
Unilever
Türk Telekom
VODAFONE

Tablo 2: Araştırma Kapsamındaki Kurumların Listesi

İŞLETMENİN ADI	İLGİLİ OLUNAN SEKTÖRLER	SEKTÖRDE FAALİYET GÖSTERİLEN TOPLAM SÜRE (YIL)
Coca Cola	Meşrubat	121
Türkcell	Telekom	18
Koç Holding	Finans, Otomotiv, Parakende	87
Sabancı Holding	Finans, Otomotiv, Turizm, Çimento	47
Garanti Bankası	Finans	67
İş Bankası	Finans	89
Akbank	Finans	65
Borusan Holding	Demir ve Çelik	55
Unilever	Sağlık ve Temizlik Ürünleri, Gıda	83
Türk Telekom	Telekom	18
VODAFONE	Telekom	22

Tablo 3: Araştırma Kapsamındaki Kurumların Genel Özellikleri

Tablo araştırmanın örneklemini oluşturan kurumların ilgili olduğu sektörlerle bu sektörlerde etkin oldukları sürelerle ilişkin verileri içerirken, kurumların %36'sının (4) verilen ağırlıklı sektörlerin dışında ilgili oldukları çeşitli alanlar söz konusudur.

1.5. Analiz ve Bulgular

Bu çalışmada günümüzde kurumlarının sorumluluklarını değerlendirirken öne çıkarılan ve GC gibi çeşitli uluslararası sözleşmelerle uluslararası düzlemde gündeme getirilmiş olan 6 alan belirlenmiş ve kurumların belirlenen alanlarda ne gibi değerleri öne çıkardıklarının analiz edilebilmesi adına belirlenen her alana ilişkin çeşitli ilkeler geliştirilmiştir.

Bu çerçevede, belirlenen alanların incelenen metinlere konu edilme sıklığına ilişkin elde edilen veriler aşağıdaki gibidir:

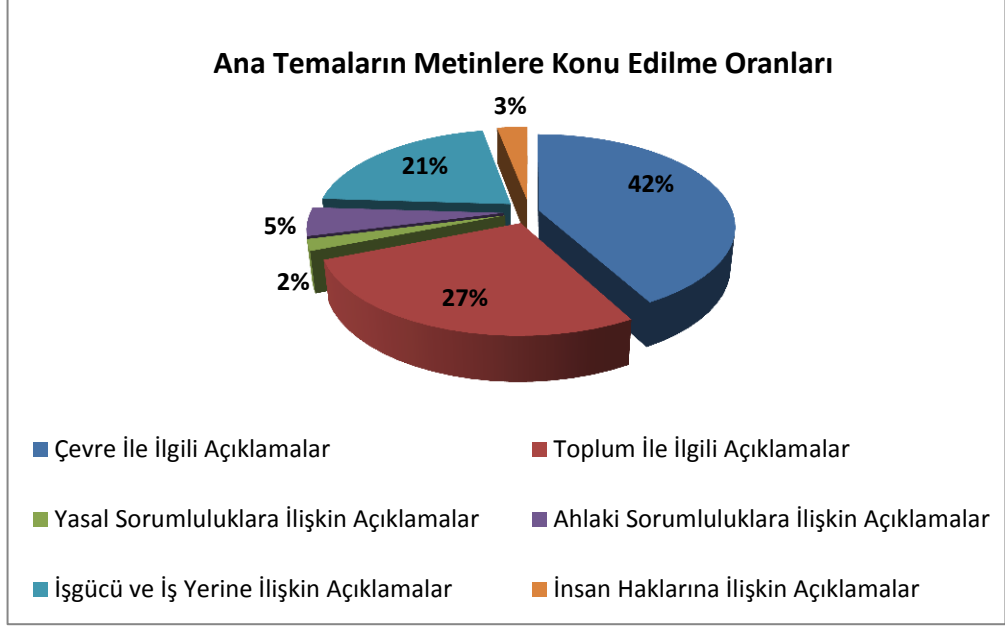
ANA KRİTERLER	METİNLERE KONU EDİLME SIKLIĞI
Çevre İle İlgili Açıklamalar	501
Toplum İle İlgili Açıklamalar	318
Yasal Sorumluluklara İlişkin Açıklamalar	21
Ahlaki Sorumluluklara İlişkin Açıklamalar	61
İşgücü ve İş Yerine İlişkin Açıklamalar	247
İnsan Haklarına İlişkin Açıklamalar	33

Tablo 4: Belirlenen Ana Temaların Metinlere Konu Edilme Sıklığı

Tablodaki veriler belirlenen 11 kurumun incelenen 22 KSS dokümanına konu edilen KSS alanlarının vurgulanma sıklığını verirken, tablodan anlaşıldığı üzere, çevre konusuna ilişkin sorumluluklar genel toplamda öne çıkan alanların başında gelmiş ve bunu toplum alanı izlerken, kurumların hukuki ve insan haklarına ilişkin sorumluluğu en az dile getirilen alanlardan öne çıkanlar olmuştur.

Bir diğer değerlendirmede ise kurumların hepsi çevresel, toplumsal ve ahlaki sorumluluklarına değinirken, iş gücü, hukuki ve insan haklarına ilişkin temaların söz konusu metinlerde görülme sıklığında önemli bir düşüş olduğu bilgisine ulaşılmıştır.

Bu çerçevede, günümüz kurumlarının sorumluluklarını değerlendirirken, hangi alanları öne çıkardıklarının analiz edilebilmesi için metinlerin içeriğinin incelenmesi sonucunda ulaşılan bulgulara göre, belirlenen ana temaların incelenen dokümanlara konu edilme oranları aşağıdaki gibidir:

Tablodan da görüldüğü gibi çevresel sorumluluklara ilişkin açıklamaların söz konusu metinlere konu edilme oranı %42 iken, bu oranın toplumsal sorumluluklara ilişkin açıklamalarda düştüğü (%27) gözlemlenmiştir. Bunu kurumların iş gücüne dair sorumlulukları izlemiş (%21), ahlaki, hukuki ve insan hakları temalarının konu edilme oranları ise %2 ile %5 arasında bir değişim göstermiştir.

Bir diğer değerlendirmede ise belirlenen ana temaların vurgulanma sıklığının kurumlara göre dağılımına ilişkin veriler aşağıdaki gibidir:

	Çevre	Toplum	İş Alanları	İşgücü ve İş Yeri	İnsan Hakları	Ahlaki	Yasal
Türkcell	24	21	8	13	5	9	1
Coca Cola	20	8	7	17	1	7	1
Koç Holding	44	26	7	33	6	9	3
Sabancı Holding	32	15	3	16	6	3	4
Garanti Bankası	38	38	6	X	1	2	1
İş Bankası	37	62	9	18	4	3	X
Akbank	62	30	12	31	1	11	4
Borusan Holding	49	28	4	41	6	7	2
Unilever	98	7	16	15	1	4	2
Türk Telekom	42	57	9	22	X	2	1
VODAFONE	55	23	7	41	2	6	2

Tablo 5: Belirlenen Ana Temaların Metinlere Konu Edilme Sıklığının Kurumlara Göre Dağılımı

Tablodaki veriler belirlenen alanlara ilişkin açıklamaların görülme sıklığının her bir kuruma göre dağılımını verirken, X adı geçen kurumun dokümanlarında ilgili alana ilişkin herhangi bir değinmenin kodlanmadığı anlamına gelmiştir. Elde edilen verilerin kurumlara göre dağılımında öne çıkan kurumlara ilişkin bulgular ise aşağıda verildiği gibidir:

Ana temalardan biri olan çevrenin, Unilever'in metinlerine konu edilme oranı %20 iken, bu Unilever'in çevre temasını öne çıkaran kurumların en başında geldiğini göstermiştir. Çevre temasının metinlere konu edilme oranının en az olduğu kurum ise (%4) Coca Cola'dır.

Toplumsal sorumlulukların metinlere konu edilmesinde öne çıkan kurumların başında İş Bankası (%20) gelirken, çevre konusunun aksine, sözü edilen alanın en az vurgulandığı kurum oldukça az bir oranla (%2) Unilever'dir.

Bir diğer kurum sorumluluğunun değerlendirildiği alanlardan olan, kurumların çevresel ve diğer alanlardaki sorumluluklarının dışında, kurumların çalışanlarına olan sorumluluğuna odaklanan açıklamaların görülme sıklığının kurumlara göre dağılımın bakıldığında öne çıkan kurumlar VODAFONE ve Borusan Holding (%17) olurken, söz konusu konunun hiç vurgulanmadığı metinler Garanti Bankası'nındır.

Daha öncede üzerinde durduğumuz üzere BM Küresel İlkeler Sözleşmesi gibi uluslararası sözleşmelerle kabul edilen ilkelerden biri olan ve günümüz kurumlarının evrensel düzlemde insan haklarının korunmasına ilişkin sorumluluklarına odaklanmış

olan bu ilkenin metinlere konu edilme sıklığı oldukça düşükken, bu ilkenin kurumlara göre dağılımına bakıldığında elde edilen bulgular şu şekildedir:

Sabancı Holding, iş alanlarının aksine (%5) insan hakları konusunun metinlere konu edilme sıklığında (%18) öne çıkan kurumlardan biri olurken, Türk Telekom ise bu konunun hiç dile getirilmediği kurumdur.

Sabancı Holding, konunun vurgulanmasında öne çıkan kurumken, kalan diğer kurumların insan haklarına ilişkin sorumluluklarını vurgulama oranları ise %15 ve %2 arasında bir değişim göstermiştir. Bu konunun hukuki sorumluluktan sonra en az vurgulanan ikinci konu olduğu bulgulanmıştır.

Kurumların kendi amaçları için girişimde bulunurken, ahlaki sorumluluklarını bir diğer anlamda, iş ahlakını göz önünde bulundurmaları gereğine odaklanan ilkelere ilişkin elde edilen verilerin kurumlara göre dağılımında ise öne çıkan kurum Akbank olurken, bu konunun söz konusu kurumun metinlerine konu edilme oranı %17'dir.

Türk Telekom ise insan haklarında olduğu gibi ahlaki sorumluluklarında konu edilmesinde diğer kurumların gerisinde kalırken, konunun incelenen diğer kurumların metinlerinde vurgulanma oranı %11 ile %3 arasında bir değişim göstermiştir.

Benzer bir şekilde, kurumların hukuki sorumluluklarının vurgulanma oranında Akbank ile Sabancı Holding (%20) öne çıkarken, İş Bankası ise bu konuda herhangi bir açıklamada bulunmamış olduğu gözlemlenmiştir.

Çizilen bu genel çerçeveden anlaşıldığı üzere kurumlar çevre konusuna ilişkin sorumluluklarını öne çıkarırken, metinlere en az konu edilen ana temaların başında

kurumların iş çıkarlarını korurken, hukuki sorumluluklarını diğer anlamda, kanunları göz önünde bulundurmalarıdır.

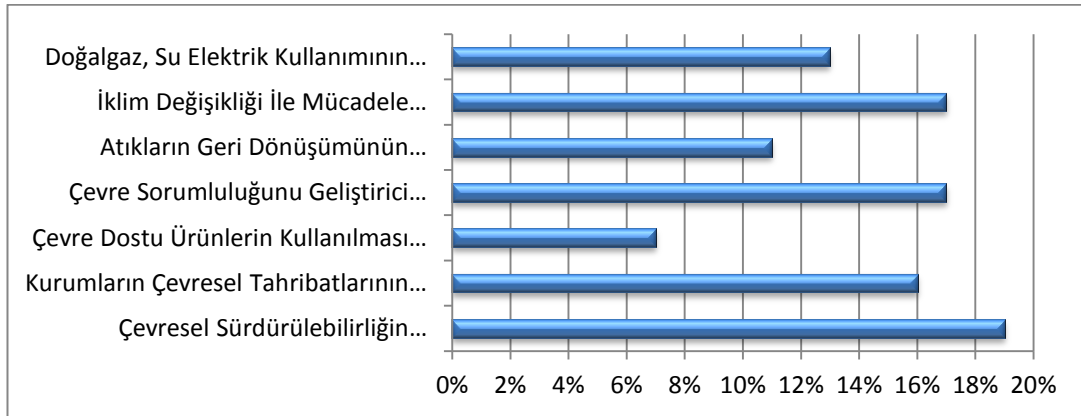
Bu çerçevede, çevre konusu kurumların öncelediği temaların başında gelirken, daha özel bir değerlendirmede, kurumların çevre ve onu takip eden diğer alanlara dair öne çıkardığı alt temaların metinlerde vurgulanma sıklığının dağılımına ilişkin veriler aşağıdaki gibidir:

Çevre

ÇEVRE KONUSUNDA ÖNE ÇIKARILAN ALT İLKELER	GÖRÜLME SIKLIĞI	İŞLETME SAYISI
Çevresel Sürdürülebilirliğin Sağlanması	96	11
Kurumların Çevresel Tahribatlarının Etkisinin Azaltılması	82	11
Çevre Dostu Ürünlerin Kullanılması ve Geliştirilmesi	35	9
Çevre Sorumluluğunu Geliştirici Girişimlerde Bulunma	83	10
Atıkların Geri Dönüşümünün Sağlanması	56	9
İklim Değişikliği İle Mücadele Edilmesi	83	10
Doğalgaz, Su Elektrik Kullanımının Azaltılması	66	11

Tablo 6: Çevre Konusunda Belirlenen Temalarının Metinlere Konu Edilme Sıklığı

Tablodaki veriler, kurumların öne çıkardıkları alanların başında gelen çevresel sorumluluklarına ilişkin belirlenen ilkelerin incelenen metinlere genel toplamda konu edilme sıklıklarına ilişkin verilerdir. Elde edilen bulgulara göre bu ilkelerin incelenen metinlerdeki görülme oranları ise aşağıdaki gibidir:

Yukarıdaki bilgilerden anlaşıldığı üzere, kurumların çevresel sorumluluklarına ilişkin değerlendirmelerinde vurgulanan konuların başında çevrenin sürdürülebilirliği adına kurum sorumluluklarının önemi gelirken, onu kurum girişimlerinde doğan karbon salınımlarının en aza indirilmesi izlemiş, çevre sağlığını göz önünde bulunduran ürün kullanımı ise en az vurgulanan konuların başında gelmiştir.

Çevre konusuna dair belirlenen temaların, incelenen metinlere konu edilmesi sıklığının kurumlara göre dağılımında öne çıkan kurumlara ilişkin bulgular aşağıdaki gibidir:

	UNİLEVER	VODAFONE	AKBANK	TÜRK TELEKOM
Çevresel Sürdürülebilirliğin Sağlanması	%24			
Kurumların Çevresel Tahribatlarının Etkisinin Azaltılması	%27			
Çevre Dostu Ürünlerin Kullanılması ve Geliştirilmesi	%37			
Çevre Sorumluluğunu Geliştirici Girişimlerde Bulunma	%19			
Atıkların Geri Dönüşümü		%21		
İklim Değişikliği İle Mücadele		%21	%21	%21
Doğalgaz, Su Elektrik Kullanımının Azaltılması			%21	

Tablo 7: Çevre Temalarının Metinlerdeki Dağılımında Öne Çıkan Kurumlar

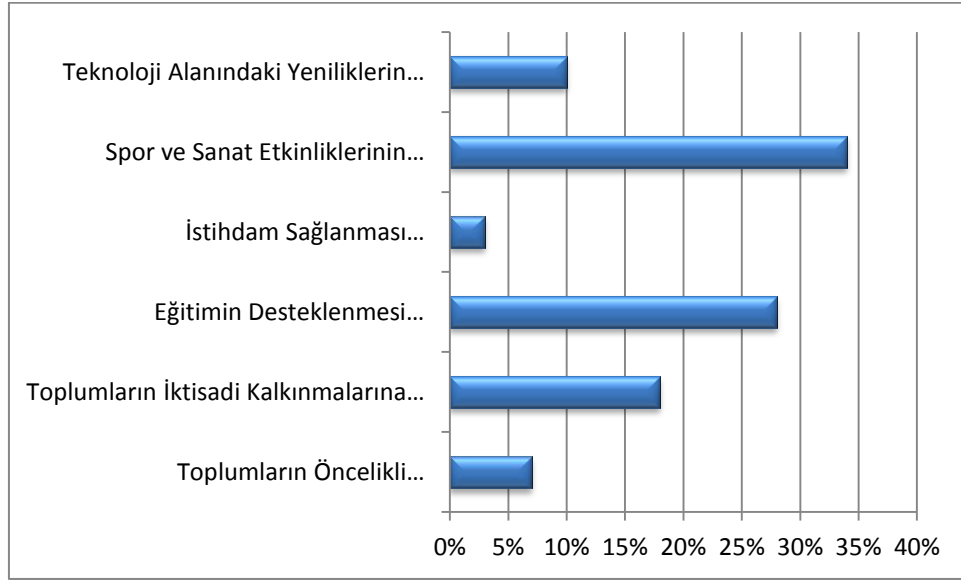
Tablodan görüldüğü üzere, Unilever çevresel sorumluluklara ilişkin belirlenen temaların metinlere konu edilme oranlarına bakıldığında 4 ilkede de öne çıkan kurum olmuştur.

Toplum

TOPLUM KONUSUNDA BELİRLENEN ALT İLKELER	GÖRÜLME SIKLIĞI	İŞLETME SAYISI
Toplumların Öncelikli Gereksinimlerinin Belirlenip Çözüm Üretilmesi	22	8
Toplumların İktisadi Kalkınmalarına Katkı Sağlanması	58	11
Eğitimin Desteklenmesi	89	11
İstihdam Sağlanması	9	5
Spor ve Sanatsal Etkinliklerin Düzenlenmesi	109	9
Teknoloji Alanındaki Yeniliklerin Topluma Kazandırılması	31	6

Tablo 8: Toplum Konusunda Belirlenen Temaların Metinlere Konu Edilme Sıklığı

Tablodaki veriler ise kurumların toplumsal sorumluluklarına ilişkin belirlenen temaların incelenen metinlere konu edilme sıklığını verirken, bu temaların metinlere konu edilme oranlarına ilişkin bulgular ise aşağıdaki gibidir:

Bulgulardan anlaşıldığı üzere, kurumların toplumsal sorumluluklarına ilişkin öne çıkarılan temaların metinlere konu edilme oranlarına bakıldığında öne çıkarılan ilkelerin başında toplumun kültürel ve spor alanındaki gelişimlerine katkıda bulunma gelirken, bu ilkelerin metinlere konu edilme sıklıklarının kurumlara göre dağılımında öne çıkan kurumlar ise aşağıdaki gibidir:

	TÜRKCELL	İŞ BANKASI	TÜRK TELEKOM	BORUSAN HOLDİNG	VODAFONE
Toplumların Öncelikli Gereksinimlerinin Belirlenip Çözüm Üretilmesi	%23				
Toplumların İktisadi Kalkınmalarına Katkı Sağlanması		%22			
Eğitimin Desteklenmesi			%22		
İstihdam Sağlanması		%44			
Spor ve Sanatsal Etkinliklerin Düzenlenmesi				%17	
Teknoloji Alanındaki Yeniliklerin Topluma Kazandırılması					%39

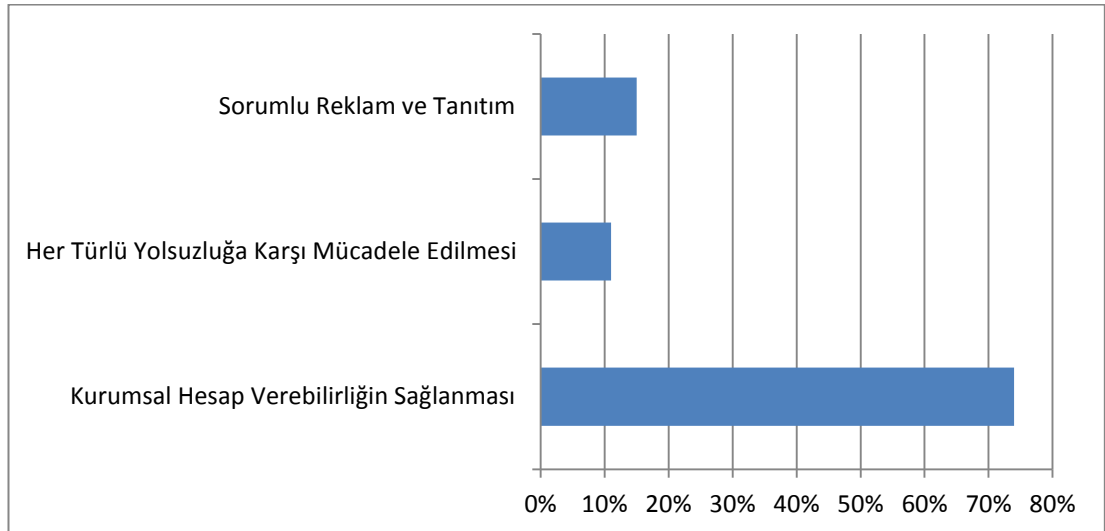
Tablo 9: Toplum Temalarının Metinlerdeki Dağılımında Öne Çıkan Kurumlar

Tablodan da görüldüğü gibi, kurumların içinde buldukları topluma karşı öne çıkardığı sorumluluklarının metinlere konu edilme sıklığının kurumlara göre dağılımı sonucu elde edilen bulgulara göre, iletişim sektöründeki kurumlar saptanan 3 temanın da vurgulanmasında öne çıkan kurumlar olurken, İş Bankası istihdamın sağlanması ve iktisadi kalkınma gibi temalarda öne çıkan kurumdur.

Kurumların ahlaki sorumluluklarına dair öne çıkardıkları temaların, incelenen metinlere konu edilme sıklığına ilişkin elde edilen veriler ise aşağıdaki gibidir:

AHLAK KONUSUNDA BELİRLENEN ALT İLKELER	GÖRÜLME SIKLIĞI	İŞLETME SAYISI
Kurumsal Hesap Verebilirliğin Sağlanması	45	11
Her Türlü Yolsuzluğa Karşı Mücadele Edilmesi	7	4
Sorumlu Reklam ve Tanıtım	9	5

Tablo 10: Ahlak Konusunda Belirlenen Temaların Metinlere Konu Edilme Sıklığı

Kurumların ahlaki sorumluluklarına dair değerlendirmelerine konu edilen bu temaların metinlerdeki dağılım oranlarına bakıldığında elde edilen bulgulara göre, bu konuda kurumların öncelikledikleri temaların başında kurumların çalışanlarına, hissedar ve müşterilerine karşı kurumsal hesap verebilirliğin sağlanması gelirken, sorumluluk sahibi reklam ve tanıtım oldukça düşük bir oranlar onu takip etmiştir.

Burada üzerinde durulması gereken konulardan biri de söz konusu kurumların önemli bir çoğunluğunun (7) daha öncede değindiğimiz Küresel İlkeler Sözleşmesini imzalamış olan kurumlarken, bu anlaşmanın ilkelerine bağlı kaldıklarına ve bunun ise kurumun çevresine karşı olan sorumluluğunun bir güvencesi olduğuna değinmelerine rağmen, kurumların sadece 4'ü haksız kazançla mücadele ilkesine değinmiştir. Diğer anlamda, ahlaki ilkelerin konu edilme oranlarına bakıldığında %11 ile haksız kazanç karşı mücadele ilkesi en az vurgulanan ilkedir.

Elde edilen veriler, uluslararası anlaşmalarla belirlenen ilkelere bağlı oldukları iddiasında bulunan kurumların henüz söz konusu ilkeleri içselleştirmemiş olduklarını doğrularken, bu ilkelerin konu edileme oranlarının kurumlara göre dağılımı aşağıdaki gibidir:

	Türkcell	Borusan Holding	Akbank	Koç Holding
Kurumsal Hesap Verebilirliğin Sağlanması	16%	16%		
Her Türlü Yolsuzluğa Karşı Mücadele Edilmesi			43%	
Sorumlu Reklam ve Tanıtım				33%

Tablo 11: Ahlak Konusunda Belirlenen Temaların Dağılımında Öne Çıkan Kurumlar

Tablodan da anlaşılacağı gibi, kurumun ilgili olduğu gruplara doğru ve adil bir şekilde bilgi sağlaması anlamına gelen kurumun hesapverebilirliği kurumların ahlaki ilkelerine ilişkin öncelikleri konuların başında gelirken, bu ilkelerin metinlere konu edilme oranlarının kurumlara göre dağılımında öne çıkan kurumlardan birisi Türkcell diğeri ise Borusan Holding'dir.

Yasal

Yasal düzenlemelerin önemsenmesi kurumların hukuki sorumluluğuna ilişkin belirlenen ilke iken, bu ilkenin incelenen dokümanlara konu edilme oranı 21 değinme ile %2'dir. Kurumların hukuki düzenlemeleri önemsemeleri ve kurum girişimlerinde ilgili kanunların göz önünde bulundurulmasına odaklanan bu ilke, incelenen metinlere en az konu edilen sorumlulukların başında gelirken, diğer alanlarla karşılaştırıldığında kurumların bu alana diğerlerine oranla oldukça az eğildikleri gözlemlenebilir.

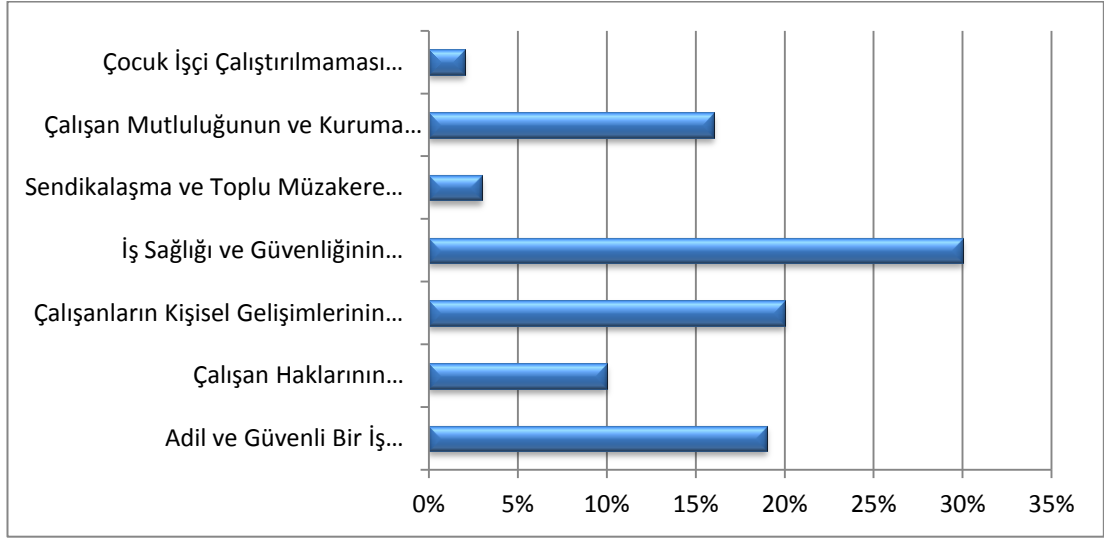
İşgücü ve İş Yeri

Kurumların çalışanlarına ilişkin sorumluluğunda öncelikleri temaların sözü edilen metinlere konu edilme sıklıklarına ilişkin veriler ise aşağıdaki gibidir:

İŞGÜCÜ VE İŞ YERİ KONUSUNDA BELİRLENEN ALT İLKELER	GÖRÜLME SIKLIĞI	İŞLETME SAYISI
Adil ve Güvenli Bir İş Ortamının Sağlanması	47	10
Çalışan Haklarının Korunması	23	7
Çalışanların Kişisel Gelişimlerinin Desteklenmesi	49	10
İş Sağlığı ve Güvenliğinin Sağlanması	74	9
Sendikalaşma ve Toplu Müzakere Özgürlüğünün Desteklenmesi	8	4
Çalışan Mutluluğunun ve Kuruma Bağlılıklarının Sağlanması	38	7
Çocuk İşçi Çalıştırılmaması, Engelli ve Eski Hükümlü İstihdamı	8	6

Tablo 12: İşgücü ve İş Yeri Konusunda Belirlenen Temaların Metinlere Konu Edilme Sıklığı

Tablodaki veriler,söz konusu kurumların çalışanlarına olan sorumluluklarında öne çıkardıkları ilkelerin incelenen dokümanlara konu edilme sıklıklarını verirken bu ilkelerin dokümanlardaki dağılım oranlarına ilişkin bulgular ise aşağıdaki gibidir:

Yukarıdaki bilgilerden anlaşılacağı üzere,iş sağlığı ve güvenliği kurumların iş gücüne ilişkin öncelikleri sorumluluklarının başında gelirken,onu çalışanların iş ve kişisel gelişimlerinin sağlanması teması izlemiş, uluslararası sözleşmelerden biri olan Küresel Sözleşmede (GC) kabul edilen sendikalaşma özgürlüğü ise en az vurgulanan ilkelerden birisi olmuştur.

Bu ilkelerin konu edilme oranlarının kurumlara göre dağılımına bakıldığında, kurumlara ilişkin elde edilen bulgular ise aşağıdaki gibidir:

	COCA COLA	KOÇ HOLDİNG	BORUSAN HOLDİNG	VODAFONE	AKBANK
Adil ve Güvenli Bir İş Ortamının Sağlanması	%17				
Çalışan Haklarının Korunması		%22			
Çalışanların İş ve Kişisel Gelişimlerinin Desteklenmesi			%22		
İş Sağlığı ve Güvenliği				%30	
Sendikalaşma ve Toplu Müzakere Özgürlüğünün Desteklenmesi		%38			
Çalışan Mutluluğunun ve Kuruma Bağlılıklarının Sağlanması					%26
Çocuk İşçi Çalıştırılmaması, Engelli ve Eski Hükümlü İstihdamı		%25			

Tablo 13: İşgücü ve İş Yeri Temalarının Metinlerdeki Dağılımında Öne Çıkan Kurumlar

Tablodan görüldüğü gibi, kurumların iş gücüne ilişkin sorumluluklarında öne çıkardıkları ilkelerin başında gelen iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması ilkesinin söz konusu metinlerdeki vurgulanma sıklığında, VODAFONE öne çıkan kurum olurken, iş gücünün kişisel gelişiminin sağlanmasında öne çıkan kurum Borusan Holding'dir.

Bu alana ilişkin GC'nin belirlediği ilkelerin vurgulanmasında öne çıkan kurum Koç Holding olurken, kurum çalışan haklarının korunması ilkesinin de vurgulanması konusunda öne çıkan kurum olmuştur.

Koç Holding bu alana ilişkin belirlenen üç temanın da vurgulanmasında diğer kurumlarla karşılaştırıldığında öne çıkan kurum olmuştur.

İnsan Hakları

Küresel İlkeler Sözleşmesi'nin şirketlerin evrensel düzlemde insan haklarının korunmasına katkıda bulunmaları gerektiğine odaklanan insan hakları temasının sözü

edilen metinlere konu edilme sıklığına ve öne çıkan kurumlara ilişkin veriler aşağıda verildiği gibidir:

	GÖRÜLME SIKLIĞI	İŞLETME SAYISI
İnsan Hakları Suiistimallerine Engel Olma	33	9

Tablo 14: İnsan Haklar Konusunda Belirlenen Temanın Metinlere Konu Edilme Sıklığı

	KOÇ HOLDİNG	SABANCI HOLDİNG	BORUSAN HOLDİNG
İnsan Hakları Suiistimallerine Engel Olma	%18	%18	%18

Tablo 15: İnsan Hakları Temasının Metinlerdeki Dağılımında Öne Çıkan Kurumlar

Tablodan görüldüğü üzere, KSS konusuna ilişkin gündeme gelen uluslararası sözleşmelerden olan GC'in belirlediği ve kurumların evrensel düzlemde insan hakları suiistimallerinin engellenmesine katkıda bulunmaları gereğine odaklanan bu temanın metinlere konu edilme oranı %3'ken kurumların sadece 2'sinin bu konuda bir söylem geliştirdiği gözlemlenmiştir.

Analizin bu bölümüne kadar elde edilen bulgulara göre şirketlerin ağırlıklı bir şekilde çevresel konulara odaklandıkları gözlemlenirken, bu şirketlerin imzaladıkları uluslararası sözleşmelerde sadık kalacaklarını vaat ettikleri insan hakları sömürsünü en aza indirmeye ve sendikalaşma özgürlüğü gibi temaların henüz içselleştirilmediği bilgisine ulaşılmıştır.

Kurumların önemli bir çoğunluğu BM sözleşmesini imzalamış olduklarını ve bu ilkelere bağlı kaldıklarını dile getirmelerine rağmen, bu sözleşmenin ilkelerine söz konusu kurumların metinlerinde değinilme oranı oldukça azdır. Bu çerçevede, küresel ilkeler sözleşmesinin kurumlardan beklediğinin henüz içselleştirilmediğine ilişkin bir eleştiri sağlarken, kurumlarsa bu sözleşmeleri sorumluluklarının bir güvencesi olduğu iddiasındadırlar.

Bu çerçevede çalışmanın iddiası göz önüne alındığında, söz konusu metinlerin daha özel bir değerlendirmesine gidildiğinde, incelenen kurumların sorumlu kurumsal davranış benimsenmesi ile kurum iş alanlarının sürdürülebilirliği, kuruma olan güven ve bağlılığın sağlanması ve sürdürülebilir marka ve itibar değeri oluşturulması, kurum için cazip personele erişme gibi değerlerle ilişkilendirildiği gözlemlenmiştir.

Örneğin kurumların 5'i kurum iş alanlarının sürdürülebilirliği için sorumlu bir kurumsal davranış benimsenmesi gereğine değinirken, 4 kurumun kuruma olan güven ve bağlılığın sağlanması ile kurumsal sorumluluğunu ilişkilendirmiş olduğu ve diğer 3 kurumun sözü edilen metinlerinde sürdürülebilir marka değeri ile sorumlu davranış ilişkisinin kurulduğu gözlemlenmiştir.

Ağırlıklı olarak çevresel sorunlara dikkat çeken uygulama ve vurgularının asıl nedenin ticari bir işletme olarak marka değerinin ve iş alanlarının sürdürülebilirliği kaygısıyla seçilmiş bir eğilim olduğu saptanmıştır.

Daha önce değindiğimiz üzere çevre konusunda öne çıkan kurumların önemli çoğunluğu çevresel sorunların aşılmasında sorumlu kurumsal davranış benimsenmesi ile kurumların iş alanlarının sürdürülebilirliğini ilişkilendirirken çevre konusunu sözü

edilen metinlerde öne çıkaran kurumların başında gelen Unilever de bu kurumlardan birisidir.

Kurumların uzun vadeli amaçlarından biri olan marka değerinin sürdürülebilir kılınması bu kurumun metinlerinde çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasına katkıda bulunulması ile ilişkilendirilmiştir.

Çevresel sorumluluğunu diğer kurumlara göre bu denli öne çıkaran kurumun metinleri daha özel bir okumanın ışığında incelendiğinde, kurumun değindiğine göre, günümüzde insanlar aldıkları ürünlerin sorumlu bir davranış çerçevesinde sağlanmış olduğuna dair güvence beklerken, bu insanlar için de sürdürülebilirliği göz önüne alan markalar müşterilerin gözünde daha ön plandadır. (Unilever:2011:9).

Bu çerçevede, daha öncede iddia edildiği gibi, kurumlar çevresel ve toplumsal sorunlar karşısında sorumlu bir kurumsal davranış benimsenmesini kurumların uzun vadeli çıkarları ile ilişkilendirirken toplumun gözünde sürdürülebilir kurum değerinin inşası için sorumlu bir davranışın gerekli olduğunun önemine değinmişlerdir.

Buradan anlaşılacağı üzere, günümüz kurumlarının çevresel sürdürülebilirliği önceliklerinin en önemli nedenlerinden biri kurumların varlığının sürdürülebilirliği için oldukça önemli olan çevrenin kurumun uzun vadeli çıkarları adına korunmasıdır.

Kurumların çevrenin sürdürülebilirliğinin sağlanması ile ilişkilendirdiği pazar değerlerinden biri kurumların girişimlerinin geleceğinin güvencesi sağlanırken, marka değerinin kazanılması bir diğer anlamda, tercih edilen bir kurum değerinin inşasıdır.

İncelenen metinlerde gözlemlediğimiz diğer değerlendirme biçimi ise önemli ölçüde, kurumların çevre üzerindeki zararlı girişimlerinin bir sonucu olan günümüzün değişen çevre koşullarının aşılırken, iş çıkarlarına da dönüştürülebilmesidir.

Örneğin, bir diğer anlamda, çevresel sorunların izlenirken, iş çıkarlarına entegre edilmesi anlamına gelen bu durumu en net şekilde dile getiren kurumlardan biri olan Unilever, insanların hızlı bir şekilde değişen çevre koşullarına alışmalarına aracı olan ürünler geliştirmelerinin hem kurum gelişimini hem de pazar olanaklarının gelişimini önemli ölçüde tetiklediğine değinen kurumdur. (Unilever:2011:9).

Buradan da anlaşılacağı üzere, kurumlar önce önemli ölçüde nedeni oldukları çevresel sorunların çözümüne odaklanırken aslında bu sorunları uzun vadeli çıkarları ile bütünleştirip pazar olanaklarını geliştirebilme çabası içindedirler. Günümüzde söz konusu kurumların çevresel sorunların çözümü için sorumlu davranmaları gereğinin bilincinde olmalarının en önemli nedenlerinden biri kendi çıkarlarının bu gelişmelere bağlı olmasının bilincine varmış olmalarıdır.

Kurumlar çevre sorunlarına eğilirken, Türkcell'in de değindiği gibi (2011:19) kurumların da uzun vadeli öncelikleri ile bütünleşen ağırlıklı beklentilerin çözümüne eğilmeleri sorumlu kurum davranışını benimserken, kendi amaçlarını öncelediklerinin bir örneğidir.

Bu değerlendirmeler ise kurumsal sorumluluğun günümüz kurumlarınca uzun vadeli amaçlarına ulaşmalarına aracı olan değerlerin bir parçası şeklinde algılandığını görmemize imkân sağlarken, beklentilerin iş çıkarları ile bütünleştirilip aslında kurum amaçlarının öncelendiğini bu olgunun nasıl konumlandırıldığına da bir örneğidir.

Bu çerçevede, çalışmanın iddiası göz önüne alındığında söz konusu metinlerin daha özel bir değerlendirmesine gidildiğinde de kurumların çevresel sorumluluklarını değerlendirirken çevresel sürdürülebilirliği ve iklim değişikliği ile mücadele edilmesi gibi konuları öncelikle en önemli nedenlerinden biri bu ilkelerin kurumların iş alanlarının sürdürülebilirliğinin sağlanması olduğu iddia edilebilir. Çünkü kurumların önemli çoğunluğu (7) çevresel sorumluluklarını değerlendirirken, kurum çalışanlarının sürdürülebilirliği için çevresel sorunların çözümü şeklinde değerlendirmişler ve Coca Cola'nın metinlerinde de gözlemlendiği üzere, işlerinin uzun vadede sürdürülebilirliği adına çevrenin korunmasında sorumluluklarını göz önünde bulundurmaları gerektiğinin üzerinde durmuşlardır³⁴ (Coca Cola 2011:4-12).

Benzer bir şekilde, toplumsal sorumlulukların metinlere konu edilmesinde öne çıkan kurumlara ilişkin daha özel bir değerlendirmenin sonucunda ulaşılan bulgulara göre bu konuda öne çıkan kurumlardan Borusan ve VODAFONE toplumsal sorunlar karşısında sorumlu kurum davranışı benimsenmesi ile kurumun uzun vadeli çıkarları arasında ilişki kuran kurumlardandır.

Örneğin, Borusan Holding, sorumlu bir kurumsal davranışın toplum nezdinde kuruma olan güveni güçlendirdiğini ve bunun da kurum değerinin sürdürülebilirliğini güçlendirdiğini dile getirirken, (2010-2011: 22) bu değerlendirmesi ile de kurumların

³⁴ Coca Cola'nın gelişmiş ülkelerde yürüttüğü sosyal sorumluluk projelerine dair bir değerlendirmeye gidildiğinde, örneğin, İngiltere'de kurumun sosyal sorumluluk söylemleri çevre konusundan ziyade daha çok sağlıklı yaşam, fiziksel aktivite programlarının düzenlenmesi ve sporun desteklenmesi gibi projeler üzerine odaklanmaktadır. Çevre konusunda öne çıkan söylemlerine bakıldığında ise kurum bu alanda geri dönüştürülebilir paketleme ve sürdürülebilir su yönetimi (Sustainable packaging/recycling water stewardship) söylemlerini öne çıkarmaktadır. (<http://www.cokecorporateresponsibility.co.uk/>). Unilever'in ise İngiltere'deki sosyal sorumluluk söylemlerine bakıldığında kurumun sürdürülebilir ve geri dönüştürülebilir paketleme üzerinden söylem geliştirdiği gözlemlenmiştir. (<http://www.igd.com/Documents/CSR%20reports/Unilever%20UK%20and%20Sustainable%20Packaging%202006.pdf>).

sorumlu kurumsal davranış benimsemesinin kurumsal kazanımlarına değinirken,sözü edilen araçsallığı bir kez daha dillendiren kurumdur.

İletişim sektöründeki kurumlardan biri olan VODAFONE da benzer bir şekilde içinde bulunduğu toplumun beklentilerini ön planda tutarken,söz konusu davranışı ile de toplumun tüm kesimlerinin takdirini kazandığını dile getiren kurumlardan birisidir (2011:9). Görüldüğü üzere,kurumlar toplumsal sorunlar karşısında sorumlu kurumsal davranış benimsenmesi ile kuruma olan güvenin ve takdirin güçlendirilmesi arasında güçlü bir ilişki olduğuna inanırken çalışmanın da iddiada bulunduğu gibi günümüzde kurumsal kazanımlarına odaklandıkları bu olgu ile iş çıkarlarını bütünleştirme çabası içindedirler.

Benzer bir şekilde,toplum ilkelerini öne çıkaran kurumlardan olan Türkcell de KSS olgusunun Türkcell için “Yönetimsel bir araç ve kurum stratejisinin bir parçası” (2010-2011: 19) olduğunu dile getirirken,bir diğer anlamda,ilgili grup beklentilerinin iş stratejileri ile bütünleştirilip karşılıklı kazanç sağlanması amacı ile karar alındığına değinen kurumdur. (Türkcell: 2010-2011: 19).

Görüldüğü üzere, günümüz kurumları kurumsal sorumluluklarını her ne kadar toplumsal çıkarların öncelendiği bir olgu şeklinde sunsalar da günümüzde kurumların değişen,beklentiler karşısında kurum değerlerinin sürdürülebilirliğini sağlamaları için kaçınılmaz gördükleri bu olgu ile iş çıkarlarını bütünleştirme çabası içinde olduklarını görmemiz mümkündür.

İlgili grupların beklentilerine cevap verirken,toplum nezdinde benimsenen bir kurum değeri oluşturulması bir diğer anlamda,Garanti Bankasının da değindiği üzere, (web sitesi: kurumsal sorumluluk:2013) marka algısı ve kurum kültürüne değer katan

girişimler şeklinde değerlendirilirken,KSS olgusu cazip bir hakla ilişkiler aracı halini almıştır.

Kurum hesap verebilirliğinin sağlanmasında öne çıkan kurumlardan biri olan Türkcell, iş sürdürülebilirliğinin sağlanmasında hesap verilebilir iletişim politikasının önemine inanırken (2010-2011: 19) Borusan (2010-2011: 32) kurumun verdiği sözler ile davranış biçimlerinin ve kararların paralel olmasını kurumsal güvenin sağlanması ve kurum itibarının korunması ile ilişkilendiren kurumdur.

Türkcell ilgili gruplardan aldığı görüşlerle belirlediği öncelikleri çerçevesinde kurumsal sorumluluklarını şekillendirirken,bu amaçla Kurumsal Vatandaşlık birimini kurmuş Borusana bağlı olan kurumların birçoğu da benzer şekilde gruplara kurumsal bilginin sağlandığı bir iletişim ağı geliştirmişlerdir.

Buradan da anlaşılacağı üzere,günümüzde kurum hesap verebilirliğine verilen önem kuruma olan güvenin sağlanması ve iş sürdürülebilirliği gibi kurumsal değerler ile konumlandırılırken bu konunun iş çıkarları için hassas olduğunun bilincindedirler. Ahlaki sorumlulukların vurgulanmasında öne çıkan kurumlardan biri olan Akbank da benzer şekilde,iş sürdürülebilirliği ile sorumlu bir kurumsal davranışın benimsenmesi arasında bir ilişkinin kurulduğunun gözlemlendiği kurumlardan bir diğeridir.

Örneğin, kurum iktisadi gelişmelerinin dışında kurumun toplumsal, ahlaki ve çevresel önceliklerinin de kurumun geleceğini inşa eden en önemli unsurlardan birisi olduğuna inanıldığına değinirken,kamunun güveninin kalıcı kılınabilmesinin sorumlu bir kurumsal davranış benimsenmesi ile mümkün olabileceğinin bilincinde olduğuna değinen kurumlardan biridir (web sitesi: KSS/sürdürülebilirlik raporu:2013).

Benzer bir açıklamanın gözlemlendiği Sabancı Holding ise toplumsal, iktisadi ve çevresel öncelikleriyle kurum karlılığının sürdürülebilir kılınmasının arzulandığını dile getirirken, (2011:7) günümüz kurumlarının çevresel ve toplumsal önceliklerini iş alanlarının ve kurumların iktisadi karlılığının sürdürülebilirliği ile konumlandırılması çalışmanın iddiasını güçlendiren olgulardan biridir.

Kurumların çalışanlarına ilişkin sorumluluklarını içeren değerlendirmelerinde gözlemlenen en önemli olgulardan biri bu konunun kurum başarısının sürekliliği için çalışanların kuruma olan bağlılığını güçlendirmesi ve cazip iş gücüne ulaşma imkânı sağlaması gibi değerler ile beraber konumlandırılmasıdır.

Örneğin, bu konuda öne çıkan kurumlardan birisi olan Coca Cola çalışanlarına karşı sorumluluğunu değerlendirirken, kurum başarısının sürdürülebilirliği için kurum çalışanlarına mutlu, güvenli, motive edici ve kendilerini geliştirebildikleri bir çalışma alanı sunulmasının öncelikli konularından biri olduğuna değinirken (2011: 40) benzer bir açıklamada bulunan diğer kurum ise Koç Holding'dir. İş sürdürülebilirliği için en önemli konulardan birinin çalışanlar olduğuna değinen Koç Holding bu nedenle de iş gücünün güvenliğine ve sağlığına önem verildiğini dile getiren kurumdur.

Çalışma kapsamında ele alınan kurumların gözlemlenen bir diğer eksikliği ise hukuki sorumluluklarına dair bilgilendirmelerin oldukça az görülmesidir. Günümüzde kurumların hukuki kurallar çerçevesinde belirlenmiş sorumlulukları bulunurken sözü edilen kurumların bu konuda sorumluluklarına dair değerlendirmelerinin oldukça az olması kurumların hukuki sorumluluklarına ne ölçüde önem verdiğinin bir örneğidir.

Örneğin kurumların hukuki kurallarla belirlenmiş bir oranda eski hükümlü ve engelli personele istihdam sağlama zorunluluğu bulunurken sadece 3 kurum bu konu

ile ilgili bir değerlendirmede bulunmuş ve Türk Telekom (2011: 8/9) engelli sigortalı çalıştıran işverenler sıralamasında 3. olduğunu dile getirirken Türkcell (2011:32) 500 engelli çalışana istihdam sağladığına değinmiş. Anlaşılacağı üzere kurumların hukuki sorumluluklarına ne ölçüde bağlı kaldıklarına dair veriler oldukça sınırlıdır.

Elde edilen verilere ilişkin genel bir değerlendirmeye gidildiğinde, şirketlerin ağırlıklı olarak çevresel sorunlara odaklandıkları bulgulanırken, bunun büyük ölçüde müşteri hassasiyetini,iş alanlarının sürdürülebilirliğini ve marka değerini merkez alan bir eğilimden beslendiği sonucuna varılabilir. Aynı zamanda,uluslararası sözleşmeler ile vaat ettikleri insan hakları, sendikalaşma özgürlüğü gibi temaların oldukça sınırlı oluşu, diğer yandan evre sorunlarına önem veren vurguların ağırlıklı oluşu günümüz kurumlarının sorumluluklarını değerlendirirken, ticari kaygılarını ön planda tuttıkları sonucuna ulaşılabilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İş ahlakı ve iş çevrelerinin girişimlerinin toplumsal etkileri üzerine odaklanan düşüncelerin izlerini 1930'lardan beri sürmemiz mümkünse de KSS olgusunun önem kazanmasına ve günümüz kurumlarının gündem maddelerinden biri haline gelmesine neden olan gelişmeler 1970'lerin bir ürünüdür. Bu dönemde kapitalizmin evrensel bir krizin içine girmesi ile 1950'lerden 1970'lere süregelen *Refah Devleti* politikalarının sorgulandığı dönemi beraberinde getirirken, 1980'lerle pazarın koşulsuz egemenliğini savunan neoliberal dalga, uluslararası kuruluşların da çabaları ile küresel düzlemde egemen düşünce biçimi olmuştur.

Bu dönemde özelleştirmelerin hız kazanması ve pazara müdahalenin mümkün olduğunca sınırlandırılması ve kamunun daralan merkezi konumu özel sektörün eline önemli bir güç verirken, bu dönemle beraber gücü elinde bulunduran iş çevrelerinin çevresel ve insani koşulları sömürsü karşılaşılan problemlerden biri haline gelmiştir. Sorumlusu oldukları bu ihlaller karşısında baskılara maruz kalan ve girişimlerini her koşulda meşru kılma zorunluluğu ile karşılaşan kurumlar kamu güveninin sağlanması gereğinin üzerinde düşünme durumunda kalmışlardır.

Günümüzde, KSS olgusu hem küresel düzlemde izlenen kamu politikalarının neden olduğu sorunların aşılmasına hem de kurumların gündeme gelen bu sorunların karşısında uzun vadeli iş ve kurum değerinin sürdürülebilirliğinin sağlanmasına aracı bir çözüm önerisi şeklinde sunulurken, kavramın özünde pazar merkezli politikaların sınırlamalarının görünmez kılınması ve ekonominin liderleri kurumların uzun vadede iş alanlarının sürdürülebilirliği için eleştirilere cevaben öne sürülen kavramlardan biri olduğu iddia edilebilir.

Son dönemlerde, KSS ülkemizde de iş çevrelerinin gündemlerini meşgul eden kavramlardan biri haline alırken, günümüzde 100'ün üzerinde kurumun evrensel insan hakları ve işçi haklarının korunmasında ve çevre sorunlarının çözümünde kurumların sorumluluklarının belirlendiği Küresel İlkeler Sözleşmesini imzalamışlardır. Burada önem kazanan günümüzde kurumların sorumluluklarının bilincinde olduklarını iddia ederken, bunun bir güvencesi şeklinde sundukları bu anlaşmanın ilkelerine ne ölçüde bağlı olduklarıdır.

Görünen odur ki, günümüzde kurumlar evrensel düzlemde sorumluluklarının belirlendiği bu anlaşmaların ilkelerine bağlı kalırken, kendi öncelikleri ile bütünleşen sorumlara eğilme konusunda daha isteklidirler. Kurumlar söz konusu sözleşmelere ne kadar bağlı olduklarını dile getirirken, demokrasi ve evrensel düzlemde insan hakları ihlallerinin engellenmesi gibi değerlerin vaat edildiği bu anlaşmaları içselleştirmemiş oldukları iddia edilebilir.

İş çevrelerinin, daha özelden ise ÇUŞ'lerin, ekonomi üzerindeki gücünü merkez alan ve pazar merkezli iktisadi gerçekliğin neden olduğu eksikliğin giderilmesi adına (Banerjee, 2008:74) kurumsal sorumlulukların belirlendiği bu anlaşmaların, pratiğinin her ülkede geçerli olması mümkün olmadığı gibi, az gelişmiş ve gelişen ekonomilerde iktisadi koşullar ve ticari kaygılar önem kazanmaktadır.

Bu çalışmada elde edilen bulgular ışığında değerlendirildiğinde, günümüzde iş çevrelerinin sorumluluk söylemleri çevresel sorunlar üzerine odaklanırken, bunun ise önemli ölçüde, iş alanlarının, marka değerinin sürdürülebilirliği ve müşteri hassasiyeti gibi ticari kaygılarla öne çıkan bir eğilim olduğu söylenebilir.

Bu çerçevede,KSS girişimlerinin öncelendiği alanların başında çevre gelirken bu alan dair sorunların çözümü kurumlar iş alanlarının uzun vadede sürdürülebilirliği gibi pazar değerleri ile beraber konumlandırılırken, ülkemizde henüz insan haklarının korunmasına ve çalışanların bazı hukuki haklarının önünün açılmasına dair konuların henüz bilincinde olunmadığı gözlemlenebilir.

Kurumların hayata geçirdikleri KSS uygulamalarının ne kadar marka değerini artırmak maksatlı ya da ne kadar gerçekte sorumluluk bilinci ile şekillendiğini ortaya koyma amacı güden bu çalışmanın bulgularından da anlaşılacağı gibi KSS olgusunun kurumların ticari kaygılarından arınmış olabileceğini düşünmek mümkün değildir.

Günümüzde,kurumların sorumlu bir kurumsal davranış benimsemesi ile kamu nezdinde kuruma olan güvenin sağlanması ve kurum iş alanlarının uzun vadede daha sürdürülebilir kılınması gibi değerlerin ilişkilendirilmesi yaygın bir eğilimdir.

KSS olgusunun,kurumlara güvenilir bir kurum imajı sağlamanın dışında,iş ve marka değerinin sürdürülebilir kılınması ve çalışanların ve müşterilerin kuruma olan bağlılığının sağlanması gibi konularda da değer kazandıran “cazip bir halkla ilişkiler aracı” şeklinde konumlandırılması eğilimi çalışma kapsamında incelenen kurumların söylemlerinde de gözlemlenmiştir.

Günümüzde, çevre koşullarının değişimi karşısında iş alanlarının uzun vadede sürdürülebilirliğinin mümkün olması adına,çevre sorunları karşısında sorumlu kurum davranışı benimsenmesi gereği üzerinde duran kurumlar, benzer bir şekilde,girişimde buldukları toplumun arzularının göz önünde bulundurulmasını kuruma olan güven ve takdirin kazanılması ile ilişkilendirme eğilimindedirler.

Gözlemlenen bir diğer eğilim ise değişen koşullar karşısında kamunun güven ve beğenisini kazanma zorunluluğu ile karşılaşmış olan kurumlar bu konuda sorumlu birer kurum gibi davranma çabası içine girerken, karşılıklı kazanç sağlama mantığı ile bu çabaları kendi iş çıkarları ile bütünleştirme mücadelesindedirler. Örneğin Unilever değişen çevre koşulları karşısında çevre bilincine sahip ürünler geliştirmesinin kurum pazar olanaklarının gelişimini sağlarken bu bilince sahip markaların seçimde daha ön plana çıktığına değinmiştir (Unilever:2011:9).

Bu çerçevede değerlendirildiğinde, kurumlar önemli ölçüde sorumlusu olduğu çevresel sorunlara çözüm önerileri geliştirirken, bu sorunları uzun vadeli çıkarları ile bütünleştirip kendi pazar olanaklarını geliştirme çabası içindedirler. Bu da kurumların KSS girişimlerinin planlanırken dahi kurum çıkarlarının öncelendiğinin bir örneğidir.

Bir diğer anlamda, günümüzde kurumların çevre sorunları karşısında sorumlu birer kurum davranışı sergilemelerinin önemli nedenlerinden birisi kendi çıkarlarının bu sorunların aşılmasına bağlı olduğunun bilincine varmış olmalarıdır ve kendilerine pazar olanağı sunabilen ürünler geliştirebilmeleridir.

Çalışma kapsamında incelenen kurumlardan da anlaşılacağı üzere, ülkemizde kurumlar hukuki sorumluluklarını henüz içselleştirememişlerdir.

Yasalarla belirlenen sorumluluklarına ne ölçüde bağlı olduklarına dair bilgiler ve değerlendirmelerin oldukça sınırlı olması bugün lider konumdaki kurumların dahi bu konudaki sorumluluklarını görmezden geldiklerinin bir örneğidir.

İncelenen kurumların ahlaki sorumluluklarına ilişkin önceledikleri değerlerin başında kurum hesap verebilirliğin sağlanması gelirken, incelenen kurumların hukuki kurallar çerçevesinde belirlenen örneğin, engelli ve eski hükümlü çalışan bulundurma

zorunluluğu gibi konularda bilgilendirmelerin sınırlı oluğu da önemli bir çelişkidir ve söz konusu çelişki bir kurumun kaç engelli personel istihdamı sağladığına dair veriler vermeden engelli istihdamı sağlamış kurumlar sıralamasında önde olduğu iddiasında bulunması ile daha da eleştirel bir hal alır. İddia edildiği üzere burada da KSS olgusu kurumlar karşısında kazanılan mücadele bağlamında sunulan bir olgudur.

Görünen odur ki günümüzde sürdürülebilirliğin sağlanmasında iş çevrelerinin sorumluluklarını merkez alan KSS hem ulusal hem de uluslararası düzlemdeki ilgili gruplarca karşılıklı kazanç sağladığı iddiası ile meşrulaştırılırken, özünde kurumların kendi iş alanlarının sürdürülebilirliği ve kamu ile samimi ilişkilerin kurulması gibi iş çevrelerinin uzun vadeli çıkarlarına ulaşmalarına ve sürdürülebilir kılmalarına aracı olan araçsal bir olgudur. Her ne kadar özünde gönüllülüğu barındırdığı iddia edilse de sorumlu kurumsal davranış ile gündeme gelmelerinin kurumlara sağladığı değerlerin bilincinde olan kurumlar, KSS olgusunu çıkarlarının öncelendiği çabaların değerli bir parçası haline getirmişlerdir ve var olan literatürün de önemli bir çoğunluğu kavramı kurum çıkarları ile özdeşleştiren anlatılarla meşru kılma çabası içindedir. Bu nedenle, günümüzde kavramın daha doğru konumlandırılması açısından, kavrama dair oldukça sınırlı olan eleştirel çalışmalar bundan sonraki çalışmalar için önemli bir kılavuz iken ileriki çalışmalarda kavram var olan literatürle beraber disiplinlerarası bir okumanın ışığında incelenmelidir.

KAYNAKÇA

- AKDOĞAN, L. (2009). *Neoliberalizmin Yerelleştirme Projesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı: Ankara
- AKTAN, C. C. (1999). **Müdahaleci Devletten Sınırlı Devlete**, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları
- AKTAN, C. C. ve VURAL, Y. İ.(2006). **Çokuluslu Şirketler, Global Sermaye ve Global Yatırımlar**, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları
- AKTAN, C. C. (2007). “Türkiye’de Sosyal Sorumluluk Projelerinden Örnekler” Coşkun Can Aktan (Ed.), **Kurumsal Sosyal Sorumluluk İşletmeler ve Sosyal Sorumluluk**, İstanbul: İGİAD, s. 147-159.
- AKTAN, C. C. ve BÖRÜ, D. (2007). “Kurumsal Sosyal Sorumluluk” Coşkun Can Aktan (Ed.), **Kurumsal Sosyal Sorumluluk İşletmeler ve Sosyal Sorumluluk**, İstanbul: İGİAD, s. 11-36.
- AKTAN, C. C. ve VURAL, Y. İ. (2007). “Kurumsal Sosyal Sorumluluk: Uluslararası Kuruluşlar ve Hükümet Dışı Organizasyonlar Tarafından Sürdürülen Başlıca Girişimler” **ÇEİS** 3/21, <http://www.ceis.org.tr/dergiDocs/makale125.pdf>, Erişim Tarihi: 20.02.13, s. 4-21.
- ALADA, D. A. (2007). “Öncü İktisat Düşünürleri Yeni Liberalizme Karşı (mı?)”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 108, s. 167-185
- ALAKAVUKLAR vd., (2009). “Türkiye’de Hayırseverlikten Kurumsal Sosyal Sorumluluğa Geçiş: Bir Kurumsal Değişim Öyküsü” Yönetim Araştırmaları Dergisi, 9/2, s.103- 143
- ALPASLAN, B. vd., (2008). **Neo-Liberal Politikalar- Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları Ekseninde Türkiye ve Avrupa Birliği: Türkiye’nin Çevreleşmesi**, 2.Ulusal İktisat Kongresi, 20-22 Şubat, DEÜ- İİBF İktisat Bölümü, İzmir
- AUPPERLE, E. K. vd., (1985). “An Empirical Examination of The Relationship Between CSR and Profitability” **Acad Manage**, 28/2, pp.446-463.
- AREN, S. (2011). **İstihdam, Para ve İktisadi Politika**, Ankara: İmge
- ARGÜDEN, Y. (2007). “Kurumsal Sosyal Sorumluluk” Coşkun Can Aktan (Ed.), **Kurumsal Sosyal Sorumluluk İşletmeler ve Sosyal Sorumluluk**, İstanbul: İGİAD, s. 37-44.
- ATATAY, F. (2006). **Neo-Liberalizm ve Devletin Yeniden Yapılandırılması: Türkiye’de Kamu Reformu Üzerine İncelemeler**, Ankara: De Ki Basım

- BALI, S. ve CİNEL, O. M. (2011). “Bir Rekabet Aracı Olarak Kurumsal Sosyal Sorumluluk” **ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Cilt:2 S. 4, s.46-60.
- BALSEVEN, H. ve ÖNDER, İ. (2009). “Türkiye’de Kamu Kesiminde Neoliberal Dönüşüm” **Küreselleşme Kriz Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm**, (Der.) Nergis Mütevellioğlu, Sinan Sönmez, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 77-123
- BANERJEE, B. S. (2008). Corporate Social Responsibility: The Good, The Bad and The Ugly, **Critical Sociology**, 34(1), pp.51-79
- BAŞAR B. ve BAŞAR M. (2006).“Sosyal Sorumluluk Raporlaması ve Türkiye’deki Durumu” **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** S.2, http://w2.anadolu.edu.tr/arastirma/hakemli_dergiler/sosyal_bilimler/pdf/2006-2/sos_bil.13.pdf, Erişim Tarihi, 20.03.13, s.213-230.
- BAYLISS, K. (2009). “Özelleştirme Teorisi ve Uygulaması: Kalkınma Bağlamında Politika Evriminin Eleştirel Bir Analizi” **Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma**, (Der.) Fikret Şenses, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 545-572
- BAYRAKTAROĞLU, G. vd. (2009). **Kurumsal Sosyal Sorumluluk Pazarlamada Yeni Bir Paradigmaya Doğru**, İstanbul: Literatür Yayıncılık
- BECERİKLİ, Y. S. (2000). ”Stratejik Yönetim Planlaması: 2000’li Yıllarda İşletmeler için Yeni Bir Açılım”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt:33, Sayı:3, s. 97-109.
- BİLGİN, V. (2007). **Türkiye’de Değişimin Dinamikleri: Köylülükten Çıkış Yolları**, Ankara: Lotus Yayınevi
- BİRCH, D. (2003). “Corporate Social Responsibility:Some Key Theoretical Issues Concepts for New Ways of Doing Business” **Journal of New Business Ideas and Trends**, 1 (1). pp.1-19
- BLOWFIELD, M. ve FRYNAS, G. J. (2005). “Setting New Agendas: Critical Perspectives on Corporate Social Responsibility in Developing World”, **International Affairs**, 81,3, pp. 599-513
- BARNETT, L. M. (2006). “Corporate Reputation: The Definitional Landscape”, **Corporate Reputation Review**, Vol:9, No:1, pp.26-38
- BORATAV, K. (2008). **Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2007**, Ankara: İmge Kitabevi
- BUĞRA, A. (2003). “Piyasa Ekonomisi Macerası: Dün ve Bugün”, **Birikim**, 170-171, s.10-20
- BUĞRA, A. (2006). “Türkiye’de Sağ ve Sosyal Politika”, **Toplum ve Bilim**, Sayı:106, s.43-67

- BUĞRA, A. ve KEYDER, Ç. (2006). **Sosyal Politika Yazıları, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu**, (Der.) Ayşe Buğra, Çağlar Keyder, Çev. Burcu Y. Çakar, Utku B. Balaban, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 7-18
- BUĞRA, A. (2007). “AKP Döneminde Sosyal Politika ve Vatandaşlık”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 108, s.143-165.
- BUĞRA, A. (2008). **Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’ de Sosyal Politika**, İstanbul: İletişim Yayınları
- BOZKURT, V. (2000). **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, İstanbul: Alfa Yayınları
- CAN, İ. Y. (2007). “Türkiye’de Sivil Toplumunu Yeniden Düşünmek”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 108, s.89-127
- CANIKLIOĞLU, D. M. (2007). **Sivil Toplum ve Türkiye Demokrasisindeki İzdüşümleri**, Ankara: Seçkin Yayıncılık
- CARROLL, A. B. (1979).“Three-Dimensional Conceptual Model Of Corporate Performance” **Academy of Management Review**, vol.4, No.4, pp. 497-505
- CARROLL, A. B. (1991). “The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders”, **Business Horizons**, Vol: 34, Issue: 4, pp.39-48
- CARROLL, A. B. (1999). “Corporate Social Responsibility: Evolution of a Definitional Construct”, **Business & Society**, Vol:38, No:3, September, pp. 268-295
- COŞKUN, K. M. (2008).“Devlet, Sınıflar ve Emek Sürecinin Analizi” **Devlet ve Sermayenin Yeni Biçimleri**, (Der.) Ramazan Günlü, Ankara: Dipnot Yayınları, s. 167-194
- CLARK, C. (2004). “Halkla İlişkiler ve KSS Arasındaki Farklar” **Halkla İlişkilerde Seçme Yazılar**, (Der.) Hanife Güz, Sema Yıldırım Becerikli, Ankara: Doğuşum, s.304-332
- ÇELİK, A. (2007). “Şirketlerin Sosyal Sorumlulukları” Coşkun Can Aktan (Ed.), **Kurumsal Sosyal Sorumluluk: İşletmeler ve Sosyal Sorumluluk**, İGİAD Yayınları, İstanbul, s.61-84
- ÇETİN, H.(2002),“Liberalizmin Tarihsel Kökenleri” C.Ü. **İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 1, s.79-96
- ÇİZAKÇA, Murat. (2006). “Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları” Bahçeşehir Üniversitesi: İstanbul, Erişim:18.03.2013, s.21-32
- <http://www.tusev.org.tr/userfiles/image/ford/Osmanli%20Donemi%20Vakiflarinin%20Ekonomik%20Boyutlari.pdf>,

- DALYAN, F. (2007). “Sosyal Sorumluluğun Temelleri”, Coşkun Can Aktan (Ed.), **Kurumsal Sosyal Sorumluluk İşletmeler ve Sosyal Sorumluluk**, İstanbul: İGİAD, s. 45-60
- DEMİR, H. ve SONGÜR, N. (1999).“Sosyal Sorumluluk ve İş Ahlakı”, **Bahkesir Üniversitesi Dergisi**, 2/3, s.150-168
- DİŞBUDAK, C. (2008). “Türkiye’de Makroekonomik Politikaların Dönüşümü” **Devlet ve Sermayenin Yeni Biçimleri**, (Der.) Ramazan Günlü, Ankara: Dipnot Yayınları, s. 195 237
- DURNA, T. (2011). “Neoliberalizmin Bir Hegemonya Aracı Olarak Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Çokuluslu Şirketlerin Hayattan Eksilttikleri” **Halkla İlişkiler ve Reklamın Anatomisi Eleştirel Bir Kavrayış**, (Der.) Sema Yıldırım Becerikli, Ankara: Ütopya Yayınevi, s.76-102
- ERCAN, F. (2004). “Sermaye Birikiminin Çelişkili Sürekliliği Türkiye’nin Küresel Kapitalizmle Bütünleşme Sürecine Eleştirel Bir Bakış” **Neoliberalizmin Tahribatı 2000’li Yıllarda Türkiye** (Der.) Neşecan Balkan; Sungur Savran, İstanbul: Metis Yayınları, s. 9-43
- ERES, B. (2008). “Ekonomik Kurumlar ve Kavramlar Sözlüğü” **Liberalizm-Neoliberalizm**, Özgür Üniversite Kitaplığı: 72, Ankara: Maki Basın Yayın, s.755-767
- EUROPEN COMMISSION.(2011).**A renewed EU strategy 2011-14 for Corporate Social Responsibility**, Brussels,
http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sustainablebusiness/corporate-social-responsibility/index_en.htm, Erişim Tarihi, 23.02.13. pp.1-15
- FREDERICK, C. W. (1994). “From CSR1 to CSR2 The Maturing of Business and Society Thought”, **Business & Society**, Vol:33, No:2, August, pp. 150-164
- FREEMAN, R. E.; REED, L.D. (1983). “Stockholders and Stakeholders: A New Perspective on Corporate Governance”, **California Management Review**, 25/3, pp. 88-106
- GAMBETTİ, Z. (2009). “İktidarın Dönüşen Çehresi: Neoliberalizm, Şiddet ve Kurumsal Siyasetin Tasfiyesi”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 40 s.143-164.
- GARRIGA, E. ve MELE, D. (2004). “Corporate Social Responsibility Theories: Mapping the Territory”, **Journal of Business Ethics** 53: pp. 51–71
- GÖRMÜŞ, A. (2005). “1990’ların Başındaki Liberal Kıvılcım: YDH” **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, Cilt: 7/Liberalizm, s.603-619.
- GÜLER, B. A. (2005). **Yeni Sağ ve Devletin Değişimi**, Ankara: İmge Yayınevi

- GÜMÜŞ, O. ve SEVİ, A. (1996). **Ansiklopedik Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Ankara: Polat Yayınları
- GÜNLÜ, R. (Der.) (2008). **Devlet ve Sermayenin Yeni Biçimleri**, Ankara: Dipnot Yayınları
- GÜZELCİK, E. (1999), **Küreselleşme ve İşletmelerde Değişen Kurum İmajı**, İstanbul: Sistem Yayıncılık
- İNSEL, A. (2003). “Piyasaların” İdeolojik İşlevi” **Birikim**, Sayı: 170-171, s.21-27
- İNSEL, A. (2004). **Neoliberalizm, Hegemonyanın Yeni Dili**, İstanbul: Birikim Yayınları
- JAMALİ, D. ve MİRSHAK, R. (2007). “Corporate Social Responsibility (CSR): Theory and Practice in a Developing Country Context” **Journal of Business Ethics**, 72: pp. 243–262
<http://www.kantakji.com/fiqh/files/companies/w125.pdf>, Erişim Tarihi: 13.02.13
- KAZANCI, M. (1980). **Halkla İlişkiler**, Ankara Üniversitesi, SBFY, No: 459, Erişim Tarihi: 10.02.13, <http://kitaplar.ankara.edu.tr/dosyalar/pdf/118.pdf>
- KERMAN, U. (2006). *Türkiye’de Devletin Küçültülmesi Sorunu* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara
- KESKİN, F. (2010) “KSS: Tartışmalı Bir Kavramı Konumlandırma Çabası” **Ankara Üniversitesi SBE Dergisi**, 2(1), s. 3-36
- KEYMAN, F. E. (2008). **Avrupa’da ve Türkiye’de Sivil Toplum**, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi STK, <http://www.stgm.org.tr/tr/icerik/detay/avrupa-da-ve-turkiye-de-sivil-toplum>, Erişim Tarihi: 13.12.2012.
- KOZANOĞLU, H. (2008). “Bugünün Kapitalizmi” **Devlet ve Sermayenin Yeni Biçimleri**, (Der.) Ramazan Günlü, Ankara: Dipnot Yayınları, s. 21-36
- LAÇİNER, Ö. (1992). “İşçi Sınıfı ve İkinci Sanayi Devrimi”, **Birikim**, Sayı: 41, s. 8-15
- LANDSBER, H. M. (2008). “Neoliberalizm: Mitler ve Gerçeklik” **Neoliberalizm ve Kriz**, (Der.) Hakan Tanıttıran, İstanbul: Kalkedon Yayınları
- L’ETANG, J. PIECZKA, M. (2002). **Halkla İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar**, (Çev.) Gülcan Işık, Derya Tellan, Sema Yıldırım Becerikli, Ayşe E. Emre, Serra Pehlivan, Ankara: Vadi Yayınları
- MİLES, P. M. vd. (2006). “The Role of Strategic Conversations With Stakeholders in the Formation of Corporate Social Responsibility Strategy” **Journal of Business Ethics**, 69, s. 195-205

- MÜTEVELLİOĞLU, N. ve IŞIK S. (2009). “Türkiye’de Emek Piyasasında Neoliberal Dönüşüm” **Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm**, (Der.) Nergis Mütevellioğlu Sinan Sönmez, İstanbul: Bilgi Üni. Yayınları, s. 159-198
- NİŞANCI, E. (2006). “1980 Sonrası Dönüşümde Devlet Sermayedar İlişkilerinin Rolü Üzerine” **Toplum ve Bilim**, Sayı: 106, s.110-135
- NOAM, C. (2000). **Halkın Sirtından Kazanç Neoliberalizm ve Küresel Düzen**, Çev. Deniz Hakyemez, Barış Zeren, İstanbul: Om Yayınevi
- ONARAN, Ö. (2004). “Emek Piyasasına Dayalı Yapısal Uyum: Katılık Miti” **Neoliberalizmin Tahribatı 2000’li Yıllarda Türkiye**, (Der.) Neşecan Balkan, Sungur Savran, İstanbul: Metis Yayınları, s. 211- 233
- ÖCAL, T. A.(2007). **İşletmelerin Sosyal Sorumluluğu: Ahlaki Bir Değerlendirme** İstanbul: BETA
- ÖZCAN, O. (2009). “Liberal Yaklaşım Açısından Sosyal Politika ve Türkiye” **Çerçeve**, Sayı: 49, s.96-99.
- ÖZDEMİR S. (2010). “Küreselleşme ve Refah Devleti Üzerindeki Etkileri”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı 25, s. 56-84.
- ÖZKAZANÇ, A. (2005). “Türkiye’ nin Neoliberal Dönüşümü ve Liberal Düşünce” **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, Cilt: 7/Liberalizm, s.635-665
- ÖZKAZANÇ, A. (2007). **Siyaset Sosyolojisi Yazıları: Yeni Sağ ve Sonrası**, Ankara: Dipnot Yayınları
- ÖZKOL, E. vd. (2005) “KSS Kavramı ve Muhasebenin Sosyal Sorumluluğu” **The Journal of Accounting and Finance**, Issue: 27, s.134-145.
- ÖZSERİN, G. (2008). *Kurumsal Sosyal Sorumluluk Anlayışının Halkla İlişkilere Yansımaları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı: Ankara.
- ÖZTÜRK, Y. M. (2008). **Geç Kapitalistleşme Sürecinde Kriz: Türkiye 1979 Krizi**, İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı
- ÖZTÜRK, C. M. vd. (2013). **Kurumsal Sosyal Sorumluluk**, Anadolu Üniversitesi Yayını, No:3021, <http://eogrenme.anadolu.edu.tr/eKitap/hit206u.pdf>, Erişim Tarihi: 29.06.13
- PARKER, S. (2009). **Büyük Çöküş: 1929 Krizinin ve Dünyanın Ekonomik Buhrana Sürüklenişinin Öyküsü**, (Çev.), Burcu Çekmece, Ankara: Arkadaş Yayınevi

- PETENKAYA, Z. İ. (2010). *Devletin Değişimi ve Özel Sektör: Dünya’da ve Türkiye’de Sosyal Sorumluluk Anlayışı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı: Ankara
- RODRİK, D. (2000). **Yeni Küresel Ekonomi ve Gelişmekte Olan Ülkeler**, Çev: Sultan Gül. Sabah Kitapları: İstanbul
- RODRİK, D. (2009). “İktisat Politikaları Reformlarını Anlamak” **Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma**, (Der.) Fikret Şenses, Çev: Sinan Çörüş, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 177-233
- SABUNCUOĞLU, Z. (2004). **İşletmelerde Halkla İlişkiler**, İstanbul: AKTÜEL
- SARIKAYA, M. KARA, Z. (2007). “Sürdürülebilir Kalkınmada İşletmenin Rolü: Kurumsal Vatandaşlık” Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, **Yönetim ve Ekonomi**, 14:2
- SAVAŞKAN, O. (2009). “Neoliberalizm ve Yeni Sosyal Politika Ortamı Türkiye’de Çalıştırma Programları ve Emek Piyasaları” **Türkiye’de Neoliberalizm, Demokrasi ve Ulus Devlet**, 10. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi Metinleri, İstanbul: Yordam Kitap, s.205-223
- SAVRAN, S. (1996). “Küreselleşme mi Uluslararasılaşma mı (I)” **Sınıf Bilinci**, Sayı: 16, s. 37-79
- SEAMOĞLU, A. (2000). “Yoğunlaşan Sosyal Sorunlarıyla Küreselleşme” **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, (Der.) Veysel Bozkurt, İstanbul: Alfa Yayınları, s. 33-69
- SEYİDOĞLU, H. (1992). **Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük**, Güzem Can Yayınları
- SERT, Y. (2012). “Türkiye’de Özel Sektörün Kurumsal Sosyal Sorumluluk Anlayışına İlişkin Yarar Algısı: Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinin Duyurulmasında Web Sitelerinin Kullanılması” **Online Academic Journal of Information Technology**, Vol:3, No:9. s.31-50, Erişim Tarihi: 29.06.13
- SORAL, B. (2009). **Türkiye’de Bitmeyen Ekonomik Kriz**, İstanbul: Kaynak Yayınları
- ŞAYLAN, G. (2003). **Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, Ankara: İmge Yayınevi
- ŞENKAL, A. (2007), **Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika**, İstanbul, Alfa Yayınları
- ŞENSES, F. ve TAYMAZ, E. (2003). **Unutulan Bir Toplumsal Amaç: Sanayileşme Ne Oluyor? Ne Olmalı?** METU, Economic Research Center, Working Papers In Economics, 03/01 Ankara, s.1-24

- ŞENSES, F. (2009). “Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat mı, Engel mi?” **Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma**, (Der.) Fikret Şenses, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 235-280
- ŞENSES, F. (2009). “Neoliberal Küreselleşme Çağında Yoksulluk Araştırmalarındaki Kayıp Bağlantılar: Türkiye Deneyiminden Çıkarılacak Dersler” **Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma**, (Der.) Fikret Şenses, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 679-704
- TAŞLIYAN, M. (2012). “KSS: Modern İş Dünyasının Vicdani Gereği”, Ankara Sanayi Odası Yayın Organı, <http://www.aso.org.tr/b2b/asobilgi/sayilar/dosyamayishaziran2012.pdf> Erişim Tarihi; 10.02.13
- TEMELLİ, S. (2009). **Neoliberal Zamanda Aşınma**, İstanbul, Kalkedon Yayınları
- TEMİZ, E. H. (2004). **Küreselleşmenin Sosyal Boyutları ve Türkiye Açısından Etkileri**, Ankara: Birleşik Metal İşçileri Sendikası
- TİMUR, T. (2004). **Türkiye Nasıl Küreselleşti**, Ankara: İmge Yayınevi
- TÜRE, F. (2008), “Devlet: Liberalizmin Bir Serüveni” **Devlet ve Sermayenin Yeni Biçimleri**, (Der.) Ramazan Günlü, Ankara: Dipnot Yayınları, s. 75-95
- TOP, S. ÖNER, A. (2008). İşletme Perspektifinden Sosyal Sorumluluk Teorisinin İncelenmesi **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 4, Sayı 7, 2008, s. 97-110.
- TORLAK, Ö. (2007). “Tüketicilerin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Çabalarını Algılamaları” Coşkun Can Aktan (Ed.) **Kurumsal Sosyal Sorumluluk: İşletmeler ve Sosyal Sorumluluk**, İGİAD Yayınları, İstanbul, s.85-97
- TOYE, J. (2009). “Keynesin Kalkınma İktisadı İçin Önemi” **Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma Seçme Yazılar** (Der.) Fikret Şenses, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 31-61
- THORBECKE, E. (2009). “Kalkınma Doktrininin Evrimi 1950-2005” **Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma**, (Der.) Fikret Şenses, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 123-175
- TÜRE, F. (2008). “Devlet: Liberalizmin Bir Serüveni” **Devlet ve Sermayenin Yeni Biçimleri**, (Der.) Ramazan Günlü, Ankara: Dipnot Yayınları, s. 75-95
- VOGEL, D. (2005). **The Market For Virture: The Potential and Limits of Corporate Social Responsibility**, Washington: Brookings Institution Press. <http://books.google.com.tr/books?id=e7uk29lkoHgC&q=corporate+social+r+responsibility>, Erişim Tarihi: 01.02.13
- YAMAK, S. (2007), **Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramının Gelişimi**, İstanbul: Beta

- YAMAK, S. (2009), “Kurumsal Sosyal Sorumluluk: Yerel Farklılıklar, Küresel Aynılıklar”, **Yönetim Araştırmaları Dergisi**, Cilt:9, Sayı:2, s. 95-101
- YAMANOĞLU, M. A. vd., (2013). **Türkiye’de Halkla İlişkiler Tarihi Kurumsallaşma Yılları 1960-1980**, Ankara: De Ki
- YELDAN, E. (2009). “Finans Çağında Eklemlenme Kalıpları: Neoliberal Küreselleşmenin Çevresel Bir Ekonomisi Olarak Türkiye Örneği” **Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm**, (Der.) Nergis Mütevellioğlu Sinan Sönmez, İstanbul: Bilgi Üni. Yayınları, s. 129-153
- YILDIRIM, E. (2000). “Küreselleşme, Refah Toplumu ve Risk Toplumu” **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, (Der.) Veysel Bozkurt, İstanbul: Alfa Yayınları, s. 73-91
- YILDIRIM, N. (1983). **Kapitalizmin Gelişim Sürecinde Yeni Aşama: Uluslararası Şirketler**, İstanbul: Kaynak Yayınları
- YILMAZ, R. K. (2007). “Kapitalist Küresel Kurumsallaşma Sürecinde Yolsuzluk Analizi: Türkiye Örneği” **Toplum ve Bilim**, Sayı: 108, s.187-205
- WARTİCK, L. S. ve COCHRAN, P. (1985).”The Evolution the of Corporate Social Performance Model” **Academy of Management Review**, 10/4, pp.758-769.
- WEİSS, L. ve HOBSON, M. J. (1999). **Devletler ve Ekonomik Kalkınma: Karşılaştırmalı Bir Tarihsel Analiz**, Ankara: Dost Kitabevi
- WENT, R. (2001). **Küreselleşme: Neoliberal İddialar, Radikal Yanıtlar**, Çev: Emrah Dinç, İstanbul: Yazın Yayınları
- WINDSOR, D. (2001). “The Future of Corporate Social Responsibility”, **International Journal of Organizational Analysis**, 9/3, pp.225-256
- WINDSOR, D. (2006). “Corporate Social Responsibility: Three Key Approaches”, **Journal of Management Studies**, 43/1, pp.93-113
- WOOD, J. D. (1991). “Corporate Social Performance Revisited” **Academy of Management Review**, Vol.16, no:4, pp. 691-718

İNTERNET KAYNAKLARI

Türk Dil Kurumu, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>, (Erişim Tarihi: 04.07.2013).

CERES, <http://www.ceres.org/>, (Erişim Tarihi: 29.01.2013).

Uluslararası Çalışma Örgütü. (2003). “Çokuluslu Şirketler ve Sosyal Politika ile İlgili İlkeler Üçlü Bildirgesi, www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/publ/cokuluslu.pdf, s. 1-15, (Erişim Tarihi:20.02.2013).

- OECD. (2000). “ÇUŞ’ler Genel İlkeleri”, <http://www.oecd.org/daf/inv/mne/38111419.pdf>, s.1-22, (Erişim Tarihi:21.02.2013)
- Capital İş ve Ekonomi Dergisi. (2012). <http://www.capital.com.tr/siralama-yine-cok-hareketli-haberler/23902.aspx?2.Page>, (Erişim Tarihi: 09.03.2013)
- Capital İş ve Ekonomi Dergisi. (2010).<http://www.capital.com.tr/siralama-ataklarla-degisiyor-haberler/21231.aspx>. (Erişim Tarihi: 09.03.2013)
- United Nation Global Compact.<http://unglobalcompact.org/index.html>,(Erişim Tarihi 23.02.2013).
- www.kurumsalsosyal.com/tr-TR/sirketlerin-kss-raporlari/34.aspx,(Erişim Tarihi: 15.03.2013).
- www.cci.com.tr/tr/kurumsal-sosyal-sorumluluk/ (Erişim Tarihi: 20.04.2013).
- www.cci.com.tr/UserFiles/pdf/2012/CCI_KSS_2011.pdf, s.1-96, (Erişim:22.03.13).
- www.turkcell.com.tr/site/tr/turkcellhakkinda/Sayfalar/sosyal-sorumluluk/genel.aspx, (Erişim Tarihi:20.04.2013).
- http://www.turkcell.com.tr/downloads/hakimizda/pdf/kurumsal-sosyal-sorumluluk-raporu-2011_v2.pdf, s.1-64, (Erişim:22.03.2013)
- http://www.koc.com.tr/tr-tr/Kurumsal_Sosyal_Sorumluluk/Pages/KSS.aspx, (Erişim Tarihi: 20.04.2013).
- www.koc.com.tr/tr-tr/Kurumsal_Sosyal_Sorumluluk/KSS_Raporlar/Documents/Kurumsal%20Sosyal%20Sorumluluk%20Raporu%202011.pdf,s.1-46, (Erişim 22.03.13).
- www.sabanci.com.tr/sabanci-toplulugu/sosyal-sorumluluk-ilkelerimiz/kurumsal-sosyal-sorumluluk-politikasi-ve-ilkeleri/i-18, (Erişim Tarihi: 20.04.2013)
- www.sabanci.com/pdf/2011tr/sa_fr_2011_tr.pdf, s.1-95,(Erişim Tarihi:22.03.2013).
- www.vodafone.com.tr/VodafoneHakkinda/kurumsal_sorumluluk.php, (Erişim Tarihi 20.04.2013).
- www.vodafone.com.tr/VodafoneHakkinda/Vodafone_Surdurulebilirlik_Raporu_11-12.pdf, s.1-52, (Erişim Tarihi: 22.03.2013).
- www.unilever.com.tr/sustainable-living/uslp/, (Erişim Tarihi:20.04.2013).
- www.unilever.com.tr/Images/UL_s%C3%BCrd%C3%BCr%C3%BClebilir_yasam_plan%C4%B1_gelisim_raporu_TR_Web_tcm93-302465.pdf, s.1-44,(Erişim Tarihi: 22.03.2013).
- www.borusan.com.tr/tr/ToplumaKatki/ToplumaKatkiAnlayisimiz.aspx, (Erişim Tarihi: 21.04.2013).

www.borusan.com.tr/_Media/tr/Pdf/2010-2011.pdf, s.1-125, (Erişim Tarihi: 22.03.2013).

www.isbank.com.tr/content/TR/Bizi_Taniyin/Kurumsal_Sosyal_Sorumluluk-852-226.aspx, (Erişim Tarihi: 21.04.2013).

www.isbank.com.tr/PDF/FaaliyetRaporlari/ISBANK_faaliyet_raporu_2011.pdf, s.1-260, (Erişim Tarihi: 22.03.2013).

www.akbank.com/hakkimizda/kurumsal-sosyal-sorumluluk/surdurulebilirlik-raporu.aspx, (Erişim Tarihi: 21.04.2013).

www.akbank.com/doc/Akbank_surdurulebilirlik_Raporu_2011.pdf, s.1-106, (Erişim Tarihi: 22.03.2013).

www.turkiyeyedeger.com.tr/index.html, (Erişim Tarihi:21.06.2013).

www.ttfaaliyetraporu.com/, s.1-212, (Erişim Tarihi: 21.06.2013).

www.garanti.com.tr/tr/garanti_hakkinda/surdurulebilirlik/kurumsal_sorumluluk.page ?, 21.06.13, (Erişim Tarihi: 22.03.2013).

www.garanti.com.tr/tr/garanti_hakkinda/yatirimci_iliskileri/mali_tablolar_ve_sunumlar/yillik_faaliyet_raporlari.page, s.1-287, (Erişim Tarihi: 22.03.2013).

<http://www.igd.com/Documents/CSR%20reports/Unilever%20UK%20and%20Sustainable%20Packaging%202006.pdf>, (Erişim Tarihi: 26.07.2013).

<http://www.cokecorporateresponsibility.co.uk/>, (Erişim Tarihi: 26.07.2013).

ÖZET

Alkan, Nermin, Türkiye’de Özel Sektörde Kurumsal Sosyal Sorumluluk Anlayışına İlişkin Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Doç. Dr. Sema Yıldırım Becerikli, 175 s.

KSS olgusunun, içinde bulunduğumuz dönemde hem ulusal hem de uluslararası düzlemdeki iktisadi aktörlerin gündemlerini önemli ölçüde meşgul eden popüler bir kavram haline gelmesine neden olan dinamikleri, kavrama ilişkin var olan geleneksel anlatıların aksine, eleştirel bir bakış açısı ile irdelenmediği sürece kavramın doğru konumlandırılması pek mümkün görünmemektedir. Bu çerçevede, KSS kavramının temel alındığı bu çalışma, kavramı karşılıklı çıkar sağladığı düşüncesi ile meşrulaştıran görüşleri eleştirmiş ve kavramın günümüzde kurumların uzun vadeli çıkarlarına ulaşmalarına aracı olan, girişimlerini her koşulda meşru kılma çabalarının önünü açan ve nedeni oldukları toplumsal ve çevresel ihlallerden aklanabilme mücadelesi adına geliştirilen bir halkla ilişkiler aracına dönüşmüş olduğunu sorunsallaştırmıştır.

Bu amaç doğrultusunda, çalışmanın birinci bölümünde neoliberal küreselleşme süreci ve bu sürecin yeni ekonomik aktörleri olarak çok uluslu şirketler ve uluslararası kuruluşlar ve bunların küresel düzlemde ekonomi siyasalarına etkileri tartışılmıştır. Kavramın neoliberal söylem içinden tartışıldığı bu bölümde aynı zamanda, neoliberal politikaların, özellikle üçüncü dünya ülkeleri üzerindeki etkileri tartışılmış ve Türkiye’deki toplumsal yansımaları açısından bir değerlendirmeye gidilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise KSS kavramının tarihsel ve kavramsal gelişimi ayrıntılı bir şekilde irdelenmiş, kavrama ilişkin modeller ve teoriler yine bu bölüm içinde ele alınmıştır. Uluslararası kuruluşların kavrama yaklaşımları incelenmiş ve kavrama ilişkin eleştirel savlar üzerinden bir değerlendirmeye gidilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Türkiye’de KSS liderleri şeklinde adlandırılan kurumların KSS anlayışları, geliştirilen temalar üzerinden ölçülmeye çalışılmış ve elde edilen sonuçlar kuramsal tartışmada benimsenen eleştirel bakış açısı ile değerlendirilmiştir.

Kurumların çevre sorunlarına odaklandıkları bulgulanırken, bunun genelde iş alanlarının sürdürülebilirliği ve müşteri hassasiyeti gibi değerlerle öne çıkarıldığı gözlemlenmiştir. Aynı zamanda uluslararası sözleşmelere bağlı kaldıklarını iddia eden ve bu sözleşmelerin ilkelerini gerçekleştirme vaadinde bulunan kurumların henüz bu sözleşmelerin ilkelerinden olan demokrasi, insan hakları sömürsünün engellenmesi ve sendikalaşma özgürlüğü gibi değerleri vurgulamaktansa, ticari kaygılarının yoğunlaştığı alanları vurguladıkları sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Neoliberalizm, Küreselleşme, Çok Uluslu Şirketler, Kurumsal Sosyal Sorumluluk

ABSTRACT

Alkan, Nermin, A Research on the Private Sector in Turkey Related Understanding of Corporate Social Responsibility, Master's Thesis, Thesis Advisor: Doç. Dr. Sema Yıldırım Becerikli, 175 p.

As long as the dynamics that causes CSR phenomenon become a popular concept in the current period of economic actors both national and international agendas, unlike existing traditional narratives of the concept, were not examined with a critical eye it is not seen possible the correct positioning of the concept. In this framework, this study which is based on the concept of CSR, criticized the comments with the idea of legitimizes that CSR provided mutual interest and problematized that today CSR transformed a public relations tool which is provide achieve corporations' long term interest, the pave way for all circumstances their efforts to legitimize, developed for exculpation on behalf of the struggle for social and environmental violations that cause.

For this purpose, the first chapter, in the process of neoliberal globalization and economic actors in this process and their multinational corporations and international organizations discussed the effects of economic policies on a global stage. Discussed the concept of neo-liberal discourse, this chapter also considered the neo-liberal policies have been made in terms of the social implications and Turkey.

In the second part of the study, the historical and conceptual development of the concepts discussed in a detailed manner, the clutch still on the models and theories are discussed in this chapter. Comprehension of the concept of critical approaches to international organizations examined and an assessment of the arguments have been made.

In the third section, leaders of the institutions referred to in the form of CSR understanding of CSR, measured at the themes developed in the theoretical discussion of the results obtained were studied and evaluated with a critical perspective adopted. Detecting organizations focused on environmental issues, it can be observed that this is usually associated with values such as customer sensitivity and business areas sustainability. At the same time although corporations claim that they adopted international conventions and pledging realizing the principles of these agreements, these corporations do not emphasize some principles of these conventions such as prevention of exploitation of human rights and freedom of association. In this way concluded that corporations emphasize areas of concentrated commercial concerns.

Keywords: Neoliberalism, Globalization, Multi-national Corporations, Corporate Social Responsibility